

ALLMOGEHUSET OCH VILLAN

Av Stadsarkitekt *Sigurd Westholm*, Stockholm

DEN som levat länge nog för att klart erinra sig läget och tillståndet på det lantliga bostadsbyggandets område för tjugo år sedan och följt utvecklingen fram till våra dagar skall finna, att förhållandena undergått en avsevärd förändring. De skolade fackmännens inflytande var då i stort sett ännu mer än nu endast medelbart; sällan lämnades dem tillfälle att befatta sig med denna art av byggnadsverksamhet, men den uppfattning, som bland dem var rådande, gjorde sig dock genom exemplets makt starkt nog gällande, och detta inflytande verkade — låt vara oavsiktligt — icke enande och samlande utan tvärtom söndrande och förvirrande. En ändring av vindriktningen kan numera ganska tydligt skönjas. Byggnadssättet går avgjort under påverkan av fackmännen mot enhetligare former, och om verkningarna icke ännu äro stora, råder dock intet tvivel om, vartåt vinden blåser. Går man ännu ett tiotal år tillbaka i tiden skall man förgäves söka efter några tecken, som tyda på en sådan vindkastning.

Eller framträder förloppet kanske tydligare i bilden av en flod, störd i sitt lopp av villsamma sumpmarker, letande sig fram i många fåror, för att än en gång samlas under strävan att återvinna sin forna kraft? Ty det är icke så, att utvecklingen vid denna tid förlöpte i en lugn och jämn strömfåra med ett stadigt mål, om än ett annat än det, som sedan utstakats, utan som en vilsekommen älv splittrad i många bäckar sökte den sig nya vägar följande tillfälliga fördjupningar och skrevor allt längre bort från den gamla fåran.

Den gamla fåran, det var vårt gamla, svenska byggnadssätt sådant det vuxit fram under fädernas händer, släkte efter släkte så långt tillbaka i tiden vi förmå följa det. Den tid, då denna fåra först började upplösas, ligger ännu några årtionden längre bort, när den nya tidens krafter begynte verka, när kommunikationerna närmade bygd till bygd, land till land, när skolväsendet vidgades till nya områden, när den gamla

Gammal backstuga, på sitt sätt tilltalande i sin ålderdomliga stämning, men oduglig som förebild för nutida bostadsbyggande.

bundenheten löstes och händerna begärligt sträcktes efter kunskapens frukter på gott och ont. Då löste sig också byggnadssättet från de gamla, traditionella formerna och följde nya vägar, fast ingen rätt visste vart det bar hän, fångad som man var av de främmande locktonerna.

Så alldeles enkelt och utan varje yttre påverkan hade dock ej den tidigare utvecklingen gestaltats. Det kan påvisas, huru den högre kulturen befruktat även det lantliga byggnadssättet och tid efter annan bringat det i kontakt med rådande konstnärliga strömningar, men så föga hade livsvillkoren och levnadssättet på landsbygden förändrats, så rotfästad var ännu traditionen, att byggnadssättet förmådde upptaga eller i varje fall kunde röna ett visst inflytande av de nya formerna och de tekniska framstegen utan att förlora sin stadga och sin ärvda värdighet.

Då man talar om det lantliga byggnadssättet måste man göra klart för sig, att däruti numera ingå element, som icke ha någon motsvarighet i äldre tider.

Det lantliga bostadsbyggandet företedde ända in på 1800-talet knappast andra arter än de utpräglade allmogehemmen, bondgårdarna och torpstugorna, samt herrgårdarna omfattande dels de stora godsens eller

För det lantliga behag, som den lilla ryggåsstugan besitter, kan den tacka de låga, långsträckta proportionerna jämte den lyckliga omständighet, att den vita färgen endast räckt till för farstudörren och fönsterna med deras luckor.

brukens karaktärsbyggnader, dels tjänstemannaboställen, större och mindre. Av dessa utgjorde allmogehusen helt naturligt den övervägande massan, som i stort sett ensam satte sin prägel på bygden, och i samma mån som bondeklassen genom tiderna i kraft av sin självförsörjning, sin förmåga att själv sörja för sina materiella behov, i otroligt hög grad hållit sig utanför kulturutvecklingen inom de högre stånden, med vilka den ägde föga gemensamt, i samma mån har den också in i det sista bevarat sitt nedärvda byggnadssätt i väsentliga delar oberört av tillfälliga smakriktningar eller av de förändringar, som utvecklingen eljest förde med sig. Naturligtvis har även allmogens byggnadssätt under tidernas lopp förändrats jämsides med de högre ståndens, men denna utveckling följde i stort sett sina egna banor och dess förnämsta drivkraft var den ökade burgenheten. Föga skall man känna den svenska bondeklassen för att icke förstå, att därav följde ett begär att utåt ge rikedom tillkänna i präktiga hus och ökade utrymmen, även om dessa utrymmen icke alltid motsvarades av något verkligt behov. Mycket ofta ha de stora bondgårdarnas två våningar höga manbyggnader uppkommit genom påbyggnad av ett gammalt envåningshus, varvid taket i oför-

ändrat skick flyttats upp, eller ock ha långsidornas väggar höjts, medan takåsen bibehållits, varigenom en låg övervåning uppkommit under ett svagt sluttande tak. Byggnadens utseende har därigenom väsentligt ändrats men icke dess prägel av allmogehus.

Först under de sista årtiondena har upplösningsprocessen begynt. Bondeklassen har icke längre förmått motstå de krafter, andliga och materiella, som civilisationen satt i rörelse och som i sin strävan till utjämning icke kunnat undgå att medföra ett förflockande, ett bortspandande av gamla nedärvda seder och bruk. De billiga industriprodukterna trängde hastigt undan folkdräkterna och det hemmagjorda bohaget; något större motstånd erbjöd byggnadssättet på grund av det tyngre, solidare materialet och den inneboende trögheten hos ärvda bostadsvanor; men sedan upplösningen väl begynt, skrider den hastigt fram, och i den mån de gamla husen allmänt börja inträda i den ålder, då en ombyggnad är av nöden eller då de måste ersättas med nya, framträder med skrämmande skärpa, vad det betyder för landsbygdens skönhets och behag, att byggnadssättet förlorat sin ryggrad, att det nedsjunkit från ett manligt, solitt, stilfullt konsthantverk, liksom allt sådant bottnande i kunskap om materialets egenskaper och formens ändamål och med säkert fäste i gammal tradition, till ett tafatt konstrande med en mångfald främmande, oförstådda former, utan stöd i det gamla och utan förståelse för den högre kultur, som det tror sig representera.

Att fördärvet så hastigt spritt sig till själva allmogehemmen, som så länge trotsat smakrikningens växlingar, beror utan tvivel just på detta söndermalande av klasskillnaderna, som småningom verkat därhän, att bondeklassen i gammal bemärkelse knappast längre existerar. Egnahemsbyggandet av stadsbor i städernas grannskap och av småbrukare på landsbygden är det nya inslag, som kommit det gamla, lantliga byggnadssättet att definitivt uppge sina former och utan urskillning anamma kulturens välsignelse, sådan den bjuds ur andra, mer betrodda händer än den gamla, ofta med misstro och avoghet mötta herreklassens. Då man talar om det nutida, lantliga byggnadssättet inbegripes därför däruti icke blott de egentliga allmogehusen, bondeklassens bostäder, utan även detta nya element, villabyggandet, som med var dag vinner ökad spridning och som redan i stor utsträckning satt sin prägel på landsbygden.

Den som satt sig in i detta sakernas tillstånd förstår, att ingen bättring är att vänta genom en återuppväckelse av den gamla bondekulturen; den är i varje fall vad byggnadssättet beträffar för alltid förvisad till bygdemuseerna. Det är det nya, från städerna och stadskulturen utgånga

De tre fönsterna i vita ramar på jämna avstånd skänka en förträfflig rytm åt den vackra stommen.
Om även de olikformade portöppningarna på nutida vis inramats i vitt,
hade det goda intrycket gått helt förlorat.

inslaget, som måste reformeras och inriktas på säkra, praktiskt och konstnärligt medvetna syftemål utan dagtingan för vare sig ett romantiskt tillbakasträvande eller ett ytligt modärnitetsjakt. Det är denna invasion av främmande element, som måste omhändertagas, ty just där träffar man det onda vid roten. En sådan uppgift är svår och kräver ett intensivt och målmedvetet arbete, men den är icke olöslig.

Man må ihågkomma, att det moderna villabyggandet saknar stöd i traditionen, att det tagit form under en tid av oroligt sökande, av okritiskt anlitanande av främmande förebilder, av tanklöst jäktande efter originalitet, under en tid då de skolade fackmännen nog i regel förmenade, att allmogens gamla byggnadskonst tillhörde en övervunnen ståndpunkt föga ägnad som utgångspunkt för en fortsatt utveckling, att teknikens framsteg på alla områden krävde nya former och att dess ökade möjligheter på allt sätt borde utnyttjas för att ur materialet utvinna all den rörlighet och variation, som man ställde upp såsom motsats till den gamla bundenheten. Från det brokiga virrvarr, som blev frukten av ett dylikt betraktelsesätt, hämtade det moderna villabyggandet sina första impulser och till denna period kunna alla dess nuvarande olater föras

De gamla husen sakna ofta källare och stenfoten gjordes merendels mycket låg så att golvbjälkarna kommo helt nära marken, varigenom timret snart angreps av röta. Nutiden har gått till motsatt överdrift, i det att källarens betongväggar ofta föras högt upp över marken och därigenom förrycka husets proportioner. En grå betongsockel av samma höjd som farstuddörrens eller endast hälften så hög skulle göra bilden till vänster tämligen onjubar, varemot en låg stenfot, fogstruken eller tjärad, på intet vis skulle störa intrycket. Den andra bilden kan tjäna som illustration till skildringen i Fridas visor, hur drömmen om ett stort Granada väcker längtan bort från vår svenska lada. På den gamla enkla bergsmansgården har applicerats en veranda i tre våningar, smyckad med moriska ornament. Hur omaka den än må förefalla röjer den dock en hängiven önskan att skänka det egna hemmet det aldri bästa och man önskar den icke bort.

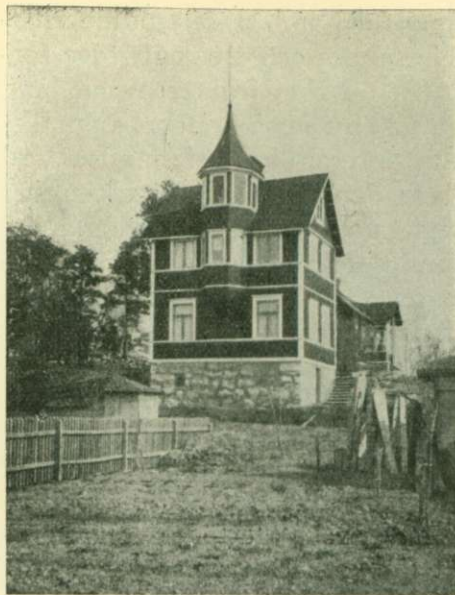
tillbaka i former så väl som i färger, i planläggning så väl som i materialbehandling. Men ett byggnadsskick med så svaga rötter i det flutna kan icke vara beständigt, det måste vara mottagligt för nya impulser och det får icke lämnas att stelna i former, som tillkommit på konstlad väg och som sakna stöd i en naturlig utveckling eller i en målmedveten, konstnärlig strävan.

Man skulle tro, att det lantliga byggnadssättet självmant följer den utveckling, som de skolade fackmännen företräda, lika lätt som det en gång — låt vara helt ytligt och ofullkomligt — skrudade sig i dess attribut, men så är icke fallet. Det ligger fara i att en verklig tradition utbildas från en falsk utgångspunkt och att de en gång invanda, fördärvade formerna komma att visa samma sega motståndskraft mot yttre påverkan, som förr — fast med helt annan rätt — bondeklassens bygg-

nadssätt, ty förhållandet är, att vissa abnormiteter hos det nutida villabyggnadssättet återfinnas snart sagt över hela landet och i så enhetliga former, som eljest icke pläga uppträda annat än som frukter av en lång utveckling. Det ligger också fara däri, att just nu en så kraftig byggnadsverksamhet på småhusbyggnadens område florerar över hela landet. Vad som nu försummas i åtgärder för att leda denna byggnadsverksamhet in på goda vägar kommer att sätta beklagliga spår i städernas och landsbygdens förfulande nu och i en sen framtid. Ty det lantliga byggnadssättet är numera icke begränsat till den rena landsbygden; villabyggnadssättet har skjutits in som en förmedlande länk mellan byggnadssättet i stad och på landet och griper hastigt omkring sig i båda riktningarna.

Om man alltså icke kan hoppas, att den lantliga byggnadsverksamheten skall finna en sund förnyelse hos den forna bondekulturen, och om man ej heller kan förvänta, att dess utövare helt hastigt skola få ögonen öppna för dess brister och självmant söka bot hos en modärare åskådning, så återstår intet annat än att söka återföra denna verksamhet till tekniskt riktiga och estetiskt försvarbara former genom att med yttre medel bringa den i kontakt med den bland fackmännen rådande uppfattningen, från vilken den i sin efterblivenhet allt mer kommit att avlägsnas. Ty hur mycket åsikter och läggning hos fackmännen-arkitekterna än må skifta, en gemensam strävan, en ledande tanke kan dock urskiljas nämligen den, att tillerkänna husets naturliga, klara, tekniskt riktiga stomme med dess enkla, enhetliga detaljer större värde än tillfredsställandet av nyckfullt framkastade önskemål eller spetsfundigt uppkonstruerade behov, att icke låta formen förryckas av inbillade praktiska eller estetiska fördelar, och att se på huset endast som på en del av det hela och icke låta det enkla boningshuset uppträda med överdrivna anspråk, icke bryta sig ut ur omgivningen utan tvärtom på bästa sätt anknyta sig till och anspråkslöst underordna sig denna, det vill med andra ord säga just motsatsen till vad som av fackmännen om icke i ord så dock i handling predikades för endast ett eller annat årtionde sedan och som tagits i arv av nutidens villabyggare så mycket begärligare som den motsatta, den modärna åskådningen förutsätter en viss grad av moderation och blygsamhet, som icke alltid är tillfinnandes hos den självlärd och mycket ofta självsäkre villabyggmästaren eller hans byggherre.

Det gamla lantliga, från forntiden stammande byggnadssättet var av folkligt kynne, det följde troget traditionen, krävde ingen lärdom utöver yrkesskicklighetens, uppställde inga regler vid sidan därav, det var

Två villor från 1900-talets första årtionde. Oförmögen att vinna anslutning till omgivningen står den ena byggnaden omlindad med vita band, balanserade på sin höga sockel som ett löst kolly ännu ej helt befriat från sitt emballage, nyss avlyftat och uppställt på sin packlår, medan den andra på en och samma fasad utvisar ett hörntorn, två och en halv gavel, en glasveranda och en öppen altan. Husets enkla grundform har på detta sätt förlorat all motsvarighet i uppbyggnaden och dess hållning berövats all värdighet och känsla av sund konstruktion.

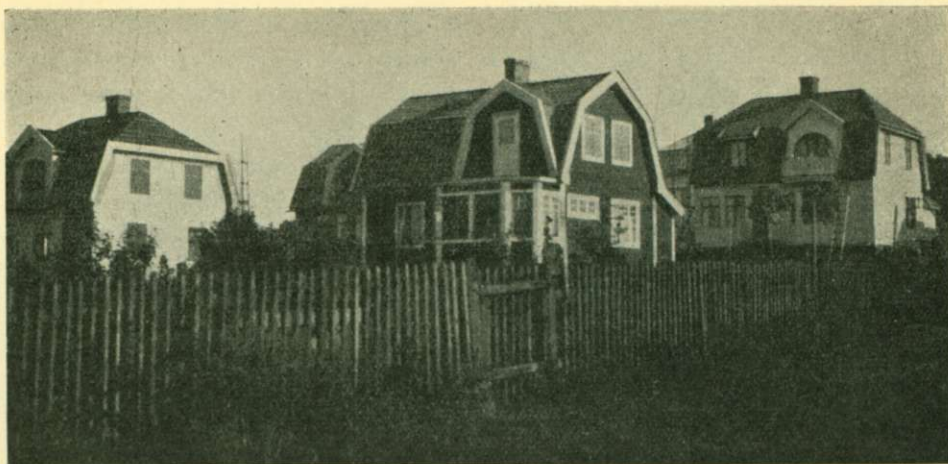
sprunget direkt ur de primitiva behoven. Dess konstnärliga formspråk, där ett sådant gav sig tillkänna i byggnadens detaljer, hade djupa anor och rörde trots en fortskridande utveckling liksom i möbler, husgeråd och vävnader sitt medeltida ursprung. Den pånyttfödda antiken sänkte sig endast långsamt ned till det lantliga byggnadssättet, först sedan den blivit grundligt omsmält i mångahanda deglar. Icke i en yppig, patricisk rikedom, icke heller som en sällsynt frukt av den högsta förädling möter oss här en fläkt av dess ande, men fastän den på sin långa själavandring tagit många skepnader, röjer den sig dock genom en strängare hållning, ett mera behärskat uppträdande, en medveten och påtaglig jämvikt i anläggning och detaljer. Symmetrien blev det väsentliga kravet och med den som utgångspunkt och med säkert fäste i en aldrig bruten tradition och hantverkskunnighet växte ett byggnadsskick fram, som omslöt det lantliga bebyggandet från herrgården till torpstugan och som genom ett ytterligt snävt begränsat urval av material, av former, av detaljer och av färger gav landsbygden en enhetlig och kultiverad prägel. Givet är, att den fattiga befolkningens bostäder ur bekvämlighetens och hygienens

synpunkter icke få mätas med vår tids mått och att den kultur, varom byggnadssättet bär vittne, icke får sökas i den riktningen, ty utvecklingen på dessa områden följer en helt annan kurva än den yttre aspektens, varom här närmast är fråga.

Det är lätt att följa den väg, på vilken den högre byggnadskulturen med anknytning huvudsakligen till den franska smaken trängde ned i den enkla, lantliga bebyggelsen; det var genom de talrika herrgårdarna.

Under 1700-talet och långt fram på 1800-talet spredos överallt i landsbygden boställen åt ämbetsmän och militärer i alla grader. Städer och andra tätt bebyggda samhällen av högre rang än byarnas voro fåtaliga, och de primitiva samfärdsmedlen tilläto icke denna koncentration av ledning och administration till de större orterna, som sedermera ägt rum. Det förhöll sig nog också så, att det lantliga självhushållet spelade en långt större roll då än nu, och för både stat och kommun föll det sig lättare att tillgodose ämbetsmän och andra funktionärer med en gård på landet och ett stycke jord än med reda penningar. Men för det ändamålet måste boställen byggas för militärer, domare, kronofogdar, häradsskrivare, länsmän etc. för att nu inte nämna prästerskapet, vars bostadsförhållanden utgöra ett kapitel för sig såsom bärare av gamla traditioner. För många av dessa boställen funnos utarbetade icke blott noggranna bestämmelser och program utan även fullständiga ritningar till hus och till hela anläggningar, där de utgjordes av en huvudbyggnad och två framskjutna flyglar, på tre sidor omslutande en gård, så som bruket allmänt var. Ritningarna voro utförda av fackmän, som stodo på höjden av sin tids arkitektoniska vetande här i landet, och det är klart, att dessa byggnader gärna togos till förebild vid den enskilda byggnadsverksamheten och därigenom kommo att öva ett ofantligt inflytande på det lantliga byggnadssättet. Det mest kända och för den enklare bostaden mest anlitade arbetet från 1700-talet är den bok om husbyggnadskonst för bondeståndet, som fortifikationsofficeren C. Wijnblad utgav på ständernas uppdrag, och där den då rådande smakriktningen förträffligt kommit till uttryck. Från de grå timmerstugorna med låga torvtak förde utvecklingen, starkt påverkad av denna högre ståndskultur, fram till de röda gårdarna med vita knutar och högre tegeltak, stundom brutna.

Dock skulle man mycket misstaga sig, om man härav droge den slutsatsen, att allmogebyggnaderna till sin stomme redan voro stadda i omvandling mot herrgårdstypen; så kan ingalunda sägas vara fallet. En byggnads stomme är även till sin yttre form nära beroende av sin planläggning, och planläggningen sammanhänger oupplösligt med levnads-

Ett nutida villasamhälle, utan sammanhållning i former och färger, med fula, tillbucklade tak och gavlar och med utbyggnader av varjehanda slag.

vanorna hos dem, som bebo huset. Ännu hade allmogens levnadsvanor icke förändrats i nämnvärd grad sedan äldre tider, ännu rådde en sträng åtskillnad mellan allmogens levnadssätt och de högre ståndens. Ingenting är lättare än att skilja en gammal bondgård från en herrgård av samma ålder. Bondgården kan mycket väl vara större och rikare, men dess prägel är en annan än herrgårdens. Förvånansvärt ofta finner man dock i senare tiders bostadsbyggande, att denna artskillnad icke uppmärksammas. Arkitektoniska motiv och detaljer hämtade från den forna allmogebyggnaden infogas ofta obesvärat och stillöst både utan och innan i byggnader, som påtagligen varken till ändamål eller skaplynne ha något gemensamt med allmogens byggnadssätt. Lättare förstår man att den rent lantliga bebyggelsen i vår tid söker anslutning till en högre ståndskultur, som icke längre är så strängt avgränsad, som förr var fallet. Den nyaste riktningen inom arkitekturen på detta område vänder sig också med förkärlek till mera förfinade förebilder än den gamla robusta bondestugan med en sprödare och svalare stämning helt olik den, som stugans must och värme skänker.

Den finske arkitekten Gustaf Strengell, känd och värderad här i landet förnämligast genom sina båda förträffliga arbeten Staden som konstverk och Hemmet som konstverk, gör i en undersökning över bondearkitekturens förhållande till de högre ståndens beträffande sitt land den iakttagelsen, att den på 1700-talet inom herrgårdsarkitekturen allmänt förekommande frontespisen, som gav ett eftersträvat tillfälle att medelst en

Det gamla samhället ett stenkast från det förra med hus av låga, vackra proportioner, enkla takformer och enhetlig, lugn färgverkan i rött och svart.

frontong förläna huset en förnäm, om söderns arkitektur erinrande prägel, aldrig där vunnit insteg i allmogens byggnadsskick, och detsamma gäller hos oss. Icke ens den typiskt herrskapsaktiga anläggningen av huvudbyggnaden med sina båda flyglar, som även den vad herrgårdarna beträffar leder sitt ursprung från främmande förebilder med ett avgjort estetiskt syfte, kan rätteligen, där den kommit till användning för bondgården, skrivas på herrgårdskulturens konto. Den har utvecklats direkt ur den forna kringbyggda bondgårdsanläggningen, av vilken den utgör ett fragment, och för tillkomsten av denna hava helt andra faktorer än konstnärliga önskemål varit bestämmande. Även däruti överensstämmer den nyss återopade finske författarens iakttagelser med vad som är känt från vårt eget land. Den kringbyggda gården har sin upprinnelse i behovet av skydd för människorna och deras husdjur mot yttre fiender under tider, då rovdjuren voro talrikare och mera närgångna än nu, och då människorna nog också understundom gåvo rovdjursnaturen friare tyglar än som är förenligt med senare tiders mera civiliserade vanor.

Så alldeles utan allt inflytande på bondgården med de två flyglarna torde dock herrgårdsanläggningen icke varit, även om detta inflytande icke är nödvändigt för att förklara uppkomsten av den förra, men vad som påtagligen leder sitt ursprung från detta håll är strävan efter symmetri i byggnadens stomme och detaljer samt användning av sådana rent arkitektoniska motiv som kornischer, pärlstavar och tandlister till utsmyckning av dörrar och förstukvistar; och även införandet av tegel

till takbeläggning, stående panel till beklädnad av väggarna och hörnpilastrar till skydd för de ömtåliga, utstående timmerknutarna får nog hänföras dit, låt vara att därvid ingen egentlig estetisk avsikt gjorde sig gällande. Även de tekniska framstegen följa utvecklingen i riktning nedåt från de högre ståndens kultur.

Det är för övrigt en vanskelig sak, då det gäller allmogebyggnader, att avgöra vad som härleder sig ur en avsiktlig, estetisk strävan och vad som är en följd av teknikens framsteg eller en förbättrad levnadsstandard. Skönhetsbegreppet är i högsta grad föränderligt och frigör sig först småningom med en stigande kultur från praktiska eller materiella idéassociationer.

Ställ en allmogeman inför en gammal bergslagsstuga, med sin ursprungliga prägel väl bevarad, med sitt torvtak från gavel till gavel över en regelbunden, okonstlad stomme, med måttligt stora, väl formade, vackert indelade och inramade fönster på jämna avstånd, med väggarnas stockvirke synligt eller inklätt med breda, groft sågade, stående och läktade bräder, rödmålad från ovan till nedan, endast med farstukvisten och fönsternas bågar och omfattningar vita och med hängrännan och den låga stenfoten svarta av tjära — en pärla av lantlig byggnadskonst i edra ögon — och fråga honom, vilken byggnad synes honom vackrast, denna eller den nya villan strax bredvid med svängt och brutet tak av galvaniserad plåt över en vinkelformad stomme med tre olikartade gavlar, två glasverandor och en loggia och med fönster av sju eller åtta olika fasoner och indelningar, med väggar beslagna med fasspåntad panel, liggande på mitten, stående upptill och nedtill, rödmålad även den fast överdragen med vita band och lister, på en hög, blåvit betongsockel — och ni kan vara förvissad om, att han utan tvekan pekar på villan. Och varför? Jo, därför att plåttaket skyddar bättre mot vatten och är lättare att laga än torvtaket — det är tekniskt överlägset — de stora fönsterna släppa ljuset in från alla kanter, en (visserligen överskattad) hygienisk fördel, den släthyvlade panelen med sina lister och band är frukten av en mera fulländad mekanisk behandling än som kommit den gamla brädfodringen till del, betongen är ett bättre byggnadsmaterial än kullerstenarna, och därför att den ansträngt tillbucklade planformen förmenas bättre anpassad efter alla nutida bekvämligheter än stugans enkla rektangel, och slutligen, som sammanfattning, därför att villan är modärn, stugan gammalmodig.

Eller fråga en lantman från slättbygden, som far genom en föga uppodlad trakt med vild eller leende natur, storslagen eller idyllisk, vacker i högsta grad i ert tycke, fråga honom om han inte tycker detsamma,

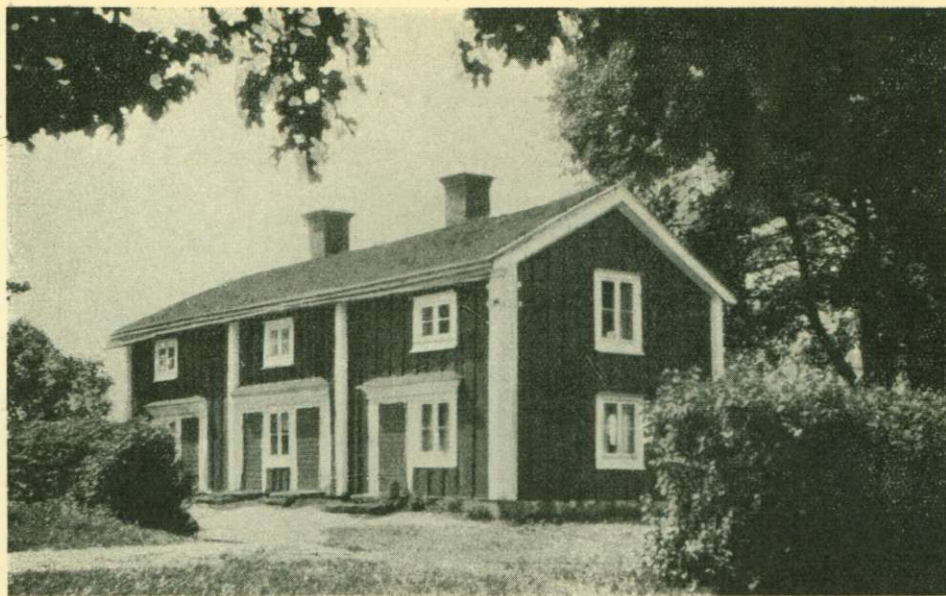
Ju mer komplicerad byggnadens stomme är, desto nödvändigare är det att undvika all variation i färg. De vita knutarna voro vida mindre farliga för den gamla stugans enkla stomme än för villan med glasveranda och brutet tak. Trots sina oregelbundna tillbyggnader är det gamla huset vackert tack vare sin enhetliga färg.

och ni skall kanske få till svar: Ja, naturskönt förstås, men vackert är det då inte. Varför inte? Jo, därför att hans föreställning om det vackra i landskapet är oskiljaktigt förbunden med jordens gröda. Ett vackert landskap är för honom liktydigt med ett bördigt landskap.

Det hände en gång för många år sedan, att jag av en lantsnickare beställde en byrå efter egen ritning. Den var inte så alldeles enkel men heller inte överlastad med ornament. När räkningen kom, så stod där mycket riktigt: an — en Ordinärt Vacker byrå — — —. För honom var alltså byrån vacker i samma grad som dess utförande krävde större eller mindre arbete med ornamentala detaljer eller konstiga former. Återigen en yttring av samma ofria, jordbundna skönhetskänsla! Man möter den ständigt, icke blott hos allmogen eller arbetarklassen, den är tillfinnandes vida högre upp på den sociala rangskalan, fast den där inte alltid tar sig så naiva uttryck.

Så har det alltid varit och så kommer det väl alltid att förbli. Och däruti ligger ingenting föraktligt. Det är skönhetssinnets djupaste rötter, som därvid bringas i dagen och som icke kunna undvaras i en värld, som består av ande och materia.

Det gamla, enkla allmogehuset kan icke mer sägas vara sprunget ur

Den gamla statbyggnaden här visar ett helt annat sätt att handskas med den vita färgen än de nutida villabyggarnas. Inga smala, spinkiga lister och band, intet utplottrande av färgen. Dristig och träffsäker är färgfördelningen liksom hela materialbehandlingen hos den vackra stommen.

en medveten, konstnärlig strävan än den nya, tillvridna snickarvillan är det. Den ena såväl som den andra är frukten av en önskan att åstadkomma det mest praktiska, det tekniskt mest fullkomliga, som omständigheterna medgivit, d. v. s. det vackraste. Att resultatet i ena fallet blivit så oändligt mycket sämre än i det andra, att villan blivit ful medan stugan blev vacker beror i någon mån på de ökade svårigheterna att tillfredsställa de större praktiska behoven men i ojämförligt högre grad på teknikens utveckling, på mångfalden av nya byggnadsmaterial och nya byggnadsmetoder, som lämna valfrihet, där förr intet val stod öppet, och på den obegränsade mängden av förebilder från alla håll och alla tider, där förut inga mönster stodo att få utom den närmaste omgivningen. Stugan blev vacker, därför att den enkla uppgiften gång på gång löstes med ständigt samma medel och under strävan att nå den största möjliga tekniska fulländning på den enda kända vägen, tills resultatet framstod som en renodlad produkt, i sitt slag tekniskt fullkomlig och till alla delar motsvarande sitt ändamål, med andra ord som ett vackert föremål. Villan blev ful, därför att uppgiften komplicerats så att de forna, enkla elementen icke räckte till för dess

lösande och därför att mängden av nya hjälpmedel och nya, bestickande förebilder lockade in på oprövade vägar, som icke ledde till målet. Målet var alltså detsamma, en tekniskt fulländad produkt, som besitter skönhet i samma mån som den formas efter enkla, mänskliga behov, men resultatet blev ett annat, ty det nya huset formades icke efter de enkla behoven utan efter ofullkomliga förebilder, främmande för dessa behov och tillkomna i den bedrägliga tron, att den tomma formen i sig själv besitter skönhet, oberoende av det sätt varpå och det ändamål, vartill den brukas.

Det är gott och väl att giva de dåliga förebilderna skulden till det lantliga byggnadssättets förfall, det återstår att förklara, varifrån dessa förebilder kommit och varför de vunnit insteg. Båda dessa frågor hava i det föregående något berörts.

Man skulle tycka att den tid, som lagt grunden till den moderna byggnadstekniken och som uppställt och på vissa områden genomfört kravet på vetenskaplighet i konstruktion och i materialens utnyttjande, också skulle haft sinne för det rationella i den gamla, enkla träbyggnadskonsten, men så synes icke varit fallet. Saken är den, att varken byggnadsteknikens speciella målsmän eller de konstnärligt skolade fackmännen befattade sig med allmogearkitekturen, de behövde den icke och den behövde ej dem. För de vid ritbordet med monumentala uppgifter tränade arkitekterna tedde sig de gamla byarna och bondgårdarna i ett romantiskt fjärran, långt borta från deras arbetsfält, och det föll dem säkert icke in, att dessa enkla föremål kunde äga något annat värde för konsten än som staffage i en pastoral målning. Allra minst skulle man funnit det passande att ifrågasätta någon växelverkan mellan detta föråldrade och konstlösa byggnadssätt och den högt utvecklade byggnadskonst, som de företrädde. Arkitekterna fullbordade sina studier i den klassiska arkitekturen under långa resor i främmande land och ägnade ringa uppmärksamhet åt den nationella byggnadskonsten. Det förhåller sig ju också så, att byggnadskonsten i Sverige städse stått i nära beroende av utlandet. Det tyska, det holländska, det italienska, det franska, det engelska inflytandet hade avlöst varandra och icke lämnat rum för någon självständig, nationell utveckling. Herrgårdsarkitekturen, isynnerhet där materialet var trä, hade dock uppnått en viss självständig prägel, men endast allmogens byggnadssätt hade gått sin väg fram utan väsentlig påverkan utifrån och endast detta kunde sägas helt vila på nationell grund.

Ett bevis härför finner man i den starkt utpräglade lokalfärg, som ännu för icke länge sedan utmärkte bondearkitekturen. En utifrån kommande konstnärlig påverkan låter icke stänga sig av bygdegränser, den känner inga stängsel i sidled men finner snart sin begränsning nedåt. Herrgårdsarkitekturen från tidigare århundraden är sig ganska lik över hela landet, men allmogens byggnadssätt skiftar från bygd till bygd. Som på så många andra områden så har vårt lands ofantliga utsträckning på längden satt betydande spår i vårt lantliga byggnadsskick, och fråga är, om något annat land kan uppvisa en sådan mångfald starkt utpräglade typer av allmogehus som vårt. De skilda typerna förändrades visserligen under tidernas lopp allt efter nya levnadsvanor och tekniska framsteg men icke av begär att följa modets växlingar under anläggande av främmande former. Det var inte bara det, att livet i allmogehemmet var ett annat än i herrgården och därför krävde en annan inredning av bostaden; en bondgård, till det yttre byggd efter herrgårdsmönster, skulle säkert väckt förargelse och åtlöje såsom något högst opassande.

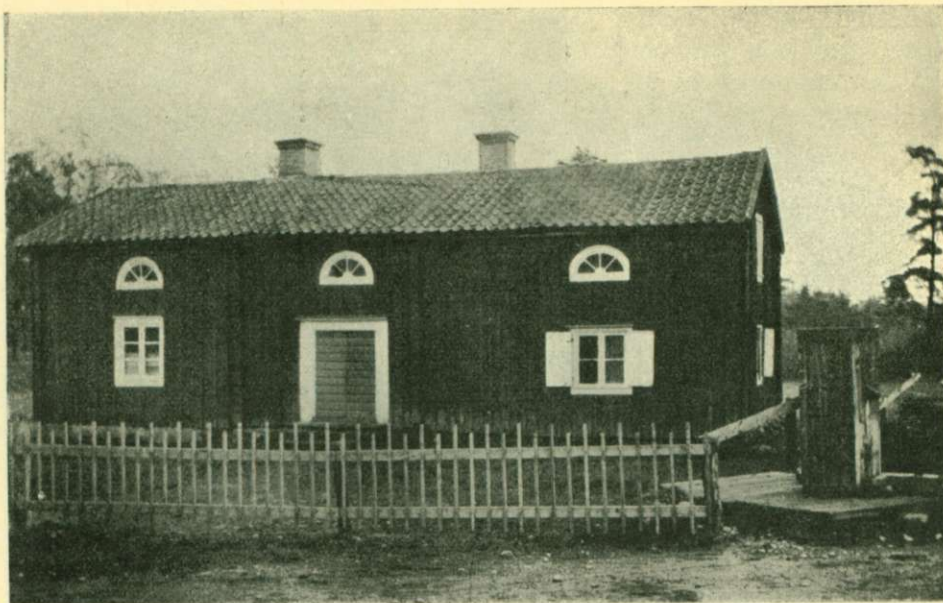
Men med industrialismens och järnvägarnas införande följde uppkomsten av nya bostadsformer på landet såväl som i städerna. De uppblomstrande näringarna, handeln och industrien, uppammade nya samhällsklasser med nya vanor och nya bostadsbehov. Något begär att efterlikna det gamla allmogehuset förelåg alls inte hos dem, som av skilda anledningar togo sin bostad på landet, tvärtom kan man vara förvissad om, att en rakt motsatt böjelse i regel förefanns, och ej heller städernas nya inbyggare ägde någon känsla för ortens gamla byggnadsskick. Det var helt nya behov eller snarare önskningar, som måste tillfredsställas, och det är helt naturligt, att de sökte sig nya former.

Städernas kraftiga tillväxt förde med sig spekulation i hyreshus, där det i första rummet gällde att göra byggnadsföretaget rentabelt, och på landsbygden, särskilt utmed järnvägarna och överallt, där nya industri-företag vållade tillströmning av en icke stadigvarande befolkning, växte ett bebyggande fram, som av naturliga skäl hade föga gemensamt med det gamla, det vid jordbruket bundna. Lanthandeln antog nya former och handelsbodas spriddes överallt i bygderna. Icke heller dessa hade något behov av samhörighet med ortens gamla byggnadssätt, snarare låg det i deras intresse att skilja sig från andra hus och därigenom draga uppmärksamheten till sig. Oftast gällde det att få byggnaden till stånd så hastigt som möjligt, och sällan låg där en tanke bakom, att huset skulle gå i arv till kommande släktled. I varje fall ställdes icke längre samma krav på soliditet, som varit utmärkande för äldre tiders

Det halvhöga huset med en rad låga fönster, fyrkantiga eller halvrunda, tätt under foten av ett enkelt tak av måttlig resning utan vindskupor eller andra avbrott torde höra till det vackraste, som uppsvensk allmogekonst frambragt.

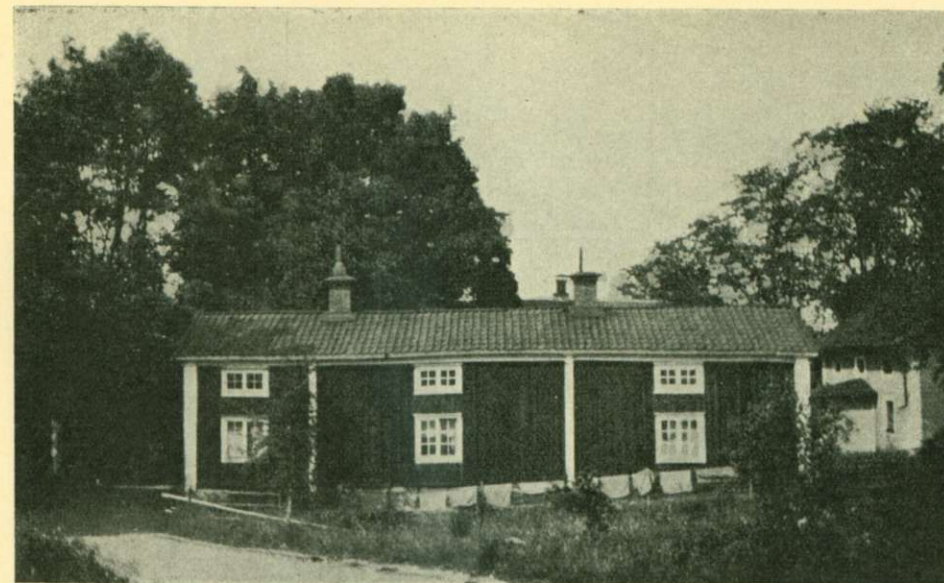
bostadsbyggande. Genom nya, förbättrade maskiner för trävirkets bearbetning möjliggjordes dess användning i mindre och tunnare dimensioner samtidigt som en finare ytbehandling uppnåddes. Där det bilade timret förr utgjort husets stomme restes nu väggarna av plank och till yttre beklädnad användes icke längre de stående, läktade, breda och groft sågade bräderna utan den liggande, fasspantade, ytterligt smala och släthyvlade panelen, som åstadkoms i de nya maskinerna och därför gällde såsom ett särdeles tidsenligt och tekniskt fulländat byggnadsmaterial. Att till ytterlighet utnyttja de nya tekniska hjälpmedlen för att ernå en produkt, som tydligt gav tillkänna en långt driven mekanisk behandling, var en genomgående företeelse, som fullt logiskt hörde samman med industrialiseringens framträngande. Det var en senare tid förbehållet att uppdaga, att den maskinella behandlingen icke ostraffat drives därhän, att den utplånar varje spår av handens medverkan och att det stereotyp korrekta icke tillfredsställer ögats krav utan ställer föremålet isolerat, fjärrar det från omgivningen, avklipper dess mänsk-

Långväggarnas vackra artikulering framträder vid denna hustyp bäst, om fönsternas vita omfattningar under den röda eller svarta takfoten ensamma få teckna sig mot den röda väggen utan vita knutar. Det låga fönstret med luckor är ursprungligt, det högre röjer en senare tids ökade fordran på ljus i bostaden. Båda företräda var sin typ passande för nutida bostadsbyggande. Hos fönstret med två rutor i höjd förstärkas de låga proportionerna av luckor, som ej passa så bra för de högre, med tre rutor.

liga associationer och lämnar oss främmande och likgiltiga eller väcker vår motvilja.

Liksom övergivandet av den breda, ospåntade ytterpanelen för den smala, spåntade förde med sig övergång från stående till liggande panel så vållade timmerväggens ersättande med plankresning att de breda, utstående knutarna utbyttes mot smala hörnskoningar. Den vita färgen, som timmerhusets knutar erhållit i en relativt sen tid i utbyte mot den tidigare använda tjärstrykningen, följde olyckligtvis med till de smala hörnskoningarna och kom även till riklig användning för de släta eller profilerade lister och band, som så lätt åstadkommos i hyvelmaskinen och med vilka man begynte uppdelade väggfälten. För denna väggfältens uppdelning fanns intet praktiskt motiv, däri har man otvivelaktigt att se en medveten om än missriktad estetisk strävan; men den vita färgen, som åt de gamla, regelbundna och i allmänhet långsträckta husen, sparsamt använd till knutar och fönsteromfattningar, skänkte något av äkta allmogeprydnad och gav bondgården en viss burgen prägel, blev till fördärv för de nya, merendels högre och kortare husen, i synnerhet

Smårutiga fönster, som för några år sedan voro nästan obligatoriska för lantliga hus med anspråk på ålderdomlig anslutning, börja allt mer övergivas till förmån för fönster med två eller tre större rutor i höjd. Vilken av dessa tre typer man än väljer är det av vikt, att rutornas form ej för mycket avviker från den kvadratiske och att alla rutor göras lika.

sedan stommen börjat förlora sin enkla, regelbundna form och fönster av varierande storlekar vunnit insteg. När så det brutna taket togs i besittning av de självlärda villabyggmästarna, oförmögna att bemästra den ytterst känsliga formen, och när den vita färgen fick tjäna till inramning åt de vanformade gavlarna, då tillfogades landsbygden och de nya samhällena en allvarlig skada.

Så hastigt skedde dock ej övergången från det gamla allmogehuset till den moderna snickarvillan. Ännu ett par årtionden in på 1800-talets senare hälft bibehöll det enkla trähuset en viss känning med det gamla, som tog sig uttryck i en rektangulär planform och regelbundet placerade fönster. Vad som utgjorde det nya inslaget var framför allt den smala, hyvlade panelen, väggfältens uppdelande med lister och det tunna, långt utspringande taket på utskurna sparrar. Denna senare detalj i förening med den relativt platta takformen ger en antydning om, att schweizerstugan börjat göra sitt inflytande gällande, och detta framträdde så mycket tydligare, när taksprång och gavelspetsar började prydas med ornament, utsågade ur tunna bräder, ofta med uppgift att fylla tomrum-

Liten herrgårdsbyggnad med vacker, ålderdomlig takform. Alla fönster självfallet av en enda typ. En nutida villabyggare skulle sannolikt utbytt salens (det mellersta rummets) två normala fönster mot ett tredelat och därigenom skadat det enhetliga utseendet.

men mellan sparrarna i en fingerad takstol, som hos schweizerstugan någon gång tjänade ett praktiskt syfte att stödja det utöver gavelröstet ofantligt utspringande taket, men som för dess urvattnade nordiska avläggare saknade allt konstruktivt fog. På samma håll har man också att söka förebilden till alla dessa stora verandor och balkonger, som på liknande sätt utstyrda och utan praktiskt berättigande bidro att giva byggnaden en prägel av armod i trasgrann förklädnad. Samtidigt uppträdde frontespisen som ett omtyckt tillskott och ett välkommet medel att skilja det fina, moderna huset från det gamla, ringaktade, men först sedan den rektangulära planformen och den jämna fönsterindelningen övergivits kan man säga, att det nya lantliga byggnadsskicket definitivt tagit avstånd från det gamla eller m. a. o. att det främmande inflytandet nått det lantliga byggnadsskicket till grunden och rubbat dess hörnstenar.

Att så skedde kan icke rättvisligen skrivas på schweizerstugans konto, det berodde på inflytelser från helt annat håll. Schweizerstugan är allt för nära befryndad med vår egen gamla stuga för att kunna från grunden omskapa denna; båda äro timmerhus och som sådana till sin grund-

Den första förändring till det yttre, som vidtages med ett gammalt hus vid en modernisering, plägar vara utbytande av de låga fönsterna mot högre. Ett sådant öde har säkert drabbat denna gamla gård att döma därav att fönsterna äro försedda med s. k. losholz d. v. s. en fast, horisontal post, delande fönstret i en högre och en lägre del. Vedervärdig blir denna eljest rätt oförargliga anordning, om övre delen sönderdelas med smårutor och nedre delen lämnas utan uppdelning, en ytterst vanlig företeelse hos snickarvillan av halvgammal typ.

form betingade av detta material, båda bygga på den enkla rektangeln. Upprinnelsen måste sökas, där det allmänna byggnadsmaterialet är ett annat, och man misstar sig säkert icke, om man utpekar England såsom det land, från vilket impulsen utgick till de nya formerna. I det skogfattiga England har teglet och den naturliga stenen sedan gammalt varit förhärskande såsom material för ytterväggar i boningshus av alla slag, och byggnadens stomme har därför kunnat taga sin form oberoende av de faktorer, som hos oss varit bestämmande. Den oregelbundna planformen motverkades ej heller såsom hos oss av takbeläggningsmaterialet, som i England allt sedan långhalmen kommit ur bruk varit skiffer, där sådan varit tillgänglig, och i övrigt ett tunt tegel i form av små, plana fjäll, behandigt smygande sig efter vinklar och rännalar, medan vårt stora, kupiga tegel är skapat uteslutande för plana, rektangulära takytor.

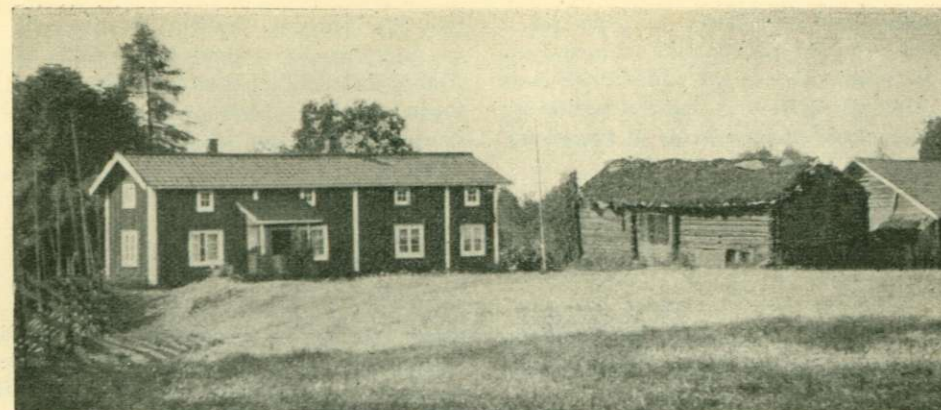
När så i England frågan om den borgerliga bostadens praktiska och konstnärliga utbildning mot mitten av 1800-talet för första gången togs upp till grundlig diskussion och de nya tankarna fördes fram av män sådana som John Ruskin och William Morris är det klart, att de engelska

Ett bland de mest utmärkande dragen hos den villastil, som under de sista årtiondena gått som en farsot över landet, är användningen av fönster av olika form och storlek till en och samma byggnad. Hur olycklig denna sed är inses bäst, när man står inför ett gammalt hus som detta med sin rad av lika fönster.

synpunkterna och förutsättningarna i mycket hög grad kommo att påverka uppfattningen även i andra länder, där dessa tankar funno fruktbart jordmån. Till oss nådde de sällan oförmedlade utan först sedan deras frukter mognat i tysk jord och fått sin arom starkt bemängd med tyska essanser. Schweizerstugan, den bayerska, den sachsiska, den nordtyska lantgården från ny och gammal tid, alla vederbörligen omstuvade efter modärna principer, gjorde oss först bekanta med den rörliga engelska planformen, så helt olik vår egen gamla och så helt främmande för våra bostadsvanor. Ej underligt då, att allt vad som blev kvar av det engelska lanthuset, sedan det slutligen nådde fram till vårt småborgerliga bostadsbyggande, var en provkarta på de oorganiska tyska tillsatserna, för vilka en förvirrad planform fick tjäna till förevändning.

Måhända är man alltför benägen att döma omilt om sitt eget och för stora förtjänsterna hos det främmande, då man tycker sig just hos oss själva finna det djupaste förfallet, ty den demoralisering, som övergick byggnadsskicket i vårt land under årtiondena närmast sekelskiftet, utgör

Hur det gamla förintas och hur det stundom anpassas efter tidens krav visar denna bergslagsbild. Det gamla timrade, torvtäckta uthuset går en säker undergång till mötes; manbyggnaden, även den en gång täckt med torv och med väggarnas timmer synligt, har bräddbeslagits och täckts med tegel och fyller ännu sin plats med heder.

ingalunda någon isolerad företeelse. I alla kulturländer har den sin samtida motsvarighet mer eller mindre utpräglad, och i den ryggradslösa jugendstilen fann den ett slutligt uttryck, som tydligt röjde dess art och snart nog uppkallade reaktionen. Att värna hembygden mot smakfördärvets ödeläggelse blev ett trängande behov, som dock sent har blivit medvetet och ingalunda ännu kan sägas hava vunnit allmänna förståelse i bygderna. Det har också mött de största svårigheter att finna de rätta botemedlen och den rätta utgångspunkten för ett upprepningsarbete, ty att bygga upp är svårare än att riva ned, isynnerhet om det gäller att bygga nytt från grunden. Och vad här gäller är icke ett återvändande till det förgångna utan ett återupprättande av byggnadsskicket efter enkla, klara linjer med sinnet öppet för det gamla goda men först och sist för nutidens resurser och ändrade förutsättningar, ty endast därigenom kan ett arbete i hembygdsvårdens syfte påräkna allmänhetens förtroende och endast på den vägen kan man förvänta ett resultat.

I en följande uppsats skall i anslutning till den här lämnade framställningen något närmare undersökas de vägar, som hittills blivit följda och som i fortsättningen synas framkomliga för bildandet av landets byggnadskultur.

LITTERATUR

Joh. Kalén: *Halländska gränsmärken*. Wettergren & Kerbers Förlag, Göteborg 1924.

Joh. Kalén har med Halländska gränsmärken gjort en ny, märklig insats i vår ortnamns- och bygdeforskning. Med stor utförlighet och noggrannhet redogöres här för äldre och yngre uppgifter om landskapet Hallands gränser och orternas läge ute i terrängen. Läsningen underlättas av ett flertal kartor, på vilka de omnämnda gränsmärkena finnas utprickade.

De äldre urkunder, vars uppgifter genomgående jämföras och diskuteras, äro följande: 1) det i äldre Västgötalagen omtalade Danaholmsfördraget, vilket anses ha ägt rum omkring år 1050 2) konung Valdemar II:s jordebok, urkund från förra hälften av 1200-talet 3) Västgötalagens gränsmärken för landskapet, i handskrift från 1280-talet 4) biskop Brynolfs i Skara synebrev av år 1481 5) en svensk gränslista av år 1554 6) den motsvarande danska av år 1555 samt 7) en svensk gränslista av 1603. Kalén har nu sammanställt uppgifterna i alla dessa officiella listor men dessutom studerat frågorna å kartor och handlingar av olika slag i lantmäterikontoren i Göteborg, Vänersborg och Jönköping, gjort en mängd besök ute i terrängen och satt sig in i den ej obetydliga litteratur i dessa frågor, som finnes förut. Förf. gör icke anspråk på att ha löst alla problem, som sammanhånga med denna undersökning, och på någon enstaka punkt kan man måhända ha en annan mening. Men Kalén har framlagt sitt material så, att man känner sig över-

tygad om att en solid grund är lagd för diskussionen och att han väl även i det huvudsakliga slutgiltigt löst frågan om den gamla halländska gränsens sträckning.

Jag skall till slut anföra några detalj- och randanmärkningar. Vid namnet *Brudkullen* (dial. *Bruarekolle*) å sid. 37 säger förf.: »Helt säkert finns eller har funnits någon sägen om en brud, som förolyckats vid denna kulle, varav namnet uppstått.» Men är icke detta att vända upp och ned på frågan. Jag känner inom och utom Västergötland till ett otal sägner om förolyckade brudar och brudföljen vid ortnamn, som börja på *Brud-* eller *Bruare-*. Är det väl troligt, att i alla dessa fall en verklig olyckshändelse ligger bakom? Är det inte troligare, att sägnen uppkommit för att förklara namnet — sådana »svarssägner» äro ju oerhört vanliga. Vad som ligger bakom alla dessa namn på *Brud-* tror jag är något helt annat.

Vid behandlingen av namnet *Ulvarås* å sid. 40 går förf. ut ifrån den oriktiga förutsättningen, att målets uttal av ordet (med s. k. tungspets-r) skulle lägga hinder i vägen för att sista leden i namnet är *rås*. Förhållandet är nämligen, att häradena utefter Götaälv från och med Väne till och med Askim ha tungspets-r i början av stavelser. Först på allra sista tiden har på enstaka punkter någon vacklan börjat visa sig. Då nu uppgivits, att *Ulvarås* ej är en ås utan en mosse, är det synnerligen troligt, att vi ha att göra med dialektordet *rås* »mycket sank och dyig mad» för att nu använda Kaléns egen översättning.

Växtnamnet *mjödört*, som förf. väl med rätta anser ingå i namnet *Miodyrtaedal*, har Kalén icke kunnat finna i målet. Det är dock rätt vanligt i Västergötland under den något oigenkännliga formen *murtagräs*, som är fullt regelbundet utvecklat ur *mjödörtagräs*.

Jag skall ej trötta med flera småsaker. De kunna på intet vis skymma bort bokens stora förtjänster. Då arbetet dessutom har en lättläst stil och är trevligt uppställt, bör det kunna få en betydande läsekrets.

JOH. GÖTLIND.

MEDDELANDEN

Stockholm.

NATURPARK RESERVERAS VID ÅRSTAVIKEN. Stadsplanenämnden och fastighetsnämnden ha ställt sig tillmötesgående till fröken Anna Lindhagens motionsvis framförda förslag att avsätta vissa områden på Årstavikens södra strand till naturpark. Av stadsplanenämndens yttrande framgår att motionärens önskemål i huvudsak torde komma att uppmärksammas vid den blivande stadsplaneanläggningen av trakten. Stadskollegiet har beslutat att föreslå, att fröken Anna Lindhagens framställning med detta uttalande måtte anses som be-
svrad.

Stadsplanenämnden, i vars yttrande fastighetsnämnden instämt, har anför, att trakten till följd av terrängens beskaffenhet — brant sluttning mot norr — är mindre lämpad att bebyggas. Det skulle bland annat dra allt för stora kostnader att förse området med erforderliga vägar och ledningar. Någon detaljstudering av området har dock ännu ej skett, och bör, enligt nämndens mening, ej heller företagas förrän generalplanen för de söder om Årstaviken och Hammarby sjö belägna Brännkyrkaområdena blivit något så när klar. Något definitivt angivande av gränserna för parkområdet kan alltså för närvarande icke ske, och detta anses ej heller vara nödvändigt. Tills vidare skulle det alltså vara till fyllest med nämndens uttalande om sin anslutning

i huvudsak till det i motionen framställda önskemålet.

Dalarna.

FRIDLYSNING. På ansökan av Dalarnas hembygdsförbund har konungens befallningshavande utfärdat fridlysning å ett flyttblock vid Ljugaren i Rättvik samt ett flyttblock, den s. k. Tansjättesten, vid Säl i Mockfjärd.

KARLSTRÖMSKA GÅRDEN I FALUN INKÖPT AV STADEN. På förslag av stadens hembygdsnämnd och efter tillstyrkan av drätselkammaren har stadsfullmäktige för 4,500 kronor inköpt tomt n:r 3 å kvarteret 156 Hyttgården, den s. k. Karlströmska gården. Det är nämndens avsikt att hänvända sig till Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag med anhållan om upplåtelse till staden på lämpliga villkor av den intill föregående tomt gränsande tomt n:r 2 samt av bakom liggande bolaget tillhöriga slaggvarp och hyttkamrar. Till tomt n:r 2 hade nämnden tänkt sig att efter hand flytta äldre byggnader från andra platser i staden, varigenom hela kvarteret kunde bli en sluten enhet. Detta byggnadskvarter, som på så sätt skulle skyddas, kommer emellertid icke att stå obebott, utan därå befintliga bostadshus komma att uthyras, varigenom staden finge någon ränta på det här nedlagda kapitalet. Det är nämligen

nämndens uppfattning att byggnaderna — förutsatt att de alltså kunna underhållas i sitt ålderdomliga skick — äga större kulturhistoriskt värde för samtiden, om de äro bebodda.

GARPENBERGS HEMBYGDSFÖRENING. Vid sammanträde under oktober månad konstituerades Garpenbergs hembygdsförening, stadgar antogs och till styrelse valdes kamrerare Oliver Haglund, häradsdomare Erik Wallman, Dala-Finnhyttan, folkskollärare Åkerlund, Garpenberg, och hemmansägare Aug. Johansson i Ketsbo. En ledamot skall utses av kommunalfullmäktige.

Domänstyrelsen har medgivit upplåtelse för en tid av 20 år till föreningen av en tomt å kronoparken Garpenberg invid den tidigare upplåtna skoltomten. Det är föreningens avsikt att å området uppföra en del äldre byggnader, som skulle inrymma i bygden insamlade kulturföremål. Överjägmästaren i Stockholm-Gävle distrikt har bemyndigats att med föreningen träffat avtal om upplåtelsen mot en årlig avgift av 15 kronor.

DEN GAMLA KYRKBÅTENS MUSEIFÄRD. En säregen hembygdsfest firades i Järna under september, då socknens sista, nära hundraåriga kyrkbåt under stor tillslutning fördes från sin hittillsvarande plats till den blivande gammalgården å Ormholn i Hulån, där socknemännen upplåtit plats för en blivande hembygdsgård. Dagen var strålande vacker och den lövprydda båten bars på tio krattiga Järnkarlars axlar den mer än 1 km. långa vägen under tonerna av gamla, vemodigt klingande Västerdalslåtar av två spelmän, ridande på den uppåtvända kölen, samt följd av sockenklädd ungdom och övriga deltagare, uppgående till ett tusental personer. Någon gammalgård finnes ännu ej i Järna, men en ortstypisk gammal gård finns i Skälö by och torde kunna förvärfvas och flyttas till sin plats för att mottaga de redan insamlade gamla föremålen.

LIMA FÖRSTUGA har iordningställt av Dalarnas hembygdsförbunds antikvarie Ola Bannbers, vilken även ordnat och upprättat en fullständig katalog över dess samlingar.

Dalsland.

SAMMANSLAGNING AV DALSLANDS FÖRMINNESFÖRENING OCH DALSLANDS HEMBYGDSFÖRBUND. Vid sammanträde i Åmål beslöts sammanslagning av Dalslands förminnesförening och Dalslands hembygdsförbund. Till ordförande i den nya föreningen valdes landshövding Axel von Sneidern. Till övriga ledamöter i styrelsen valdes förrådsförvaltare Axel Dahlström, vice ordförande, häradslandshövding K. Mellén, Åmål, rektor J. Thorson, Färgelanda, direktör And. Johansson, Ed, folkskollärare And. Linder, Ödeborg, och bankdirektör M. Paulsson, Mellerud.

Förbundet utgöres av krets-föreningar, vilka i medlemsavgifter uppbära tre kronor, av vilka avgifter en krona för varje medlem går till förbundet. Direkt anslutning till förbundet är även medgiven, varvid avgiften är tre kronor per medlem. Föreningarna äga representation vid förbundsstämmorna med en medlem för varje påbörjat 20-tal. Dessa ombud liksom de enskilda medlemmarna ha vardera en röst.

Gotland.

BYGDEMUSEUM FÖR GOTLAND I VISBY. Föreningen Gotlands fornvänner har ingått till Kungl. Maj:t med en skrivelse, vari skisseras upprättandet av en institution, omfattande de samlingar, som tillhöra Sällskapet för gottländsk forskning, fornsalen med viss utvidgning samt vissa delar av läroverkets samlingar och bibliotek även som landsbibliotek, varjämte begäres, att kronans för närvarande för tygstationen i Visby disponerade fastigheter, vilka äro belägna intill fornsalen, måtte upplåtas för det planerade stora Gotlandsmuseet.

Institutionen, som skulle bli av stort värde för gottländsk, kulturell gärning, varav Gotland genom sitt avskilda läge mer än någon annan landsända torde vara i behov, skulle omfatta: minnena av människans historia från dennas begynnelse och fram till den historiska tidens början (förhistoriska avdelningen), minnena från Gotlands och Visby medeltida storhetstid (avdelningen för kyrklig och profan medeltid), kyrkliga minnesmärken från den protestantiska tiden, den borgerliga odlingens minnen av möbler och andra inredningsföremål (avdelningen för de högre stånden), den folkliga odlingens minnen av möbler och inredning, redskap och verktyg, dräkter och slöjd (allmogearvdelningen). Härtill ansluta sig vidare mynt, funna i Gotlands jord och som särskild avdelning bland dessa i staden Visby präglade mynt från tiden 1175—1565 jämte sigill- och medaljsamlingen (myntkabinettet), fynd och lämningar från staden Visby jämte avbildningar av staden från äldre tider (Visbyrummet), Nationalmuseums depositioner och fornsalens egna konstsamlingar (konstkabinetten).

Halland.

HEMBYGDSFÖRENING I VEINGE. På initiativ av kyrkoherde V. Ewald i Östra Karup har en fornminnes- och hembygdsförening planerats i Veinge och en kommitté tillsatts för att göra förarbetet för föreningens konstituerande. Denna kommitté fick följande sammansättning: kommunalfullmäktigeordförande Ludvig Jönsson, Veinge, hemmansägare Svante Johansson, Veinge, folkskollärare N. A. Lindahl, Göstorp, herr M. Nilsson, Veinge och herr Algot Persson, Veinge.

Lappland.

ANSLAG TILL HEMBYGDSFORSKNING. Ecklesiastikministern hemställer i årets statsverksproposition, att Kungl. Maj:t för budgetåret 1926—1927 måtte anvisa sam-

manlagt 8.000 kronor till undersökningar rörande lappska folkliv och lappska språk. Av detta belopp skulle Norrlands kulturhistoriska museum i Härnösand erhålla 4.000 kronor och Norrbottens läns hembygdsförening likaledes 4.000 kronor.

Småland.

HEMBYGDSFÖRENING I BANKERYD. Inom Bankeryds socken, särskilt bekant för sitt vapensmide, har en hembygdsförening planerats på initiativ av kantor Ståhlberg och stationskarl Sunesson. Närmast planerar man utgivandet av ett hembygdsalbum och inrättandet av ett hembygds-museum. För detta senare ändamål har man bland annat tänkt att om möjligt inköpa en gammal smedja i Printzeryd, härrörande från den tid, då vapensmidet för Eskilstuna och Huskvarna bedrevs ute i Bankeryd.

BLÅ JUNGFRUN BLIR NATIONALPARK. Vid konselj den 5. februari har regeringen beslutit mottaga ön Blå jungfrun, vilken genom landshövding Falk i Kalmar erbjudits kronan, och samtidigt bestämt, att ön skall avsättas till nationalpark.

HEMBYGDSFÖRENING I DÄDESJÖ BILDAD. Vid sammanträde i Dädesjö den 28. januari togs initiativ till bildandet av en hembygdsförening inom socknen med särskild uppgift att förvärva och inreda den gamla prästgården till hembygds-museum m. m. Till interimstyrelse utsågs: friherre E. Rappe, Drättinge, folkskollärare K. H. Berggren, Eke, lantbrukare Hj. Gustafsson, Dädesjö, toffelmakare Fritz Håkansson, Dädesjö, och hemmansägare Helge Karlsson, Eke.

HEMBYGDSMUSEUM I EKSJÖ. Eksjö och Vedbo fornminnesförening, som startades för ett tio-tal år sedan men arbetat under synnerligen ogynnsamma förhållanden har väckts till nytt liv genom förvärvandet av en gammal fastighet i Eksjö, troligen den

äldsta i staden, där föreningen har för avsikt att inreda ett hembygdsmuseum.

HEMBYGDSFÖRENING VID LÄROVERKET I KALMAR. På initiativ av lektor J. B. Simonsson i Kalmar har under februari bildats en hembygdsförening vid läroverket i Kalmar, till vilken ett femtiotal elever anslutit sig.

STRANDAORTENS HEMBYGDSFÖRENING BILDAD. Vid sammanträde i Mönsterås den 11. januari konstituerades Strandaortens hembygdsförening med uppgift att väcka intresse för hembygden, att konservera och beskriva föremål, särskilt byggnader, att söka skydda naturminnesmärken och motverka förfallning av stad och land, att genom föredrag, publikationer och fester utöva upplysningsverksamhet i hithörande frågor. Till styrelse utsågos överlärare Karl Engstrand, Mönsterås, ordf., riksdagsman Petrus Nilsson, Gränebo, vice ordf., kand. Ivar Modéer, sekreterare, kand. Ernst Adler, Mönsterås, ingenjör Rob. Lejmark, Råsnäs, direktör John Linder, Mönsterås och doktor Emil Almblad, Mönsterås.

Värmland.

HEMBYGDSFÖRENING I SUNNE. På Luciadagen den 13. december konstituerades Sunne hembygdsförening. Till ledamöter i styrelsen utsågos pastor Vitalis Svensson, ordförande, fil. mag. Sv. Arbman, kontraktsprost O. A. Gunnelius, köpman Nath. Hedin, fröken Erika Noréen, kakelugnsmakare Vald. Carlsson, fru Amanda Olsson och lärare E. Hagström.

Västergötland.

HEMBYGDSMUSEUM I KALV. Kalvs kommunalstämma har tagit initiativ till skapande av ett hembygdsmuseum för socknen. Detsamma kommer att förläggas till det nyuppförda kommunalhuset, i vars andra våning en större för ändamålet lämp-

pad sal kommer att inredas. För arbetets handhavande har kommunalstämman tillsatt en kommitté, bestående av herr J. A. Gustafsson, Erikslund, And. E. Johanson, Lommaholmen, And. Hjärtén, Hjärtanäs och And. Gudmundsson, Uddarp.

JAKTPAVILJONGEN VID ÖLANDA RESTAURERAS. Under instundande sommar kommer det i många hänseenden intressanta lusthuset på Ölanda säteri att restaureras genom Västergötlands fornminnesförenings försorg och efter förslag av arkitekt Axel Forssén i Göteborg. Lusthuset uppfördes i slutet av 1600-talet och torde ha använts vid godsherrarnas jaktmiddagar under 16- och 1700-talen.

Västmanland.

SIGGEBOHYTTANS BERGSMANSGÅRD RENOVERAD. Den gamla bergsmansgården i Siggebohyttan, Linde socken, äges numera av Örebro länsmuseum och sedan många år tillbaka har under sommarmånaderna en skollovskoloni från Örebro varit förlagd dit. Genom läns museets försorg har den ståtliga och ärevärdiga gården iordningsstälts till ett stiltroget bergsmanshem från gamla dagar. Därjämte ha här även samlats sådana föremål från trakten, som visserligen icke direkt höra till en heminredning men likväl äro av sådant kulturellt värde att de böra bevaras för efterföljande generationer. I svalboden och å ladugårdsloftet äro de mest skrymmande föremålen uppställda och till följd därav behöver nu ej längre museet i huvudbyggnaden hysa sådana föremål, som kunna inverka störande på rumsinteriören. I samband med inventariernas och föremålens ordnande ha samtliga byggnader såväl till det inre som till det yttre blivit pietetsfullt renoverade. Hela den härför erforderliga kostnaden har bestritts av den intresserade kulturminnes- och hembygdsvännen, rådmän Per Olsson i Nora, vars barndomshem ej är beläget långt från Siggebohyttan.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årsmötet i Linköping 2-5 juli. Samfundets tio-års jubileum.

Samfundet har detta år inbjudits att avhålla sitt årsmöte och därjämte fira sitt tio-årsjubileum i Linköping, där en kommitté tillsatts för att förbereda och ordna de föredrag, utställningar, utflykter och festligheter, som komma att äga rum i samband med årsmötet. Denna kommittés arbetsutskott består av följande personer: grevinnan ALICE TROLLE, hedersordförande, landshövding E. TROLLE, ordförande, kapten H. WESTMAN, vice ordförande, greve H. FALKENBERG, sekreterare, friherrinnan LOUISE ADELSWÄRD, fröken AUGUSTA LAGERFELT, kapten E. NORDENFALK, ingenjör A. SAMSON och bokhandlare G. SWANLUND.

Det definitiva programmet är ännu ej fastställt men ett preliminärt har uppgjorts, som har följande utseende:

Årsmötet öppnas i läroverkets aula *FREDAGEN DEN 2*, kl. 10 f. m. med inledningsanföranden och sång. Därefter följer visning av de i läroverkshuset anordnade utställningarna, varpå samfundets ordförande lektor K. STARBÄCK håller föredrag om *Hembygdsvårdsarbetet*. Sedan sammanträder samfundets medlemmar för att behandla löpande ärenden, såsom styrelseval, decharge m. m. Efter gemensam middag håller lektor K. BECKMAN föredrag om *Det gamla Linköping* och professor A. ROMDAHL håller föredrag om och demonstrerar *Linköpings domkyrka*.

LÖRDAGEN DEN 3 börjar med föredrag av lektor STARBÄCK och folkskollärare ELOV

LINDÄLV om *Hembygdsundervisningen i skolan*, varefter diskussion eventuellt följer. Riksantikvarien S. CURMAN, håller därpå föredrag om *Hembygdsvårdens organisation*. På e. m. äger utfärd rum till *Bjärksäby*, vars intressanta naturskyddsområden och naturminnesmärken samt fornhem beses under sakkunnig ledning.

SÖNDAGEN DEN 4 företages utfärd till *Vreta kloster*, där gudstjänsten bevistas och kyrkan demonstreras av riksantikvarien CURMAN. Efter ankomsten till Linköping intages middag vid Krokfallsstugan i Trädgårdsföreningen. Senare följer en större *hembygdsfest med festtal, folkdanser, spelmanslåtar m. m.*, som anordnas av Svenska Ungdomsringens för bygdekultur kretsförbund i Östergötland och Småland. Samma förbunds *hembygdsörer* planera efter *hembygdsfesten* även en *koncert i S:t Lars kyrka*.

MÅNDAGEN DEN 5 ägnas helt åt en längre *bilutfärd till Vadstena och Alvastra* med korta *uppehåll* i *Skenninge* och *Bjälbo*. I *Vadstena* håller professor A. LINDBLOM föredrag om *Den heliga Birgitta* samt demonstrerar kyrkan, slottet och övriga sevärdheter.

I samband med årsmötet anordnas följande *UTSTÄLLNINGAR*: *Bilder från gamla Linköping*, anordnad av Östergötlands museiförening, *Hemslöjdsutställning*, anordnad av Östergötlands hemslöjdsförening, samt *Byggnadsutställning*, anordnad av Samfundet för hembygdsvård. Denna sistnämnda utställning blir av särskilt intresse för samfundets medlemmar, enär den i bild kommer att visa prov på vad samfundet under

sin tioåriga tillvaro utträttat för höjandet av byggnadskulturen i landet genom byggmästarkurser, konsultationsverksamhet, uppläsning och propaganda. Under hela mötestiden hållas *Östergötlands museum* och *Linköpings stads museum* öppna för deltagarna.

Kostnaderna för deltagandet i mötet kunna ännu ej uppgivas, men kommer allt att ordnas så billigt som möjligt. Genom att i stor utsträckning anordna gemensamma måltider samt sörja för billiga privatrum önskar kommittén underlätta deltagandet. Likaså beräknas kostnaderna för utfärderna till Bjärka-Säby och Vadstena bli minimala, enär man förväntar, att erforderliga bilar till stor del ställas till gratis förfogande.

Med anledning av mötet ägnas hela nästa häfte av tidskriften åt Östergötland. Det inledes med en artikel av grevinnan TROLLE om *Östergötland som kulturbygd*, doktor ARTHUR NORDÉN redogör för *kulturminnesforskningen och hembygdsvården i Östergötland*, skriftställaren THOR HÖGDAHL *naturskyddet och ammanuensen* BENGT CNATTINGIUS behandlar *Linköpings stadsbild*. Detta häfte, som utsändes i maj, kommer även att innehålla *det slutliga programmet för mötet samt övriga nödiga upplysningar*.

Den storslagna gästfrihet, som staden Linköping och dess invånare visar Samfundet genom att inbjuda detsamma att fira sitt *tioårsjubileum* i den vackra och minnesrika staden samt lämna dess medlemmar tillfälle att under den bästa ledning få besöka så många intressanta platser i Östergyllns uråldriga kulturbygder, kommer säkerligen att besvaras med tacksamhet av Samfundets medlemmar genom att de talrikt infinna sig till mötet.

Byggmästarkurs i Simrishamn.

Under tiden 1–10 mars avhöll Samfundet en byggmästarkurs i Simrishamn i samarbete med Skånska föreningen för byggnadskultur. I kursen deltog 17 byggmästare och hantverkare. Såsom lärare tjänstgjorde arkitekt J. ÅKERLUND (ledare), lektor O. E. ASK, arkitekt G. BEIJER, länsarkitekt N. BLANCK och fil. lic. F. HAZELIUS. Anslag till kursen hade beviljats av Skånska föreningen för byggnadskultur, Hembygds- och fornminnesföreningen för sydöstra Skåne samt Hantverksföreningen och Tegelbruksaktiebolaget i Simrishamn.

Nästa byggmästarekurser komma att avhållas i Karsjö i Gävleborgs län samt i Umeå.

1925 års byggnadspremiering.

Samfundets byggnadsmärke har tilldelats följande byggnader: Bostadshus, kvarteret Vitsippan, Kungsladugård, Göteborg, ägare: herr PAUL OLSSON. Bostadshus, Kävlinge municipalsamhälle, Malmöhus län, ägare: lokputsare B. M. EKLUND. Bostadshus, Stadshage, Simrishamn, ägare: doktor AND. HANSSON. Bostadshus, Gävle, ägare: disponent ELIS BÄRLIN. Bostadshus, kvarteret Lyktgubbarna, Smedslätten, Stockholm, ägare: byggmästare JULIUS JOHANSSON. Bostadshus, kvarteret Säningsmannen, Enskede, Stockholm, ägare: fröken ANNA GUSTAFSSON.

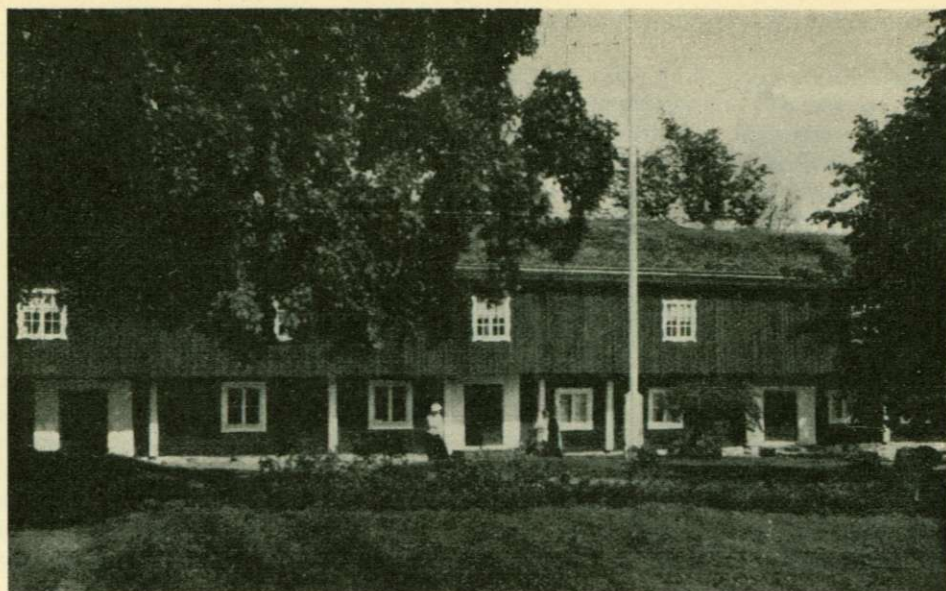
Anmälningar till årets premiering skola vara insända innan juni månads utgång. Närmare upplysningar och formulär till ansökningar erhållas genom Samfundets exp., Grönegatan 14, Lund.

VAD HAR GJORTS OCH VAD KAN GÖRAS FÖR DET LANTLIGA BYGGNADS- SÄTTETS FÖRBÄTTRING?

Av Stadsarkitekt Sigurd Westholm, Stockholm

DET konstnärliga förfall, som under 1800-talets senare del gav sig tillkänna överallt, där industrien trängde in på områden, som förut behärskats av hantverket, drabbade i hög grad vårt lands byggnadsväsen. Icke ens den monumentala arkitekturen kunde motstå förfallets verkningar, ty även den har sina rötter i hantverket och lyder under den obevekliga lagen, att en harmonisk växt icke kan framgå ur en skadad rot. Det är dock klart att, där konstnärligt skolade fackmän rörde sig med traditionella former och mer eller mindre troget följde äldre förebilder, resultatet icke i samma grad var beroende av hantverkets ståndpunkt, som fallet var med den art av byggnadsverksamhet, som utövades av självlärda eller ofullkomligt skolade yrkesmän.

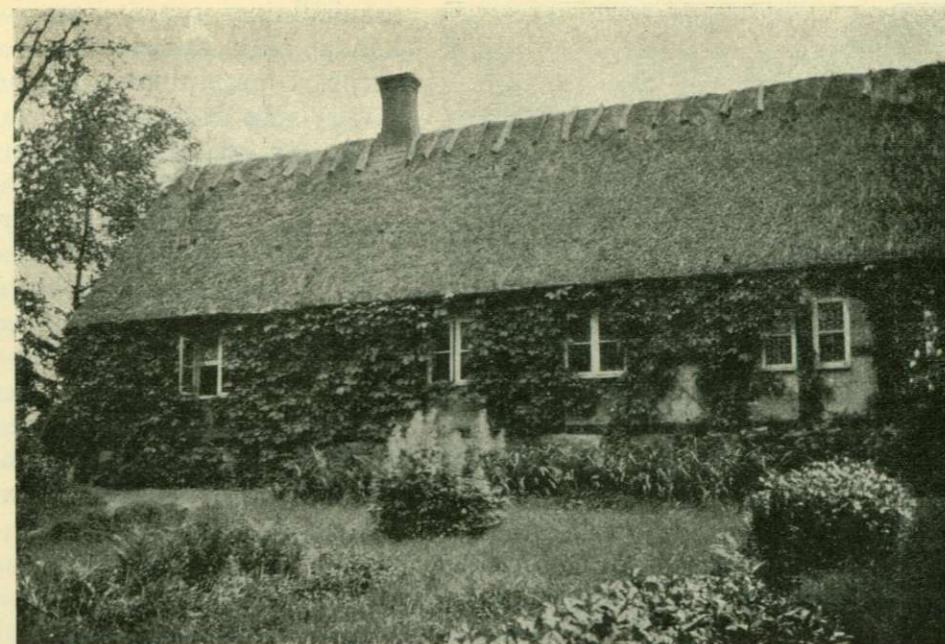
Att den konstnärliga känslan även hos fackmännen med högsta utbildning var stadd i starkt sjunkande under denna period och kanske ännu något längre — naturligtvis med reservation för undantagen — därom vittna dock deras verk, ej minst därutinnan, att kravet på helhetsverkan försvagades och samhörigheten med omgivningen därvid mer och mer kom att upplösas. Ju mer arkitekterna avlägsnade sig från de strängt traditionsbundna formerna och hängåvo sig åt ett ytligt briljerande med kunskaper i främmande länders formspråk eller längre fram åt ett regellöst och till sin art okultiverat originalitetsjakt, desto tydligare rörde sig i deras verk även det rent hantverksmässiga förfallet. Känslan för det konstruktiva i byggnadens stomme försvagades i samma mån som intresset drogs till konstlade plananordningar eller dekorativa detaljer, mer eller mindre löst sammanfogade med stommen. Hantverket miste sitt säkra stöd och förbryllades av de många nya formerna, och när så det gamla folkliga byggnadssättet icke längre till-

Torvtaket, som fordom behärskade den mellansvenska landsbygden, har småningom fått vika för nutidens tekniskt överlägsna takmaterial. Dess förmåga att liksom grundens ohuggna stenblock binda huset samman med den omgivande naturen är dock svår att ersätta och för den gamla gården här synes det nästan omistligt.

fredsställde behovet och icke utövade någon lockelse på dem, som byggde sina hus i städernas utkanter eller på landsbygden, funno de nya tendenserna och de nya förebilderna en tacksam och väl beredd jordmån.

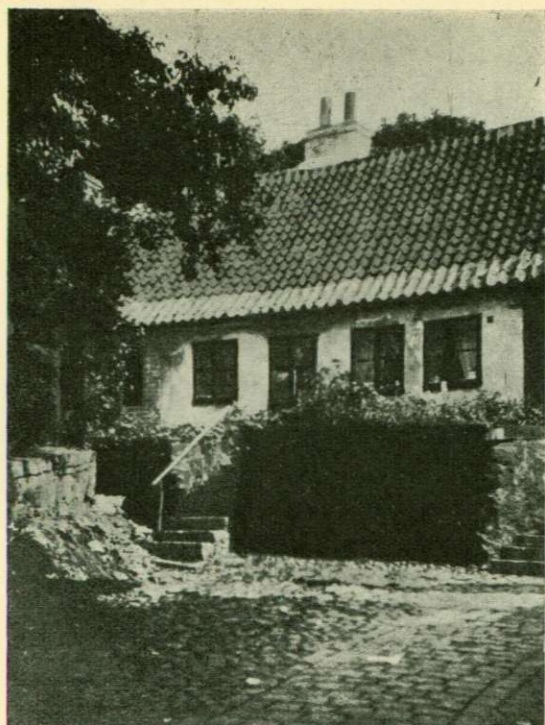
Det omedelbara inflytandet kom självfallet att utgå från det land, där litteraturen på detta område florerade rikast och med vilket vi ägde de livligaste förbindelserna, nämligen Tyskland. Från Tyskland kommo alla dessa »Vorlageblätter», som vid undervisningen i de nya yrkesskolorna flitigt användes och därigenom skapade en hastig framgång åt de moderna formerna bland den enklare byggnadskonstens utövare. Även landets arkitekter följde villigt den nya riktningen och gävo ökad fart åt utvecklingen, ja, det råder intet tvivel om, att impulserna i stort sett utgingo just från dem. Betecknande är i detta avseende ett uttalande i Lübkes mycket lästa konsthistoria, som i översättning utkom år 1871, där den tidens nya stationshus lovprisas, dessa lätta träbyggnader, som alltmer »utveckla allmänhetens sinne för ett prydligt anordnande av sina bostäder». Man erinrar sig allt för väl dessa stationshus, som hos oss ofta utgjorde direkta kopior av de tyska förebilderna; de voro helt

Hur varmt och vackert ett halmtak överskyddar en lång och låg byggnad ser man ännu ofta i de sydligare landskapen, där dessa tak förr varit nästan allenarådande.

säkert även hos oss pionärer för det nya, »lätta» byggnadssättet, som började ge sig tillkänna redan vid århundradets mitt, men som först på 80-talet slog fullständigt igenom.

Från detta decennium och det närmast följande datera sig också de flesta och mest spridda tyska planschverken över moderna villabyggnader av den fantastiska typen; de tidigare röja ännu i allmänhet en välgörande påverkan av sydländska förebilder och av schweizerstugans låga och mera nyktra proportioner. Det första större tyska planschverket av detta slag utkom i början av 80-talet och innehöll en samling, av ett flertal tyska arkitekter utförda villabyggnader, vari rätt goda och måttfulla exempel omväxla med rent groteska skapelser i någon slags preussisk renässans. I senare bilderböcker ända in på det nya århundradet dominerar den sistnämnda typen fullständigt. Det omnämnes i företalet till förstnämnda arbete med tillfredsställelse, att förmögna familjer börjat skaffa sig egna bostäder i stället för hyresvåningar, men samtidigt beklagas, att dessa hus efter engelskt mönster i allmänhet äro allt för enformiga. Det omväxlande, det fantasifulla, det måleriska är tydligen idealet för hela denna riktning, medan enhetlighet och sam-

Det djupt svängda, enkupiga takteglet ger god relief åt takytan och lämpar sig trots sitt stora format även för små byggnader.

skölds ritningar till lantmannabyggnader, ett brett anlagt planschverk, som började utkomma på 1860-talet, huvudsakligen omfattande ekonomibyggnader men även större och mindre lantliga boningshus. Arbetets syfte var rent praktiskt, men byggnadernas utseende ägnades också stor uppmärksamhet, och man återfinner här allt vad som kännetecknar lövsågeriets och schweizerhusets stilperiod i så välbekanta former, att man frestas tillmätta detta arbete ett synnerligen stort inflytande på den tidens lantliga byggnadssätt.

Ett annat i sitt slag ensamstående men mindre pedagogiskt lagt planschverk utgavs år 1887 av två arkitekter, Hugo Hörlin och Ferdinand Boberg. Däri avbildas ett litet antal utförda, till sin prägel sinsemellan synnerligen olikartade villor. I företalet framhålles, att villaarkitekturen icke kan uppvisa någon för Sverige karaktäristisk stilart, men att försök dock gjorts att skapa en sådan genom att till bearbetning upptaga de sparsamma kvarlevorna av fornnordisk träbyggnadskonst. Dessa strävan-

manhållning synes vara okända eller bortglömda begrepp. I programmet för en tävlan från år 1900 om villatyper för ett par av Berlins förstäder uppställes uttryckligen fordran på målerisk verkan såsom det huvudsakliga, och de prisbelönta förslagen vittna om, att denna fordran upprätthållits och att den av både tävlande och prisdomare ansetts bäst tillfredsställas med ett hopande av fantastiska motiv utan praktiskt eller konstruktivt berättigande.

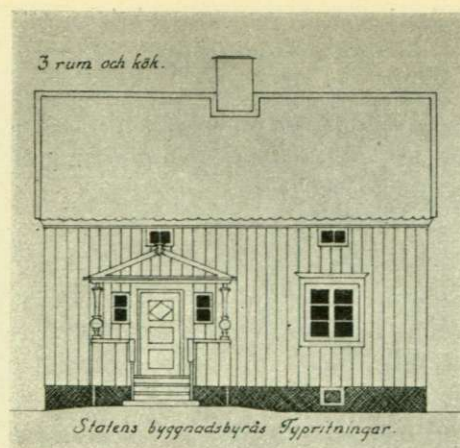
Vårt land kan icke uppvisa något motsvarande bildmaterial från 1800-talets senare del. Man nöjde sig i allmänhet med de tyska förebilderna men sökte väl någon gång komma fram även på egna vägar.

Ett märkligt arbete på ett närliggande område är Löwen-

den finnas visserligen lovvärda, men tillika konstateras de praktiska och estetiska svårigheter som möta. Såsom mera fruktbringande rekommenderas att gå vidare på den väg, som visat sig leda till goda resultat, nämligen att med beaktande av våra säregna vanor och åskådningssätt, klimatiska förhållanden o. s. v. omdana de utländska förebilderna och på detta sätt komma fram till en nationell stil. Att skapa en ny stil var ju något som på den tiden och ännu långt senare allmänt försvävade konstnärerna. Man fattade då icke ännu så allmänt, att en stil icke skapas i ett slag genom att beslutsamt välja och konsekvent använda ett visst formspråk, medan stilen i själva verket är en materialisering av andliga företeelser hos ett folk eller ett tidsskede, starkare betonad ju större enhetlighet den kultur besitter, som utgör dess underlag. Uttalandet bestyrker också den förmodan, att man vid denna tid helt förbisåg allt vad som i fråga om god, lantlig byggnadskonst åstadkommits i vårt land under de båda sist förflutna århundradena och ännu långt in på 1800-talet. Denna byggnadskonst präglades av enkelhet, och den egenskapen var nu icke i tidens smak. Man måste söka sig tillbaka till hedenhös för att inom landet finna användbara förebilder, men dessa förebilder kunde ju icke avse annat än en ytlig, ornamentalt utsmyckning fullt lika främmande som någon annan.

Kring det engelska centralrummet, hallen, grupperade sig rummen i den modärna villan, och varje rum hade anspråk att även i det yttre ge sin särskilda funktion tillkänna. Att samla de olika rummen under ett gemensamt tak framstod icke längre såsom något önskemål; med ett torn, en gavel, en altan kunde takfrågan för varje särskilt, från byggnadskroppen utskjutande rum lösas, och de uppkomna inåtgående vinklarna utfylldes merendels med verandor eller balkonger. I samma mån som planen miste sin sammanhållande ram och byggnadens stomme upplöstes i sina beståndsdelar förändrades också fördelningen mellan fönster och väggytor, i det att den jämna fönsterraden utbyttes mot sinsemellan olikartade fönsterpartier och den lugna rytmen avlöstes av en tillfällig, ofta oharmonisk gruppering.

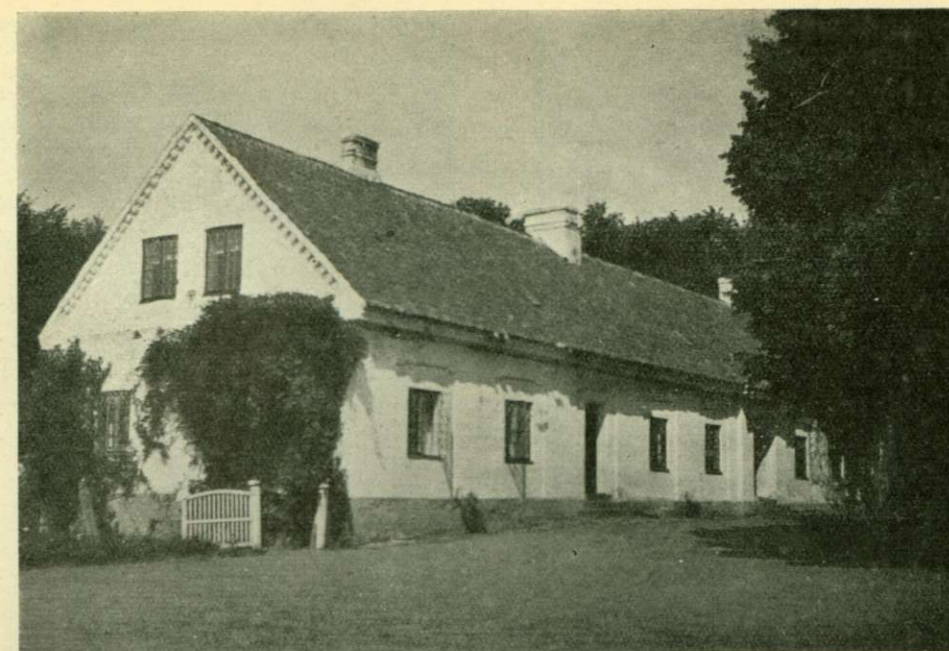
Att det var från städerna, som fördärvet spred sig, och att det onda först angrep de mera anspråksfulla stenhusen, därom får man en sorglustig erinran, om man läser de frågeformulär, som av myndigheterna pläga föreläggas de byggande till besvarande och som i många städer slentrianmässigt bibehållits oförändrade från den tid i början på 80-talet, då de kommo i bruk. Där läses ofta bland frågor angående några elementära, städse återkommande konstruktionsdetaljer följande dråpliga passus: »Huru skola balkonger och utbyggda torn uppbäras och huru

Ett vanligt fel hos de nutida små villorna är, att ingången med sin obligatoriska veranda förlägges mitt på långsidan av de korta husen, varigenom en ohjälplig trängsel uppstår. Mest ödesdiger blir denna placering, om inredningen endast medger ett enda normalt fönster på denna sida, då fasaden såsom synes av bilden till höger fullständigt förlorar sin jämvikt. Bilden till vänster ur Statens byggnadsbyrås typsamling visar att ingången med fördel förlägges vid ena sidan och att behovet av jämvikt hos fasaden väl tillgodoses med ett normalt fönster mitt på det fria väggfältet.

skola dessa och större fristående gavelpartier samt andra ornamentala prydnader förankras?» Dessa tillbehör ansågos alltså för en byggnad lika nödvändiga som golv, väggar och tak, och det låg i den allmänna säkerhetens intresse, att myndigheterna vakade över att de med tjänliga medel alltjämt kvarhöllos på sina ursprungligen avsedda platser.

Hastigt nog genomsyrades även landsbygden av den nya smakriktningen, men de fördärvliga följderna av ett lättsinnigt och okonstruktivt byggnadssätt gävo sig först småningom tillkänna. Innan sol och väta börjat härja bland de ömtåliga prydnaderna, innan frosten börjat gnaga i skrymslen och vrår, innan de utbyggda hörntornen börjat lossna i fogarna tedde sig allt i fördelaktig dager, och konstnären kunde odelat hänge sig åt skaparglädjen. Men när alla dessa olägenheter inställde sig och den galvaniserade takplåtens fogar begynte rosta och färgen flagra på de bräckliga verandorna, då grumlades i någon mån denna glädje, och man fann sig ofta föranlåten att bygga in de öppna verandorna och söka skydd för balkonger och altaner under nya utbyggnader och gavlar. Därmed hade man visserligen tillgodogjort sig en praktisk

Det låga, långsträckt huset ger ett intryck av ro och vila, som väl harmonierar med den jämna fönsteradens obrutna rytm.

erfarenhet och återgått till tekniskt sundare former, men för byggnadernas utseende var föga vunnet, ty reaktionen drabbade endast de mest påtagliga konstruktiva missgreppen; till de dåliga proportionerna, den förvirrade fönsteranordningen och den söndertrasade färgfördelningen nådde den icke, ty den härledde sig ingalunda av någon vaknande estetisk känslighet. Våra dagars vitkantade snickarvillor med sina vanformade gavlar och glåmiga fönster äro inte vackrare men väl ofta tristare än 80-talets tornbeprydda, låt vara litet narraktiga, men dock i sitt barnsliga prål mera oförargliga fantasifoster.

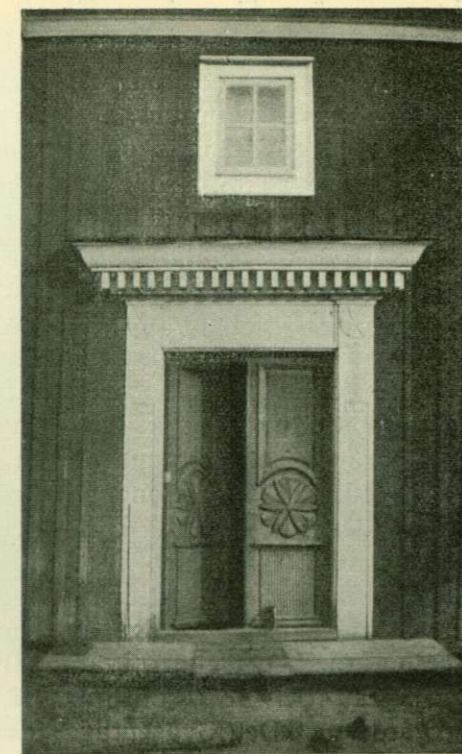
Det kan icke vara tal om att söka återföra husbyggandet till äldre tiders primitiva konstruktionssätt, lika litet som man skulle önska återuppliva det gamla sättet att inreda bostaden. Naturligtvis böra alla tekniska framsteg väl tillvaratagas, nya uppfinningar och nya arbetsmetoder, och lika självfallet bör inredningen svara mot nutidens bostadsvanor. Att åsidosätta sanitära krav eller sådana anordningar, som äro ägnade att underlätta arbetet i hemmet, för att därigenom ernå en gammaldags hemtrevnad befördrar icke en sund utveckling. Icke ens de gamla husens utseende bör uppställas såsom något eftersträfvansvärt ideal, men väl

finnes all anledning att noga akta på, vad som hos det gamla byggnadssättet väcker vår sympati och beundran.

Så lockande det än kan synas att för de nya bostäderna söka återvinna något av den gamla stugans intima stämning finner man snart det lönlösa i ett sådant försök. På nästan varje punkt ställes man inför valet mellan det, som är en väsentlig betingelse för denna stämning och det, som för nutiden framstår såsom en lika väsentlig förutsättning för välbefinnande i arbete och vila. Och något annat kan icke vara att vänta, så grundligt som livsföringen och de tekniska hjälpmedlen förändrats på några få årtionden. En sådan strävan måste resolut bannlysas från den rörelse, som vill förhjälpa det lantliga byggnadssättet upp till en värdigare och tidsenligare ståndpunkt än dess nuvarande. Ramen måste lämpas efter innehållet, och innehållet är icke längre detsamma som det, efter vilket stugans interiör tog sin form. De låga rummen, de små, högt sittande fönsterna, den väggfasta inredningen äro lika främmande för vår tid som det hemgjorda bohaget, och det ena som det andra har försvunnit inte på grund av en tillfällig, övergående smakriktning utan till följd av ökade materiella resurser och vidgade kunskaper. Mot de ekonomiska lagarna batar icke att spjärna, och att rida spärr mot vetenskapens eller den på erfarenheten byggda forskningens framsteg och dess välgrundade anvisningar kan icke försvaras.

Även till det yttre måste det nya huset ses med nutidens ögon. Allt vad som hos det gamla härleder sig av en inredning, som icke längre passar oss, måste lämnas å sido, allt vad som sammanhänger med föråldrade byggnadsmetoder, allt det som icke längre är förenligt med god ekonomi, är dömt att försvinna. Men om man redan i fråga om de inre anordningarna har anledning att överväga, om icke något av det gamla kan äga värde för nutiden, så har man det ännu mycket mer i vad som angår det yttre. Ty dess skönhetsvärden äro icke endast beroende av den romantik, som gärna omspinner minnena från en förgången tid, de grunda sig i mycket på allmängiltiga lagar, vilkas text det tillkommer oss att tyda i de gamla byggnadernas bildskrift.

Det kan synas vanskligt att uppställa regler eller anvisa gemensamma riktlinjer för ett bostadsbyggande, som omsluter hela skalan från den anspråkslösa arbetarebostaden med uppgift att bereda tak över huvudet och fylla de ofrånkomliga behoven för en familj med enklaste levnadsvanor och knappaste ekonomiska resurser till lyxvillan för den, som

Herrgårdsarkitektens inflytande på den gamla allmogebyggnaden röjer sig lätt i sådana detaljer som dessa. Hantverkaren, som efter ritning utfört ett sådant konststycke på herrgården, vill tillämpa sina lärdomar även på bondgården, som han är med om att bygga.

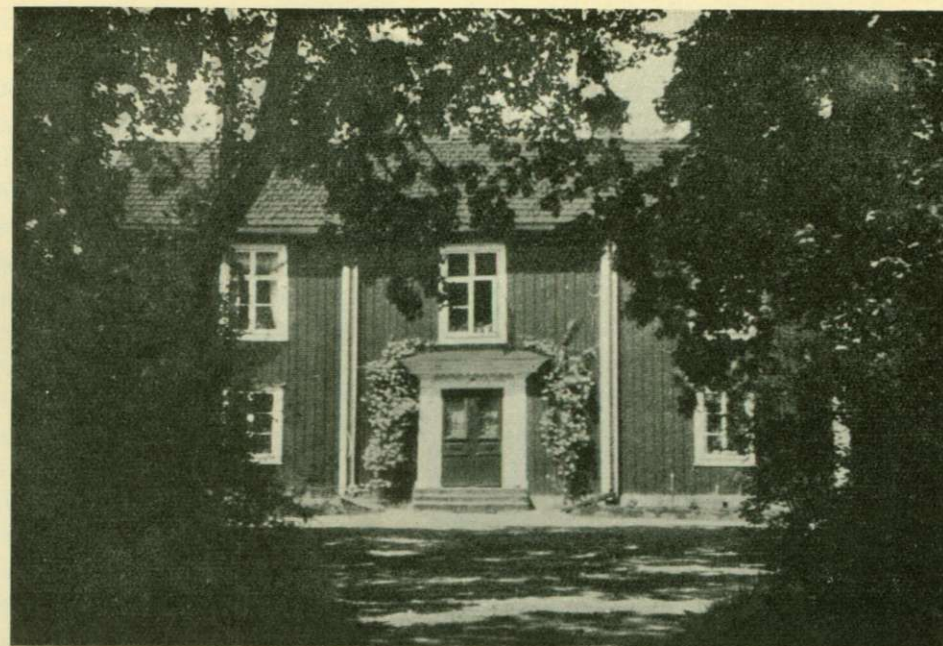
vant sig att i bostaden ställa fordran på obegränsad komfort och som har råd att offra mycket även för rent estetiska syften, och det är klart, att ju högre upp på skalan man söker nå, desto vanskligare blir uppgiften.

Med de större ekonomiska resurserna följer möjlighet att tillfredsställa önskemål långt utöver de primitiva behoven, och de personliga önskingarna måste ofta ge sig tillkänna i byggnadens yttre form såväl som i dess inredning. Man måste ju också utgå ifrån att sådana uppgifter icke överlämnas åt personer med endast teknisk kunnighet, om man också ofta nog nödgas bevittna att så sker. Att bringa dessa anspråksfulla bostäder in under ett schema eller att för dem uppställa enhetliga former såsom önskvärda låter sig icke göra och är icke behövligt. Det vore att onödigtvis beskära arkitektens möjlighet att lösa problemet på ett sätt, som för varje särskilt fall kan finnas lämpligt. De inverkan-

faktorerna äro för många för att låta sammanställa sig till en formel, och därtill kommer, att behovet av enhetlighet i den yttre formen här sällan är så påtagligt som på områden, där de små, anspråkslösa husen sluta sig tätt tillsammans. Den förnäma villastadens tomter äro icke så små att husen trängas, och behovet av sammanhållning dem emellan är jämförelsevis ringa, hälst om terrängen är kuperad och trädbevuxen, vilket ofta är förutsättningen för att platsen skall öva dragningskraft på de dyrbara bostäderna.

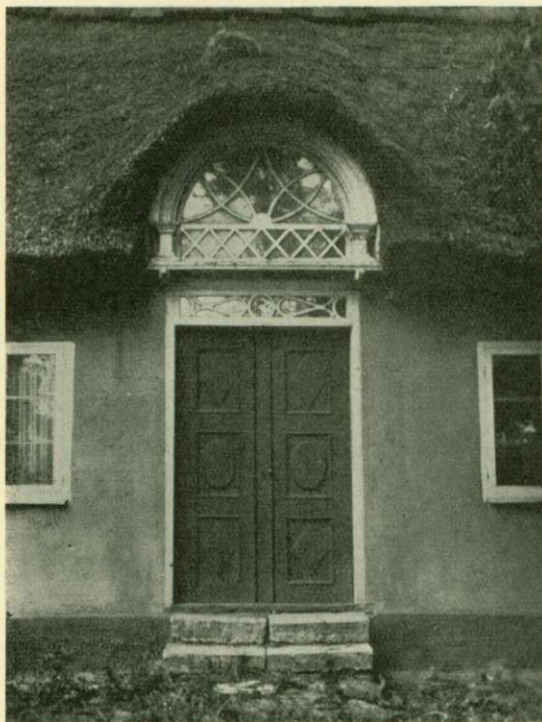
I än högre grad gäller detta om den ensamt liggande, förnäma lantgården, som fritt kan forma omgivningen efter sitt skaplygne. Och dock frestas man att här mana fram det gamla såsom en efterföljansvärd förebild. Den svenska herrgården från 1700-talet besitter verkligen egenskaper, som borde tillförsäkra den ett stort inflytande även på nutidens förnämre, lantliga byggnadskonst. Också har denna byggnadsstil flitigt odlats sedan flere årtionden, men allt för ofta på ett sätt, som nästan bringat den i misskredit. I den svenska herrgårdsstilens namn har den höga, brutna takformen lanserats i tid och otid utan hänsyn till vare sig byggnadens proportioner eller dess ändamål och belägenhet. Icke blott fritt liggande, lantliga hus med oregelbunden planform utan även hyreshus med 3, 4 eller 5 våningar vid stadsgator ha byggts med höga, brutna tak och med anspråk på att räkna släktskap med de gamla herrgårdarna. Det oväsentliga, det höga brutna taket har för menige man blivit herrgårdsstilens enda kännetecken, medan det väsentliga, de låga, vackra proportionerna, den långsträckta, rektangulära planformen och den jämna, regelbundna fönsterplaceringen förbisets. På detta sätt missuppfattad har den gamla herrgården snarare blivit till skada än till gagn för senare tiders byggnadskonst, åtminstone för den, som övas utanför de skolade fackmännens krets. Det är på tiden att det gamla släktnamnet skyddas och förbehålles de legitima arvingarna, ty sådana finnas verkligen. Just den nyaste riktningen inom arkitekturen visar de rätta släktdragen, nämligen enkelhet och reda i planen och goda, måttfulla proportioner i uppbyggnaden. Om den för dagen rådande smakriktningen hämtar sina förebilder till den dekorativa utstyrseln från den ena eller andra stilperioden är av ringa betydelse för det lantliga byggnadsskicket.

Den böjelse för det fantastiska, det omväxlande, som präglade byggnadssättet under årtiondena närmast före och efter det sista sekelskiftet, utgjorde ett absolut hinder för en rätt förståelse av äldre tiders svenska lantliga byggnadskonst, vare sig herrgårdsarkitekturen eller allmogens byggnadssätt. Därför måste försöken att vinna anslutning till det gamla

Den präktigt snidade dörromfattningen kommer väl till sin rätt, då den såsom här lyser en till mötes över gårdsplanen, inramad av två flyglar och skuggad av höga träd.

byggnadssättet stranda, så länge denna smakriktning var rådande, men försök därtill såsom en reaktion mot den okultiverade förbistringen saknades icke. Man tog den gamla stugan till förebild med alla dess karaktäristiska detaljer och man uppsökte med förkärlek de ålderdomligaste typerna med bortseende från den fullt logiska utveckling, som dessa typer undergått i följd av en nyare tids påverkan, dess ändrade livsbetingelser och ökade tekniska resurser. Ett sådant tillbakasträvande kunde dock icke bära livsdugliga frukter. Såsom mer eller mindre ointressanta, oäkta museiföremål te sig dessa senkomna avläggare av en redan förgången kultur, utan förmåga av anpassning till den nya tiden, utan kontakt med det levande livet. Ty liksom den gamla stugan en gång tagit sin form efter den tidens vanor och levnadssätt och ägt berättigande såsom ett enkelt och sant uttryck därför, så måste också det nutida boningshuset förankras i sin egen tid och formas till ett enkelt och klart uttryck för våra behov med hjälp av nutida tekniska resurser. En annan utgångspunkt gives icke, men i den mån enkelhet och reda i planläggning och uppbyggnad återvänder, länkas utvecklingen självmant till det gamla, och tråden som brast knytes omärkligt åter tillsammans.

Samma goda smak som i de ståtliga, uppsvenska allmogepor-
tarna, fastän vekare, mindre stram, röjer sig i denna gamla
ingångsdörr till ett hus från en sydligare landsända med sitt
vackra, halvrunda fönster behagfullt inbäddat i takets halm.

Erkänner man det berättigade i att varje tid präglar byggnadssättet efter sitt skaplyne, och medger man tillika att varje tid har rätt att av byggnadssättet kräva ett samlat uttryck för dess smak, dess kultur sådan den företrädes av de konstnärligt skolade fackmännen, så måste man finna, att vår egen tid har grundade skäl till klagomål mot byggnadsskicket, ej minst det lantliga. Sällan igenkänner man där de karaktärsdrag, som man tycker sig ha rätt att vänta, sällan påträffar man ett byggnadssätt, som man vill kännas vid såsom representativt för uppfattningen och smaken — n. b. den kultiverade — hos vår tid. Byggnadsverksamheten på landet, och däruti inbegripes städernas villaområden, följer ännu i stort riktlinjer och betjänar sig av former, som för länge sedan övergivits och utmönstrats av fackmännen och som så långt ifrån kunna erkännas såsom något sant uttryck för vår kultur, att de snarast äro ägnade att inge främlingen en falsk föreställning om efterblivenhet även på andra områden.

Denna strävan till förenkling innebär icke ett förflackande eller ett utslätande av det individuella, den betyder för det ensamma huset en välgörande återhållsamhet och för de tätt bebyggda samhällena insikten om att omväxling och gruppering bör krävas av stadsbilden, icke av varje liten del, varav den är sammansatt. Vad den rena landsbygden angår må det förövrigt sägas, att all oro för bristande variation i byggnadssättet är onödig. Det har aldrig förspotts, att landsbygden tagit skada av ett enhetligt byggnadssätt, men väl störes landskapet ofta av ett omotiverat brokigt bebyggande med hus av alla slag, ofta röjande en avsiktlig strävan att skilja det ena huset från det andra så mycket som möjligt till form och färg.

Så står man då inför frågan: Hur råda bot för detta sakernas tillstånd? Har verkligen allting blivit gjort för att leda det lantliga byggnadssättet in på goda vägar? Ett och annat har otvivelaktigt gjorts, men ofantligt mycket mer har lämnats ogjort.

Den tid är för längesedan förbi, då den lantliga bebyggelsen i stort sett inskränktes till de gamla byarna eller enstaka gårdarna med deras sammanbyggda uthuslängor, allt prägladt av en enhetlighet i form och färg, som icke stördes av något främmande inslag. Vi ha sett huru det gamla byggnadsskicket av flere orsaker upplöstes och huru det nya frambragtes under en tid av oroligt, planlöst sökande efter nya förebilder, tills det småningom stelnade i förkonstlade, osköna former. Utan kraftansträngning löses icke byggnadsskicket ur dessa former, och för målets vinnande måste krafter sättas in på flere vägar.

En första förutsättning för vinnande av rättelse är, att medvetandet mera allmänt väckes om att inte allt är bra som det är. Hos fackmännen är insikten härom sedan länge befastad, och även bland allmänheten torde den ha trängt rätt djupt ned, men till roten har den icke på långt när nått. Bland alla dem, som runt om i landet bygga de små egna hemmen, husen för en och två familjer, finner man denna känsla levande endast hos ett litet fåtal. De allra flesta bygga sina hus omedvetna om att husen trots all deras möda och omtanke dock allt för ofta bli till vanprydna för sin omgivning.

När under 1800-talets sista hälft intresset väcktes för folkets gamla seder och bruk, för allt vad kulturen frambragt i vårt land särskilt av folklig konstslöjd, då vaknade också hos många insikten om det gamla byggnadssättets värde, men liksom hela rörelsen av naturliga skäl såsom ett räddningsarbete inför en hotande förintelse fick karaktären av ett samlande och upptecknande utan tanke i första rummet på ett tillämpande för nutiden av lärdomar från en förgången tid, så vände sig intresset för det gamla byggnadsskicket huvudsakligen till de äldsta resterna, de för nutida förhållanden minst lämpade anordningarna och formerna. Det närmare liggande, det ännu livsdugliga ägnade man icke samma intresse och därför kom denna stora rörelse icke att öva nämnvärt inflytande på den dåtida lantbyggnadskonsten och avsatte inga andra spår än de enstaka arkaiserande föremål i forntida stugstil, varom redan talats. Först långt senare, då förfallet gripit vitt omkring, varnade man den oerhörda tillbakagången och sökte utvägar att ur det gamla vinna förnyelse, såsom man redan i andra länder börjat göra. Initiativet utgick från Skåne, och på Vilans folkhögskola, där intresset för hembygden av gammalt odlats, avhölls år 1915 närmast efter danskt

De bevarade resterna av det tidigare 1800-talets förfinade träbyggnadskonst utgöra förträffliga förebilder, väl värda att studeras. Det är också mera till dessa alster av högreståndskulturen än till den egentliga allmogekonsten, som de moderna formerna gå tillbaka.

föredöme den första byggmästarekursen med syfte att bibringa de på landsbygden verksamma byggmästarna förståelse för gammal skånsk byggnadskultur och att visa hur kunskapen kan göras fruktbärande i deras gärning. Samtidigt bildades Skånska föreningen för byggnadskultur med främsta praktiska uppgift att genom byggmästarekurser verka för ett bättre byggnadsskick och att genom uppmätning och fotografering av gamla byggnader fördjupa kännedomen om gammal byggnadstradition.

Den vaknande känslan för hembygdens kultur har också tagit sig uttryck i en stor mängd lokala sammanslutningar, hembygdsföreningar, som tagit till sin uppgift att samla och bevara allt, som inom orten kan uppletas av gamla tiders hemslöjd och konstflit eller eljest kan vara belysande för livet i forna dagar. Även byggnadstraditionerna tillhöra denna intressekrets, men mera sällan finner man detta intresse förbundet med en strävan att för ortens eget byggnadssätt tillgodogöra sig kunskapen om det gamla. I Samfundet för hembygdsvård har dock intresset för ett bättre byggnadsskick funnit en samlingspunkt av bety-

delse. Samfundets tidskrift är en ständigt ljudande maning i ord och bild, och den stadiga tillväxten av dess läsekrets tyder på, att dess röst icke längre är en ropandes i öknen. Ett nytt och verksamt medel att vinna gehör och förståelse för dess syften har samfundet trott sig finna i premiering av nya byggnader, hos vilka hembygdsvårdens idé kommit till uttryck. För den, som måhända under ringa förståelse i sin hembygd uppfört ett sådant hus, måste det ju vara en stor tillfredsställelse att över sin dörr kunna fästa samfundets märke såsom ett auktoritativt vittnesbörd om byggherrens goda omdöme, och ett sådant vittnesbörd torde ej heller undgå att inom orten väcka de byggandes uppmärksamhet och eftertanke.

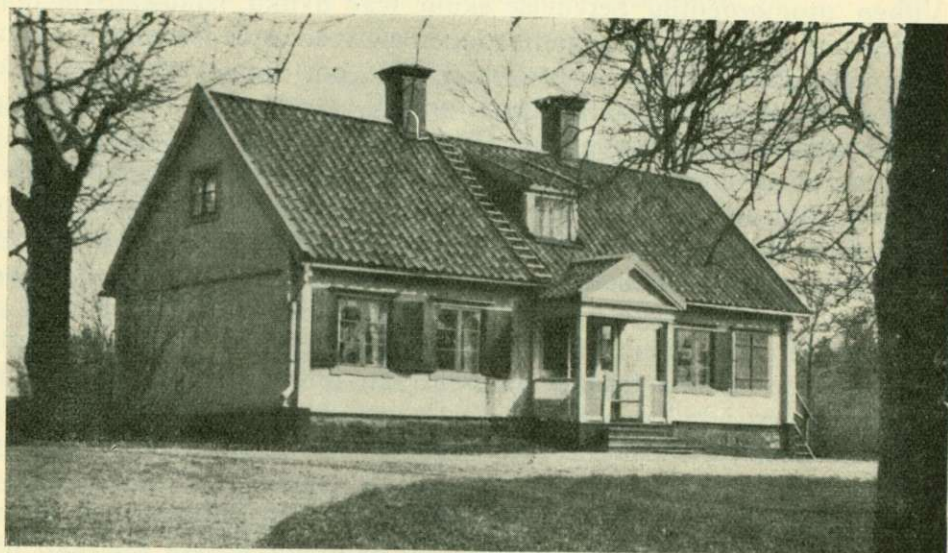
En synnerligen glädjande företeelse, som man gärna vill uppfatta såsom ett gott varsel för framtiden, är det initiativ som helt nyligen tagits i ett norrländskt landskap med gammal god byggnadstradition, vilken dock är på väg att banaliseras och helt uppslukas av det moderna villabyggnandet. En sammanslutning har bildats under ledning av länets styresman, och dess mål är att sprida intresse för och insikt i byggnadskultur och yttre hemvård, exempelvis genom anordnande av kortare instruktionskurser, föreläsningar och förevisningar samt genom att tillhandagå med typritningar såväl som förslag och råd åt egnahemsbyggare.

Vilken utomordentlig betydelse skulle icke dylika, landskapsvis upprättade, med den centrala organisationen samverkande föreningar kunna få för bostadsbyggnandet över hela landet, om deras verksamhet från början inriktades på praktiska mål och de därigenom kunde tillvinna sig de byggandes förtroende! Ett allt för starkt betonande av det gamla såsom värt att återupplivas väcker lätt misstro. De byggande kräva med full rätt, att ett nutida hus skall vara modernt till sin inredning och till det yttre bära nutidens prägel, och ingen praktisk människa begär heller, att våra bostäder skola byggas så som de gamla, lika litet som någon sätter ifråga, att en modern plogbill skall formas efter en ålderdomlig modell; men ur intresset för hembygdens gamla byggnadssätt borde dock kunna framgå ett begär att forma det egna efter enkla, goda förebilder i släkt med det gamla och med fränkiljande av alla de främmande, värdelösa tillsatser, som ett tanklöst nyhetsbegär importeret.

Utan tvivel finnes också mångenstädes en sådan önskan, men för att denna önskan skall kunna omsättas i handling kräves kunskap hos dem, som planera och uppföra byggnaderna. Det är icke tänkbart, åtminstone icke för närvarande, att den lantliga byggnadsverksamheten i

Särskilt inom städerna finner man ännu utmärkta prov på tidig 1800-talskonst. De brutalt insatta butiksfönsterna på bilden härövan och den hänsynslösa skyltanordningen äro typiska för en senare tids malplacerade undfallenhet för de föregivna praktiska behoven. Med litet förstånd och god vilja hade den vackra byggnaden kunnat bevaras väsentligen oförändrad utan skada för affärsintresset.

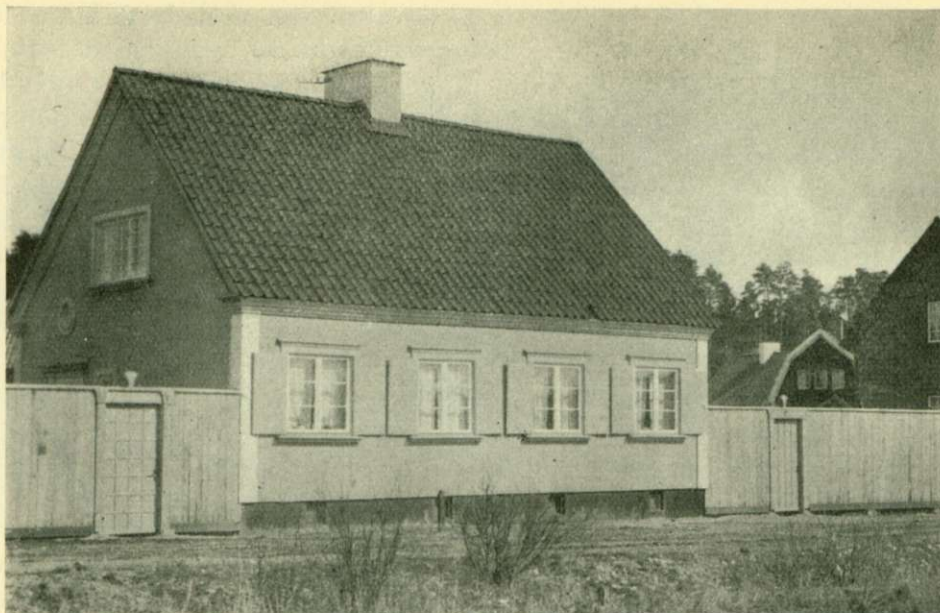
Gammal herrgårdsbyggnad med prägelse av tjänstemannaboställe. Dess vackra horisontalverkan framhäves av den svarta sockeln, som skenbart sänker husets höjd och för ögat förlämnar tyngd och stadga åt grunden. Förstuvisten av villakarakter är av sent datum.

större omfattning skall betjäna sig av konstnärligt skolade fackmän för varje särskilt fall. Det blir nog framgent liksom nu och som det alltid varit lantbyggmästarna, som sätta prägelse på landsbygdens hus, och det är därför i främsta rummet dem man måste söka intressera för och bringa kunskap om ett tidsenligt byggnadssätt, tidsenligt icke blott i tekniskt utan även i estetiskt avseende. Även häruti har Samfundet för hembygdsvård gripit in vid sidan av Svenska slöjdföreningen genom sina årligen återkommande byggmästarekurser i skilda delar av landet.

Kunskapens frukter mogna dock som bekant långsamt. Bättre är, om den mogna frukten hastigt kan spridas och sättas i händerna på de behövande, och att skapa lätt och billig tillgång till goda byggnadsritningar är därför ett viktigt medel i arbetet för ett bättre byggnadsskick.

Normalritningar eller i varje fall ritningar avsedda att tillgodose bostadsbyggandet med användbara förebilder hava sedan gammalt varit i bruk. Wijnblands ritningar till lantliga bostadshus övade säkert ett betydande inflytande under 1700-talet och det tidiga 1800-talet. Längre fram gjorde det tysk-engelska inflytandet sig gällande icke minst genom avbildningar av moderna, utländska villor, och från början av 1900-talet förekomma även svenska arbeten i tävlan med de tyska. Såsom normal- eller typritningar kunna dessa mer eller mindre fantastiska, ofta efter godtyckligt uppkonstruerade terrängförhållanden anpassade ritningar icke betraktas, men de användes dock flitigt, och deras lösligt hopfogade detaljer läto med lätthet skilja och sammanfoga sig till nya bilder, som brickorna i ett pusselspel.

Såsom en verklig typsamling kan man dock betrakta de förut nämnda Löwensköldska lantmannabyggnaderna, vilkas praktiska värde för sin tid är obestridligt och som på landsbygdens utseende övat ett betydande, men icke obetingat fördelaktigt inflytande. Ett annat företag av största betydelse är utgivandet år 1909 av boken om svenska allmogehem på initiativ och bekostnad av den för egnahemsrörelsen varmt intresserade Gustaf Carlsson. Här framträder för första gången ett arbete med direkt syfte att på grunderna av den gamla allmogearkitekturen i alla dess lokala skiftningar uppresa ett bättre lantligt byggnadsskick. Boken, som förutom utförliga tekniska och andra beskrivningar och anvisningar för småbruket, innehåller ett antal för olika landskap avsedda byggnadsritningar, kompletterades några år senare av en ny sådan innehållande en utomordentligt vacker och värdefull

En förträfflig, i våra villastäder allt för litet använd hustyp är dubbelhuset d. v. s. två i tomtgränsen sammanbyggda hus med utseende av ett enda. Den ger förutom praktiska fördelar önskvärd längd åt huskroppen och en jämn fönsterdelning. Det vackra huset är premierat av Samfundet för hembygdsvård. Planket avser att jämte husen bilda en lugn avgränsning mot gatan.

samling bilder från svenska landsbygden. Detta bildmaterial, systematiskt ordnat och försett med korta orienterande notiser, torde i själva verket vara av än större och mera bestående värde än den först utgivna boken eller de däruti ingående ritningarna, vilka dock endast utgöra exempel på, huru man då tänkte sig vissa uppgifter kunna lösas i önskvärd riktning. Utvecklingen har redan i någon mån avlägsnat dessa försök från verkligheten, men kvar står det fruktbärande uppslaget och bokens vackra syfte och väckande förmåga.

Under senare tid har på samma område och ej minst på bostadsbyggandets utförts ett framgångsrikt arbete av Nationalföreningen mot emigration, numera Hem i Sverige, genom rithjälp åt småbrukare och av åtskilliga lokala sammanslutningar och styrelser, som syssla med egna hembyggande, men något samlingsverk, där egna hemsrörelsens bostadsproblem genomarbetats, har dock icke framkommit, förrän Statens byggnadsbyrå åren 1922—23 utsände sina typritningar till en- och tvåfamiljshus med smålägenheter. Genom den ställning, denna institution intar såsom förmedlare av lån ur bostadslånefonden, har den verksamt

kunnat bidra till spridning av dessa ritningar och därigenom öva ett inflytande, som sträckt sig över hela landet.

Men först om varje landsända själv tar sig an saken och med hjälp av någon på området fullt hemmastadd fackman låter bearbeta det sålunda förefintliga materialet med hänsyn till egna bostadsvanor och egna traditioner kommer denna form av hjälpverksamhet fullt till sin rätt. Låt vara att bostadsbyggandet f. n. företer ganska små variationer och att artskillnaden redan i det väsentliga utplånats över större delen av landet, så torde det dock icke ligga utom möjlighetens gräns, att, om de intresserade fackmännen toges i anspråk, en viss differentiering i det lantliga bebyggandet åter kunde frammanas till oskattbart värde för ortskaraktären, för bygdens och landskapets egendomliga prägel. Hur skulle icke hembygdkänslan stärkas av ett målmedvetet arbete i denna riktning! Och att detta kan ske utan åsidosättande av de praktiska kraven är ganska visst. Just för sådana landskapliga sammanslutningar, varom nyss talats, borde en dylik uppgift ligga särskilt nära, och dugliga krafter stå med säkerhet till buds, om de endast sätts i verksamhet. Provinsiella tävlingar med otillräckliga priser och med lekmän eller ofullständigt kvalificerade yrkesmän såsom prisdomare locka icke de skolade fackmännen och kunna ej giva annat än negativa resultat, ty endast det bästa är gott nog, då det gäller förebildliga, vägledande husritningar. Standardisering är ett modernt lösenord och dess tillämpning på byggnadsritningar har icke varit utan framgång. På detta sätt använd och under förutsättning att allt välment dillettanteri hålles på avstånd skulle dess minst sympatiska, dess nivellerande verkan kunna förbytas i en motsatt.

Den framgång, som på dessa och andra liknande vägar redan uppnåtts eller kan förväntas, är dock endast relativ; trots allt står det lantliga bostadsbyggandet på en förlegad ståndpunkt både vad inredningen och än mer vad husens utseende beträffar. Allt för litet har det allmänna vårdat sig om denna angelägenhet. De stora ekonomiska uppoffringar, som bostadsbyggandet under senare år kräft från det allmänna sida, borde dock ha vidgat förståelsen åtminstone för den ekonomiska betydelsen av en sakkunnig planläggning av byggnadsföretag, även de minsta. På andra områden, där allmänna medel komma till användning, plägar det dock betraktas som en självfallen sak, att de speciellt utbildade fackmännens kunskaper tagas i anspråk, men på bostadsbyggandets ställer man sällan denna fordran. En lätt förklarlig ovetenhet hos den enskilde och en missriktad sparsamhet hos det allmänna äventyrar ofta för en ringa besparing av det större arvode, som den högre

Ett oeftergivligt villkor för uppnående av en harmonisk gatubild i en trädgårdsstad är enhetlig takform och taklutning. Då husen indragas bakom genombrutna stängsel böra dessa vara låga och inbördes fullt överensstämma till höjd, form och färg, som bör vara neutral, ej för ljus, utan väl sammansmältande med terrängens.

utbildningen betingar, icke blott estetiska och praktiska utan även ekonomiska värden vid bostadsbyggandet, värden som, om de summerades för hela landet, säkert skulle springa till överraskande belopp. Förklaringen ligger till en del däruti, att lekmannen har ytterst svårt att rätt värdesätta resultatet av ett byggnadsföretag. Att mäta effekten av en maskin och därigenom komma till en riktig uppfattning av dess värde i förhållande till andra möter inga svårigheter och tillförsäkrar den duglige konstruktören ett berättigat övertag gent emot den mindre kunnige, men att vid ett byggnadsföretag komma till rätta med de fel, som planläggningen tilläventyrs lider av, och de besparingar, som kunnat göras genom en enklare, mera praktisk lösning av problemet, ställer vida större fordringar på omdöme och sakkunskap, än lekmannen i allmänhet besitter.

En avgörande vändning till det bättre kan icke förväntas, förrän de större samhällena, framför allt städerna, vakna till insikt om betydelsen av bostadsbyggandets kvalitativa uppräckning. I betraktande av den dominerande ställning städerna numera intaga och den omfattande byggnadsverksamhet av helt lantlig karaktär, som nu pågår inom snart sagt alla städer och andra större samhällen, kan man med stor visshet

säga, att så som denna verksamhet omhändertages och ledes i god riktning eller försummas och överlämnas åt sig själv, så kommer den rena landsbygden att förete en god eller dålig bebyggelse. Lantbyggmästarna hämta med förkärlek sina förebilder från städerna och känna sig alls inte bundna av ortens byggnadssed, den må vara god eller dålig. Kring de större städer, som under senare år ägnat bostadsbyggandet en noggrann omvårdnad, finner man redan märkbara spår av deras inflytande över landsbygden, på samma sätt som en vanvårdad byggnadsverksamhet i staden ger sina verkningar tillkänna utåt landet.

Men bortsett från denna återverkan från städerna på hela landets byggnadsväsen finnes för de tätt bebyggda samhällena eller deras uppväxande bostadsområden ett stort behov av omvårdnad och kontroll icke endast av beskaffenheten av varje nytt hus i och för sig utan även av husens inbördes förhållande, deras samverkan till en totalbild, ty den nutida villa- eller trädgårdsstaden erbjuder i detta avseende nästan oöverkomliga svårigheter. Av den gamla småstadsgatans slutna karaktär finnes intet i de nya villastäderna, där husen stå isolerade och kvarteren blotta sinna innandömen mot gatan. Där luckorna mellan husen förr utfylldes av täta plank, gapa nu tomma hål, nödtorftigt tillslutna av bristfälliga, utpinade eller förvuxna häckar eller låga staket av allehanda slag, oförmögna att på minsta vis bidra till sammanhållning och stadga hos gatubilden. Kommer därtill en obesuren frihet att förlägga byggnaden på tomten efter vars och ens tycke inom vissa, frikostigt tilltagna gränser och en lika obesuren frihet ifråga om byggnadernas former och färger, förstår man, att den nutida villastaden icke besitter någon inneboende förmåga att ikläda sig en tilltalande skepnad. Erfarenheten borde snart vara tillräckligt stor och dyrköpt för att framtvinga ändrade förhållanden.

Städerna och andra stadsplanlagda samhällen äro skyldiga att inrätta särskilda organ för byggnadsverksamhetens övervakande, men författningen kräver icke, att dessa kommunala lekmananämnder utrustas med sakkunnigt biträde, och endast ett ringa fåtal av våra städer har sört för detta behov. Det är ju klart, att en nämnd, som icke förfogar över sådan arbetskraft, hur allvarligt den än tar sin uppgift, icke kan vara skickad att förhjälpa byggnadsverksamheten upp till en tidsenlig standpunkt eller förhindra att den kvalitativt försumpas.

Föreställningen om den ledning och kontroll, som husbyggandet i ett samhälle kräver, är ofta mycket bristfällig. I regel anses detta behov endast föreligga i fråga om det tekniska utförandet, och dock förhåller det sig nog i allmänhet så, att bristerna i detta avseende äro vida

mindre än ifråga om byggnadernas och bostadsområdenas planläggning och deras utseende. Våra byggmästare och byggnadshantverkare besitta i allmänhet goda tekniska kunskaper och stor yrkesskicklighet, men de behärska ingalunda konsten att praktiskt och ekonomiskt planlägga ett byggnadsföretag, och deras utbildning gör dem ej heller skickade att bedöma och bemästra det estetiska resultatet, lika litet som en rent ingenjörutbildad tjänsteman med än så goda tekniska kunskaper är i stånd att fylla byggnadsverksamhetens behov av ledning och kontroll i vad denna verksamhet är bestämmande för städernas trevnad och utseende. Den ledning och den kontroll, som dessa väsentliga sidor av husbyggandet kräver, kunna icke med fördel anförtros åt andra än de för dessa uppgifter skolade fackmännen, och innan detta sakförhållande gått upp för de styrande inom ett samhälle, är dess byggnadsväsen trots all teknisk kontroll prisslagen åt slumpen.

För var och en, som känner behovet av ett bättre byggnadsskick i städerna och på landsbygden och som inser att detta är en fråga av ekonomisk lika väl som av estetisk betydelse, måste det därför framstå såsom en viktig angelägenhet, att byggnadsverksamheten, i främsta rummet vad städerna beträffar, kommer under sakkunnig ledning. Byggnadsverksamheten är dock vårt lands största industri och bostadsbyggandet en av städernas viktigaste frågor. Kunde man icke då förvänta, att från det allmännas sida allt göres för att på detta viktiga område de bästa resultat må uppnås. Föreställningen om det enklare husbyggandet såsom endast ett tekniskt problem är en kvarleva från den tid, då bostadsfrågan var ett vida enklare problem än nu, då formgivningen ännu var bunden av oskrivna regler, och då en rotfast tradition utgjorde den bästa borgen för ett värdigt och tilltalande byggnadsskick. Förhållandena ha ändrats på detta som på så många andra områden, och den allmänna välfärden kräver, att samhället griper reglerande in, där utvecklingen tenderar att avstanna eller leda in på avvägar.

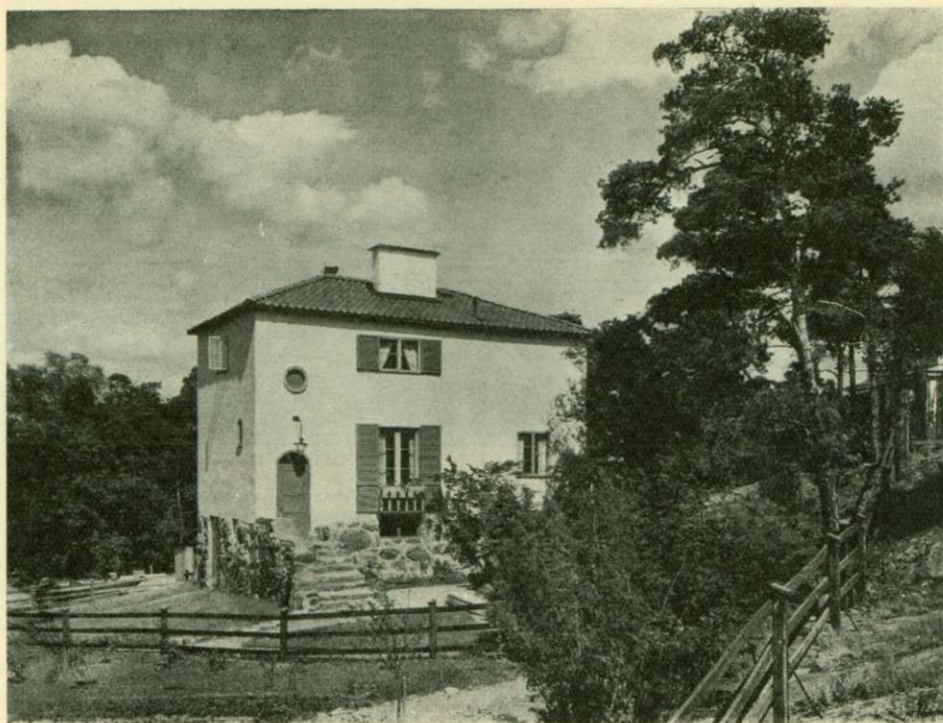
Det är sant att varje liten stad icke kan gå i land med att anställa en praktiskt och konstnärligt skolad fackman endast för kontrollen över en verksamhet, som kanske periodvis ligger nästan nere, men om ett antal större och mindre samhällen inom ett visst område enades om en sålunda kvalificerad arbetskraft för de uppgifter, som ovillkorligen kräva sådana kvalifikationer, nämligen granskning av byggnadsritningar, medan den tekniska kontrollen fortfarande som hittills ombesörjdes av egna yrkesmän, så kanske kostnaden bleve överkomlig. Med nutidens kommunikationsmedel, järnvägar, post och telefon, är en sådan anord-

Hur välgörande det är att vid tät bebyggelse hålla husen tillsammans med en enhetlig takform kan man se i varje äldre småstad. Husens höjd må variera, bilden mister inte därför sin karaktär, om endast takformen är gemensam.

Den enhetliga takformen finner man numera tillämpad i varje villastad, som kommit i åtnjutande av god kontroll, men principen får ju inte drivas så långt, att tillfälle till behövlig omväxling försummas

En hög huskropp med platt tak infogar sig ofta väl i kuperad terräng. Stenfoten med vägputsen fortsättande utan markerat avbrott ned mellan de ohuggna blocken låter byggnaden liksom växa upp ur marken.

ning fullt genomförbar för hela landet, och vilka möjligheter därigenom skulle öppnas att tillvarataga hembygdsvårdens intressen är lätt att inse.

Tidpunkten är gynnsam för ett arbete på höjande av det lantliga byggnadsskicket nivå. Den rådande uppfattningen bland fackmännen går avgiort i riktning av enkelhet och enhetlighet, de spridda rännilarna samla sig åter till en lugn strömfåra med klart medvetet mål, och även bland allmänheten finner denna strävan ankläng icke minst på grund av de nuvarande ekonomiska förhållandena; och liksom förfallet en gång spred sig från städerna, så böra de större samhällena också visa vägen till en bättre ordning, så att vårt land än en gång må kunna uppvisa en bebyggelse, som icke fördärvar och förfular utan höjer och förrikar det svenska landskapet.

MEDDELANDEN

Gästrikland-Hälsingland.

ETT HEMBYGDSFÖRBUND FÖR GÄSTRIKLAND OCH HÄLSINGLAND. I anslutning till utsänd inbjudan hölls förra sommaren sammanträden för överläggning om åtgärder till främjande av fornminnes- och hembygdsvården inom Gävleborgs län, dels på slottet i Gävle den 22. juni i sam-

band med Samfundets för hembygdsvård årsmöte och dels i Bollnäs den 28. juni i samband med hembygdsnöte.

I Gävle uttalade mötet sin anslutning till tanken på en gemensam organisation för främjande av fornminnes- och hembygdsvården inom Gävleborgs län, varvid dock de lokala hembygdsföreningarnas verksamhet icke finge kringkärvas. Organisationen

Bostadshus i Simrishamn.

Ägare: Doktor Anders Hansson.

Premierat av Samfundet för hembygdsvård 1925.

Bostadshus i Kävlinge, Malmöhus län.

Ägare: Lokputsare Bror Martin Eklund.

Premierat av Samfundet för hembygdsvård 1925.

syntes lämpligen böra ordnas med särskilda avdelningar för länets båda landskap, ehuru ett ordnat samarbete borde komma till stånd, gemensam konsulent eventuellt anställas samt ekonomin vara i viss mån gemensam. För Gästrikland borde övervägas möjligheten att bygga organisationen på Gästriklands kulturhistoriska förening, i erforderlig grad omorganiserad. Mötet beslöt tillsätta kommittéer, som tillsammans med de kommittéer, som väntades bli valda vid mötet i Bollnäs, skulle framlägga förslag i frågan efter samråd med nuvarande föreningar på hithörande områden inom Gästrikland samt ledningen för Västerbergs folkhögskola. Mötet i Bollnäs uttalade sig för bildande av ett hembygdsförbund för länets båda landskap och tillsatte ävenledes en kommitté med motsvarande uppdrag som den i Gävle utsedda.

Rektor Hedlund har i samarbete med landshövding Lübeck utarbetat ett preliminärt förslag till stadgar för ett Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund, vilket förslag nu behandlats vid ett möte på Gävle slott med ledamöter av de ovannämnda kommittéerna och av Gästriklands kulturhistoriska förenings styrelse. Enligt stadgeförslaget skall förbundets syfte vara att inom Gävleborgs län verka för och understödja hembygdsvården och därmed sammanhörande natur- och fornminnesvård. Detta syfte vill förbundet bland annat nå genom att utan ingripande i de inom länet existerande hembygdsföreningarnas och med dem jämförliga organisationers självständiga verksamhet söka samla och stödja dessa föreningar i arbete för gemensamma uppgifter. För hembygdsvården inom länet gemensamma uppgifter anser förbundet bland

Bostadshus i Enskede, Stockholm.

Ägare: Fröken Anna Gustafsson.

Premierat av Samfundet för hembygdsvård 1925.

annat vara anställandet av en vetenskapligt kvalificerad intendent.

Förbundet omfattar särskilda kretsar för Gästrikland och Hälsingland, vilka vardera självständigt besluta om sin organisation och fatta beslut i ärenden rörande kretsen. Förbundets angelägenheter handhas av fullmäktige och en styrelse.

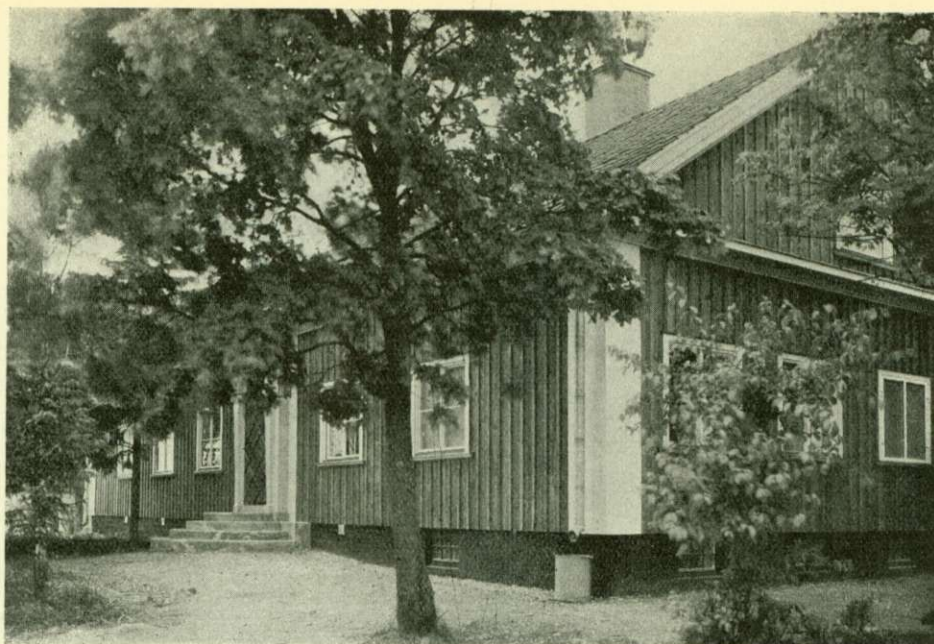
Samtidigt förelåg även ett förslag till ändrade stadgar för Gästriklands kulturhistoriska förening, vilken förutsättes utgöra hembygdsförbundets Gästrikrekrets.

Vid mötet hölls först förberedande sammanträden med Gästrik- och Hälsingekommittéerna var för sig, som därvid uttalade sin anslutning till förslaget om bildande av ett hembygdsförbund. Vid det därpå följande mötet med den samlade kommittén godkändes stadgeförslaget i princip och kommer detta efter en omredi-

gering att utsändas till intresserade korporationer för granskning och godkännande, varefter fullmäktige från kretsorganisationerna samlas i Gävle för att konstituera länsförbundet. Man skall om möjligt söka få förbundet bildat under sommarens lopp.

Småland.

DÄDESJÖ GAMLA PRÄSTGÅRD BLIR HEMBYGDSMUSEUM. En av landets äldsta och intressantaste prästgårdar, den i Dädesjö, har hotats med undergång för att lämna plats åt en ny prästgårdsbyggnad. Inom socknen uppstod tanken på att bevara prästgården såsom hembygdsmuseum eller rädda den på så sätt, att den reparerades och fortfarande fick tjäna som prästgård. Riksantikvarien intresserades för saken och intendenten vid Nordiska Museet, Sigurd

Bostadshus i Gävle.

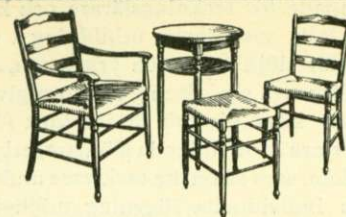
Ägare: Disponent Elis Bärin.

Premierat av Samfundet för hembygdsvård 1925.

Wallin, gjorde ett besök på platsen och konstaterade prästgårdens stora kulturella värde. Riksantikvarien lät sedan uppgöra alternativa förslag. Pastoratet hade beslutat riva prästgården och bygga en ny i den gamlas ställe för en kostnad av 23,000 kr. Riksantikvarien föreslog nu, att man antingen skulle renovera den gamla prästgården och göra den fullt värdig som prästboställe, vilket skulle kosta 18,000 kronor, eller ock bygga ny prästgård på annan mark nära den nya kyrkan och överlåta den gamla prästgården till socknens nybildade hembygdsförening, som skulle handhava den såsom museum. I senare fallet kostade den nya prästgården 8,000 kronor mera. Då pastoratet icke ville ikläda sig denna merkostnad intresserades enskilda personer i Dädesjö, Växjö, Lund m. fl. platser, och

man lyckades ganska snart få en garantisumma på omkring 10,000 kronor. Under påsken behandlades ärendet på pastoratstämma i Dädesjö och beslöt pastoratet med 76 röster mot 49 att uppriva det gamla beslutet samt bygga ny prästgård på annan plats, varefter den gamla prästgården skulle överlämnas till ortens hembygdsförening.

HEMBYGDSFÖRENING I HANDBÖRD. I avsikt att utröna intresset för bildandet av en hembygdsförening i Handbörds härads har inbudslistor utsänts till medlems-teckning inom Högsby, Fliseryd, Långemåla, Kråksmåla, Fågelfors och Fagerhults socknar. Konstituerande sammanträde kommer att hållas under april månad å lantmannaskolan i Högsby.

Gemlas

MÖBLER MED SJÖGRÄSSITSAR
äro idealmöblerna för sommarvillor, varandor, hallar m. m.

BILLIGA / BEKVÄMA
HÅLLBARA

*Begär katalog och prislista!
Alla slags möbler levereras*

GEMLA FABRIKERS
AKTIEBOLAG
DIÖ

GAMLA ÅRGÅNGAR

av
TIDSKRIFT
FÖR
HEMBYGDSVÅRD
pris Kr. 8:— per årgång
för medlemmar Kr. 5:—

Första årgången utsåld.

Lösa häften i mån
av tillgång Kr. 1:50.

Rekvisioner ställas till

SAMFUNDET FÖR
HEMBYGDSVÅRD
Grönegatan 14
LUND

SIGTUNASKOLANS SLÖJDKURSER

Ledare: Arkitekt C. MALMSTEN,

Vid Sigtunaskolan öppnas sommaren 1926 kurser i träslöjd, heminredning och vävnad. Då skolan är ett internat, där handslöjder beretts betydande rum, råder den över utrymmen, som jämte det stämningsrika läget gör den väl lämpad att bliva sätet för dessa kurser, vilka företagen ämna utveckla till en skola för hantverk och slöjd.

Då industrialismen sönderdelar produktionen i en räckja mekaniska moment, där döda maskiner äro arbetets drivande krafter, upplöser den det innerliga sambandet mellan människan och hennes verk och berövar henne förmågan att ge sina alster den själ, som endast ett förtroligt umgänge med arbetet kan ge. Hantverk, hemslöjd och skolslöjd äga därför utöver den praktiska nyttan ett omistligt ideelt och fostrande värde, och deras betydelse växer i

den mån de helt förmå fångsla utövaren genom att ingå förbund med ett vaket skönhetssinne, som ger honom förmågan att införa behag i vardagens värld. Den splittade nutidsmänniskan bjudes då ett arbete, som i sin åskådliga kroppslighet är omedelbart samlande, som ger utlopp åt fysiska krafter, konstruktiv vilja och skönhetssinne, och som genom allt detta skänker sinnet samling och befrielse. Den ledande tanken vid fullföljandet av Sigtunaskolans ovan nämnda planer är att i vårt land söka skapa den hård för en enhetsfostran från grunden av handaskicklighet och formkänsla, som tiden kräver, att utbilda män, vilka såväl tekniskt som mänskligt behärska hantverkets konst.

Då vi börja med kurser i träslöjd för skola och hem är det för att från grunden

gripa verket an. Skall fostran nå djupt måste den börja i bildbaraste åldern och i produktiva banor leda den överflödande verksamhetslusten. Redan i skolsløjden bör därför handafärdighetens uppövning ske gemensamt med en sådan undervisning i formgivning, som väcker självständigheten och öppnar portarna för det egna initiativet. Ett åsidosättande av formsinnets fostran berövar den tekniska utbildningen dess själ och framåtanda och lämnar sløjddaren att treva i blindo, när det gäller att på egen hand ge en god form åt nyttans ting.

Skolsløjden är hänvisad till framställningen av smärre föremål. Dessa kunna göras oändligt växlande och genom lämpligt urval eggande för skilda åldersstadier. Just tack vare uppgifternas enkelhet finner man dessutom här det yppersta material för formens studium. Vid kurserna blir undervisningen så lagd, att eleverna under arbetets gång få en omedelbar upplevelse av att linjernas spel och proportionernas avvägning är ett livets språk, vars behärskning ger sløjddaren möjlighet att förläna föremålen karaktär och att så länka den av konstruktion och ändamål bestämda formen, att den sammanväxer till en harmonisk helhet. Med samma syfte bedrivs ett ingående ritningsarbete och ägnas stor omsorg åt färg- och ytbehandling och åt övning i färgers vackra sammanställning.

Träsløjdkursens undervisning är icke begränsad till nybörjarstadiet. Den lägges gruppvis och individuellt så, att de inhämtade färdigheterna efter vars och ens förutsättningar bli till största gagn. Det står den kunnige sløjddaren öppet att följa en arbetsplan, som särskilt odlar komposition och formsinne. Utbildade och blivande sløjdlärare vid högre och lägre folk- och fortsättningsskolor, vid läroverk liksom vid småbarnsskolor, äro välkomna. En av kursens angelägnaste syften är att samarbeta teckning och slöjd, att låta den smidiga teckningen och den handfasta sløjden stödja och befrukta varandra. Kurserna äro alltså

väl lämpade för teckningslärare och konstnärligt folk, som önska utbildning i slöjd, liksom för sløjdlärare och yrkesmän, vilka önska förkovra sig i ritning och formgivning.

Då en kurs givetvis är för kort för att av nybörjare dana fullgoda sløjddare, erbjuder sig för dem, som så önska tack vare undervisningens individuella läggning möjligheten av en genom flera på varandra följande kurser fortsatt utbildning.

Heminredningskursen vill visa fram mot skol- och hemsløjdens stora mål: hemmets och bohagets vackra gestaltning genom eget arbete. Den mindre byggnadens inre utformning ur skönhets- och trevnadssynpunkt behandlas dels i föreläsningar, dels åskådligt genom framställningen av miniatyrer, utförda av deltagarna på grundval av förslag, framkomna genom vars och ens eget arbete under lärarens ledning. Kursen lämpar sig såväl för lärare som för enskilda heminredare. Någon sløjdkunnighet är erforderlig för att kunna följa arbetet vid denna kurs.

Vävnadskursen under ledning av fröken Mary van Rijswijk sluter sig naturligt till de andra och vill ge en första undervisning i den textila handslöjd, som av ålder skänkt trevnad åt svenska hem. Vävteori och växtfärgning ingå i utbildningen.

Föreläsningar och studieresor. Undervisningen stöddes av en serie föreläsningar behandlande form- och skönhetsproblemet inom skilda grupper av hemslöjd och ny och gammal nyttokonst, ävensom av kortare studieresor.

Kurserna börja den 14. juni och sluta den 1. augusti. Kursavgiften är 30 kronor, i materialsättning betalas 25 kronor. Kost och rum uppgå till 250 å 300 kronor, beroende på rummets beskaffenhet.

Anmälan göres senast den 10. maj till undertecknad, Carl Malmsten, vilken lämnar upplysningar angående kurserna.

Samtliga kurser stå utan åldersbegränsning öppna för manliga och kvinnliga deltagare, lärare såväl som enskilda, vilka för självbruk önska utbildning.

CARL MALMSTEN
Södra Kungstornet, Stockholm.

HARRY CULLBERG
Rektor vid Sigtunaskolan.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Årsmötet i Linköping den 2—5 juli.

FREDAGEN DEN 2 JULI.

Kl. 10 f. m. Öppnande av Samfundets för hembygdsvård årsmöte med hälsningsanförande av landshövding E. TROLLE.

Kl. 10,30 f. m. Visning av utställningarna.

Kl. 11,30 f. m. Föredrag av samfundets ordförande, lektor K. STARBÄCK: Hembygdsvårdsarbetet, en återblick.

Kl. 1,30 e. m. Förhandlingar.

Kl. 4 e. m. Förevisning av domkyrkan av professor AXEL L. ROMDAHL.

Kl. 5,15 e. m. Föredrag av lektor K. BECKMAN: Gamla Linköping.

På aftonen gemensamt samkväm.

LÖRDAGEN DEN 3 JULI.

Kl. 10 f. m. Föredrag av lektor K. STARBÄCK och folkskollärare ELOF LINDÄLV: Hembygdsundervisningen i skolan.

Kl. 12 f. m. Föredrag av riksantikvarien S. CURMAN: Frågor rörande hembygdsrörelsens och kulturminnesvårdens organisation.

Kl. 4 e. m. Utfärd till Sturefors med föredrag av rektor ALF HANNERZ: Stångådalens minnesskatter.

Avresa med omnibus från Borggårdsplatsen kl. 4 e. m. Biljett tur och retur kr. 1: 50.

SÖNDAGEN DEN 4 JULI.

Kl. 10 f. m. Förevisning av Vreta Klosters kyrka och klosteranläggningar av riksantikvarien S. CURMAN.

Kl. 11 f. m. Gudstjänst i Vreta Klosters kyrka.

Avresa till Vreta med omnibus från Borggårdsplatsen kl. 9 f. m. Biljett tur och retur kr. 1: 50.

Kl. 3 e. m. Hembygdsfest å Idrottsplatsen, anordnad av Smålands—Östergötlands hembygdsring.

Föredrag av ALBERT ENGSTRÖM: Kärleken till torvan.

Uppförande av ett bröllop i Vånga på 1840-talet.

Spelmanslåtar, folkdanser m. m.

I händelse av ogynnsam väderlek försigår hembygdsfesten i Cirkus.

Inträdesavgift kr. 1: 50 och kr. 1: —, för barn och ungdom kr. 0: 50.

Kl. 7 e. m. Konsert i Cirkus av Smålands—Östergötlands hembygdsrings körer. Dirigent: Director musices, dr HUGO ALFVÉN, hedersdirigent för Smålands—Östergötlands hembygdsrings körer.

Inträdesavgift kr. 1: 50 och kr. 1: —, för barn och ungdom kr. 0: 50.

MÅNDAGEN DEN 5 JULI.

Kl. 10 f. m. Utfärd till Alvastra och Vadstena.

I Alvastra: Visning av klosterkyrkan av prof. ANDREAS LINDBLOM.

I Vadstena: Föredrag vid klosterkyrkan av prof. ANDREAS LINDBLOM: Birgitta, Vadstena och Sverige. Visning av kyrkan, klostret och slottet under ledning av prof. LINDBLOM.

Avresan äger rum med tåg från Linköping kl. 8,15 f. m. Återkomst till Linköping kl. 9,04 e. m. Samtliga omkostnader (järnvägsbiljett och måltider) cirka 15 kronor.

I Ljungstedska skolan äro följande utställningar anordnade: *Byggnadsutställning*, anordnad av Samfundet för hembygdsvård. *Hemslöjdsutställning*, anordnad av Östergötlands hemslöjdsförening. *Bilder från gamla Linköping*, anordnade av Östergötlands fornminnes- och museiförening.

Under hela mötestiden hållas *Östergötlands museum och Linköpings stads museum* öppna för allmänheten.

Alla erforderliga upplysningar angående utfärder, måltider, mötesförhandlingar samt hjälp för anskaffande av inackordering, rum m. m. lämnas å *Flachs Uthyrnings- och Förmedlingsbyrå*, Drottninggatan 41, Linköping, tel. 1451, **under mötesdagarna** dessutom i *Lithografens pappershandel*, S:t Larsgatan 9, tel. 81, samt *mötesexpeditionen i Ljungstedska skolan*.

Biljetter till utfärderna, hembygdsfesten och konserten erhållas även på ovannämnda ställen.

Berättelse över Samfundets verksamhet under år 1925.

Samfundet har under 1925 — dess tionde verksamhetsår — erhållit 5 nya korporativa medlemmar, nämligen Tekniska föreningen i Gävle, Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag, Valbo hembygdsförening, Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne och Väst kustens förening för hembygdsvård. De enskilda medlemmarnas antal uppgick vid årets början till 1718 och vid dess slut till 2972, vilket innebär en ökning av mer än 70 %.

Årsmötet, av vilket en utförlig redogörelse återfinnes i Tidskrift för hembygdsvård, 1925, sid. 102, avhölls i Gävle den 22–23 juni i samband med ett av samfundet i gemenskap med Gävle stads hembygdsråd anordnat hembygdsmöte, och var detta första gången samfundets medlemmar samlades till årsmöte utanför Stockholm.

Vid årsmötet antogs med en mindre förändring ett av styrelsen framlagt förslag till nya stadgar (se Tidskrift för hembygdsvård,

1925, sid. 173). Dessa nya stadgar innebära inga principiella förändringar av de förut gällande utan utgöra i huvudsak endast en omarbetning av dessa i formellt och förtydligande hänseende. I några punkter avvika dock de nya stadgarna från de gamla även med avseende på innehållet. Sålunda har införts en engångsavgift på 100 kronor för enskilda medlemmar och minimiårsavgiften för stödjande medlemmar har sänkts från 100 till 50 kronor. Vidare ha de av årsmötet utsedda styrelsemedlemmarnas antal ökat från 10 till 12 och revisorssuppleanterna äro numera 2 i stället för blott 1. De viktigaste nyheterna återfinnas i §§ 4–6, vilka sakna motsvarighet i de gamla stadgarna och handla om ombud, ombudsmöten samt läns och ortsmöten.

Vid val av styrelse enligt de nya stadgarna utsågos till ordförande lektor Karl Starbäck, till vice ordförande stadsarkitekt Sigurd Westholm, samt till övriga medlemmar i styrelsen fil. dr Carl Julius Anrick, börsdirektör Kurt Belfrage, folkhögskollärare Fritjof Hazelius, bankdirektör Carl Lignell, fröken Anna Lindhagen, ingenjör Ludvig Nobel, fil. dr Gustaf Upmark, intendent Erik Wettergren, direktör Lars Yngström och arkitekt John Åkerlund.

Sedan advokat Johannes Waldenström av sagt sig uppdraget att vara samfundets skattmästare utsågs vid styrelsesammanträde den 15. maj 1925 ingenjör Ludvig Nobel till hans efterträdare. Som sekreterare har under året tjänstgjort fil. lic. F. Hazelius. I likhet med föregående år har styrelsen inom sig utsett ett arbetsutskott, som bestått av herrar Starbäck, Westholm, Åkerlund samt skattmästaren och sekreteraren.

Under året har styrelsen avhållit 5 sammanträden men dessutom i likhet med föregående år lämnat arbetsutskottet vidsträckt fullmakt att sköta samfundets arbete.

Enligt stadgarna har det ålegat sekreteraren att föra samfundets och styrelsens protokoll samt sköta samfundets korrespondens. Därjämte har det ålegat honom att förbereda frågornas behandling i styrel-

sen och arbetsutskottet, handha medlemsanskaffningen, indriva årsavgifterna, redigera och distribuera tidskriften, ordna samfundets utställningar och fungera som sekreterare i premieringsnämnden och föreståndare för yrkesutbildningsverksamheten samt att i övrigt utföra av styrelsen eller arbetsutskottet givna uppdrag. Utom tillfällig hjälp har sekreteraren haft till förfogande ett fullt avlönat skrivbiträde. För samfundets räkning har sekreteraren företagit resor till Göteborg, Oslo, Hälsingborg, Gävle och Tomelilla. Dessutom har han representerat samfundet vid »Tag für Denkmalpflege und Heimatschutz» i Freiburg i Baden 20–24 september.

Samfundets organ, Tidskrift för hembygdsvård, har i likhet med föregående år utgivits i 6 häften, vilka gratis tillställts samfundets samtliga medlemmar. För dess utgivande har samfundet uppburit ett statsanslag om 2,500 kronor med åliggande att till Kungl. Skolöverstyrelsen samt en del offentliga bibliotek och institutioner avlämna sammanlagt 179 exemplar.

Under året har påbörjats uppläggandet av ett register över de föreningar inom landet, vars arbete faller inom hembygdsvårdens område. Registret omfattar varje förenings stadgar, uppgift om styrelsemedlemmar, tjänstemän, samlingar och ekonomi m. m. En del föreningar ha såsom gåva till samfundet överlämnat av dem utgivna publikationer.

Utställningen »Vackra verk» har under maj månad exponerats i Göteborg på anmodan av Väst kustens förening för hembygdsvård samt under juni i Oslo på anmodan av föreningen »Brukskunst» och i Hälsingborg på anmodan av Hälsingborgs stads estetiska nämnd. På samtliga dessa platser har det tyska hembygdsvårdsförbundets vandringsutställning av ingenjörsbyggnadskonst ävenledes varit exponerad. Vid »Bygge och Bo»-utställningen i Liljevalchs konsthall i Stockholm hade samfundets byggnadsbyrå anordnat en utställning, belysande konsultationsverksamheten byggnadspremieringen m. m.

Samfundets yrkesutbildningsverksamhet har omfattat tvenne kombinerade byggmästare- och möbelsnickarekurser i Göteborg och Bollnäs samt en fristående byggmästarekurs i Gävle. Kursen i Göteborg pågick under tiden 20–29 maj, i Bollnäs 9–19 november och i Gävle 20–30 april. Av Kungl. Skolöverstyrelsen förordnad inspektör har varit: för kursen i Göteborg arkitekt Sigfrid Ericsson, i Bollnäs f. d. rektor Hjalmar Dahm och i Gävle landshövding Sven Lübeck. Lärare voro vid kursen i Göteborg: arkitekt Allan Berglund (ledare), ingenjör W. Andersson, fil. lic. F. Hazelius, ingenjör J. Lindberg, arkitekt C. Malmsten och amanuens J. Stenung, vid kursen i Bollnäs: arkitekt J. Åkerlund (ledare), möbelsnickare T. Berglund, arkitekt R. Bolin, arkitekt Axel Eriksson, arkitekt O. Hult, civilingenjör G. A. Järnberg, arkitekt C. Malmsten och arkitekt D. Nilsson, vid kursen i Gävle: arkitekt J. Åkerlund (ledare), arkitekt J. Gate, fil. lic. F. Hazelius, civilingenjör G. A. Järnberg och stadsingenjör G. Sjöberg. Antalet elever var vid kursen i Göteborg 7 byggmästare och 4 möbelsnickare, vid kursen i Bollnäs 24 byggmästare och 4 möbelsnickare, vid kursen i Gävle 10 byggmästare. För delvis bestridande av kostnaderna för kursernas avhållande har samfundet i likhet med föregående år uppburit statsanslag. I övrigt ha kostnaderna täckts genom anslag av Gävleborgs läns hushållningssällskap och Gävle stad samt av föreningar eller genom enskilda gåvor.

Under tiden 27 juni–15 juli anordnade Samfundet för hembygdsvård i samarbete med Västsvenska hembygdsnämnden en hembygds kurs i Varberg. Lärare vid denna kurs voro fil. kand. D. Arill, museiintendent Albert Andersson, folkhögskollärare fil. lic. Å. Campbell, professor Hj. Lindroth och folkskollärare Elof Lindälv. Deltagareantalet var 26, varav 16 åtnjoto stipendium. Den 1 november–15 december anordnade Svenska Ungdomsringen för bygdekultur en fiolslöjds kurs i Stockholm, vilken bekostades

av samfundet. Kursen leddes av fiolbyggare Erik Lindholm och i densamma deltog 6 elever, vilka samtliga erhöles ett stipendium om 50 kronor. Dessutom har samfundet lämnat bidrag till kostnaderna för en av Vadsbo hembygds- och fornminnesförening anordnad hembygds kurs i Mariestad den 25-28 juni.

Under året har påbörjats utarbetandet av ett antal föredrag med scioptikonbilder, avsedda till uthyrning. Tills vidare har ett sådant föredrag jämte bilder utarbetats, nämligen »Allmogehuset och villan» av stadsarkitekt S. Westholm (med 47 bilder).

Samfundets byggnadsmärke ha tilldelats följande byggnader: Bostadshus. Kvarteret Vitsippan, Kungsladugård, Göteborg. Ägare: Herr Paul Olsson. Bostadshus. Kävlinge municipalsamhälle, Malmöhus län. Ägare: Lokomotivputsare Bror Martin Eklund. Bostadshus. Stadshagen, Simrishamn. Ägare: Doktor And. Hansson. Bostadshus. Gävle. Ägare: disponent Elis Bärnin. Bostadshus. Kvarteret Lyktgubbarna, Smedslätten, Stockholm. Ägare: Byggmästare Julius Johansson. Bostadshus. Kvarteret Säningsmannen, Enskede, Stockholm. Ägare: Fröken Anna Gustafsson. Medlemmar i premieringsnämnden har varit byggnadsrådet R. Hjort, stadsarkitekt S. Westholm och samfundets sekreterare.

Byggnadsbyrå (föreståndare: arkitekt John Åkerlund) har under 1925 utfört skisser eller ritningar till tio byggnader: ny »bystuga» i Älvdalsåsen, gymnastikbyggnad i gammal byggnad vid Gästriklands folkhögskola, nya fönster i Hyssna kapell, bostadshus i Falun, bostadshus med fotografiateljé i Hemse, nya prästgårdar i Sillerud och Adolfsfors, ombyggnadsförslag till prästgård i Bollebygd, sommarstuga och egna hemsbyggnader å Lidingön. Dessutom har vid ett flertal muntliga och skriftliga förfrågningar hjälp lämnats, huvudsakligen genom hänvisning till Statens Byggnadsbyrås typritningar. I början av året utsändes till egahemsnämnder, hushållningssällskap, byggnadsnämnder m. fl. en broschyr angående

ende samfundets byggnadsbyrå, vilken givit anledning till en stor del förfrågningar. Vid ett flertal förfrågningar har man emellertid kunnat konstatera, att vederbörande beräknat få ritningar etc. gratis även vid rätt stora anläggningar men, då detta ej medgivits, underlåtit att använda sig av byggnadsbyråns hjälp.

Stockholm i februari 1926.

KARL STARBÄCK

/ F. Hazelius.

*

*

*

Undertecknade, utsedda att granska Samfundets för hembygdsvård räkenskaper för år 1925, få härmed efter fullgjort uppdrag avgiva följande

REVISIONSBERÄTTELSE.

Beträffande samfundets tillgångar och skulder, inkomster och utgifter, hänvisa vi till följande räkenskapsutdrag:

Ingående balanskonto.

Skulder:

1925

Jan. 2. An Tidskriftens redovisningskonto.....	592: 60
» Kapitalkonto.....	35,268: 96
	<u>Kronor 35,861: 56</u>

Tillgångar:

1925

Jan. 2. Per Giroräkningskonto ..	25,249: 81
» Inventariekonto	270: 99
» Fotografierskonto ...	496: —
» Div. personerskonto	4,698: 08
» Medlemsavgifters redovisningskonto..	146: 68
» Tidskriftens redovisningskonto.....	5,000: —
	<u>Kronor 35,861: 56</u>

Vinst- och Förlustkonto.

Skulder:

1925

Dec.31. An Allmänna omkostnaderskonto.....	10,358: 67
» Tidskrifts för hembygdsvårdkonto ..	16,424: 59
» Undervisningskonto ..	5,304: —
» Byggnadsbyrånskonto	1,095: 40
» Byggnadspremieringskonto.....	507: 90
» Tryck- och agitationskonto.....	7,586: 05
» Utställningarskonto ..	1,660: 78
» Konsultationskonto..	500: —
	<u>Kronor 43,437: 39</u>

Tillgångar:

1925

Dec.31. Per Medlemsavg. konto ..	19,590: —
» Tillfälliga inkomsterskonto.....	57: 04
» Statsanslagskonto ...	4,653: 75
» Annonser i tidskriften	1,083: —
» Försäljning av lösa årgångar	800: 01
» Byggnadsbyrånskonto	728: 90
» Utställningarskonto..	200: —
» Räntorskonto	235: 48
» Kapitalkonto.....	16,089: 21
	<u>Kronor 43,437: 39</u>

Utgående balanskonto.

Tillgångar:

1925

Dec.31. An Inventariekonto	270: 99
» Fotografierskonto ...	496: —
» Bankräkningarskonto	6,118: 39
» Redovisningskonto ..	5,350: —
	<u>Kronor 12,235: 38</u>

Skulder:

1925

Dec.31. Per Redovisningskonto ..	373: 33
» Div. personerskonto	2,404: 93
» Kapitalkonto.....	9,457: 12
	<u>Kronor 12,235: 38</u>

Liksom föregående år har revisor H. Hildebrand, härstädes, verkställt en ingående siffergranskning av samfundets räkenskaper, varefter undertecknade genomgått dessa och funnit dem förda med synnerlig omsorg och reda samt försedda med nödiga verifikationer.

Styrelseprotokollen för året hava även blivit genomredda.

Vi anse oss särskilt böra fästa uppmärksamheten på det glädjande förhållandet att antalet enskilda medlemmar av samfundet under året ökats med över 70 %. För detta verkligt storartade resultat av ledamotsanskaffandet har samfundet att tacka det omfattande och energiska propagandaarbete, som utförts av dess sekreterare.

Då vi icke funnit anledning till några anmärkningar, få vi föreslå full och tacksam ansvarsfrihet åt styrelsen för 1925 års räkenskaper och förvaltning.

Stockholm den 1 mars 1926.

HARALD WADSJÖ THOR HÖGDAHL

Samfundets för hembygdsvård första byggmästareskola.

Ett av de viktigaste leden i Samfundets för hembygdsvård verksamhet har varit att bereda byggmästare, som arbeta ute i bygderna, möjlighet till fortbildning, särskilt med tanke på att hålla dem underkunniga om nutida tekniska erfarenheter och sättet att tillämpa dem för respektive bygder, varigenom dessa män, som i mycket stor utsträckning icke blott utföra hemmen i bygderna och deras inredning utan även projektera anläggningarna, kunna intresseras för ett mera ekonomiskt och hembygdsvärden bättre tillfredsställande byggnadsskick. Samfundet har därför som bekant i den mån medel kunnat anskaffas i samverkan med till samfundet anslutna ortsföreningar och andra sedan 1919 anordnat yrkeskurser för byggmästare, en del i förening med mästarekur-

ser för möbelsnickare, på olika platser i landet.

De hittills avhållna kurserna ha pågått cirka 10 dagar. På grund av den korta tiden har helt naturligt ej någon utförligare undervisning kunnat äga rum. Arbetet har bestått i ett mindre antal föredrag, belysande de viktigaste problemen inom byggnadsfacket, samt i uppmättningsövningar och ritning, varvid man särskilt sökt hjälpa deltagarna att utforma planer och fasader m. m. till av dem planerade byggnader. Det har länge varit ett önskemål att kunna utvidga dessa kurser, varigenom såväl den teoretiska som praktiska undervisningen kunde bli grundligare och mera fruktbringande. Redan då den första byggmästarekursen avhölls på Hvilans folkhögskola 1915 framhöll initiativtagaren till densamma, att den enda rationella lösningen vore upprättandet av särskilda skolor för landsbygdens byggnadshantverkare och att sådana skolor också förr eller senare måste komma till stånd, men att man i väntan på dem finge nöja sig med korta kurser, vilka åtminstone i någon mån kunde hjälpa till att höja byggnadskulturen på landsbygden. Med anledning av den erfarenhet, som erhållits vid de korta kurserna, är tiden nu inne att vid sidan av dessa kurser söka få till stånd skolor för landsbygdens byggmästare, varigenom de kunde erhålla en grundligare och därför mera givande undervisning än vad som kan meddelas dem vid de korta kurserna. Det är att hoppas att flera dylika skolor med tiden skola komma till stånd på olika platser i landet.

Samfundet beräknar, att den första skolan av detta slag skall kunna öppnas under nästföljande år, och kommer den att förläggas till Hvilans folkhögskola i Malmöhus län.

Första året kommer undervisningen att pågå 12 veckor med början i januari, men är det samfundets avsikt, att, sedan nödig erfarenhet vunnits och om det kan anses önskvärt, vid efterföljande kurser utvidga undervisningen och låta den pågå under 21 veckor eller lika lång tid som huvudkurserna vid folkhögskolor och lantmannaskolor. Den teoretiska undervisningen är avsedd att omfatta följande ämnen: byggnadslära med materiallära och byggnadskemi, konstruktionslära, formlära och hygien; räkning med fysik och avvägning; kalkylation; modersmålet med affärsskrivning; bokföring; upprättandet av arbetsbeskrivningar m. m.; svenska byggnadskickets historia med hembygdsvård. Den praktiska undervisningen kommer huvudsakligen att bestå i byggnadsritning, uppmätning, exkursioner m. m.

Undervisningen omhänderhaves av en arkitekt som huvudlärare med undervisningsskyldighet i byggnadslära och därmed sammanhängande ämnen samt ritning. I de övriga ämnena undervisas av timlärare.

Styrelsen för Hvilans folkhögskola har välvilligt upplåtit lokaler till skolan och eleverna inackorderas på skolan. Styrelsen för samfundet har inlämnat ansökan om statsbidrag och hoppas även på bidrag från Malmöhus läns landsting.

ÖSTERGÖTLAND SOM KULTURBYGD

Av Grevinnan Alice Trolle, Linköping

FRÄMLINGEN, som färdas genom Östergötlands bygder, blir i regel ej endast imponerad av den naturskönhet, som nästan överallt möter och tjusar ögat, men även av den kultur och den odling varom den välskötta jorden bär vittne. Ej håller undgår han att känna sig tilltalad av den prydlighet och ordning, som präglar såväl de större som de mindre hemmen, vilka ligga strödda här och var på de vida slätterna eller i skogsbygd och invid vattendrag. Många av de resande med vilka jag genomkorsat Östgötabygden ha uttalat sin förtjusning över de trädgårdar, som omge till och med de enklaste hem samt den kärlek till blommor och grönt, som i dessa trädgårdar fått ett uttryck.

Liksom man efter en människas sätt att vara och att uppträda samt efter inrättandet av hennes hem, kan sluta sig till hennes karaktär och vanor samt måttet av andlig förfining, ger ett landskaps yttre en ganska tydlig bild av den odling, som där råder både i materiellt och i andligt avseende. Vad Östergötland beträffar har naturen varit den givmilda feen, som med kärleksfull hand slösat sina gåvor. Jorden hör med säkerhet till Sveriges bästa vad bördighet beträffar. Särskilt gäller detta de öppna vida slätterna invid Omberg och Vättern samt slättlandet vid Roxen, där Linköping är beläget. Skogarna ge rik avkastning såväl i Ydrebygden som i Finspånga län samt i Kolmårdens, mot Bråviken sluttande, vilda trakter. Lövskog och hagmarker finnas framför allt i den leende Kindabygden. Återstår sedan kuststräckan mot Östersjön med dess skärgårdsnatur, där längst ut i havsbandet fiske och säljagt äro de mest givande inkomstkällorna. De människor, som sedan årtusenden bott i detta landskap, ha generation efter generation väl utnyttjat de möjligheter, som naturen skänkt. Som nämnt är jorden i hög kultur, skogarna välskötta, åars och strömmars vattenkraft väl tillvaratagen för modern industriell kraft. Framför andra är Norrköping den stora fabriksstaden. Redan under medeltiden surrade där kvarnhjulems ekrar, på sexton-

hundratalet anlades en messingsfabrik, Holmens Bruk grundades af Louis De Geer, som även vid Finspång anlade Sveriges första kanongjuteri. Nu är Norrköping särskilt känt för sina kvarnar och sin tillverkning av textilier, kläden, papper och trämassa. Vid Skärblacka, ej långt från Norrköping, ligga de stora elektricitetsverk, vartill den brusande Motala Ströms blågröna klara vatten lämnar kraft. Ett annat fabrikscentrum är Mjölby, känt ända från Folkungarnas tid för sina kvarnar. Ej långt från Motala är den berömda Motala Verkstad. Flera olika slag av fabriker än nu nämnda ligga inom Östgötabygden, och vid Åtvidaberg ha funnits koppargruvor, vilka likväl ej mera bearbetas. I skogsbygderna ryka kolmilor och vid Boxholm hamras det glödgade röda järnet. Hemslöjd bedrives i otaliga hem, ej minst har denna gammal tradition inom Kinda härad. Den sedan ålder kända östgöträlken har ännu sin givna plats i många vävstolar. Som ett bevis på hemslöjdsintresse vill jag nämna, att jag förra året var närvarande vid en spinn tävlan, vartill ortens kvinnor sammankallats för att visa prov på sin skicklighet. Det var den vidsynta härskarinnan på ett av de stora godsens, som utlyst denna tävlan. Sent glömmes den vackra tavlan av dessa kvinnor, iförda antingen östgötråder eller hemvävda rutiga bomullsklänningar, som sutto vid de snurrande spinnrockshjulen, medan garnet mellan deras flitiga fingrar spanns jämt och fint. Många bland spinnerskorna voro gråhårade, dragen voro rynkiga och buro spår av livets allvar och strävan, men nu lyste deras ögon i glädje över arbetet och helt visst också av spänningen att i tävlan få visa sin skicklighet. Å Adelsnäs finnes en välkänd statsunderstödd trädgårdsskola, vid Rimforsa har Fredrika Bremerförbundet sin lanthushållningsskola, varifrån årligen ett stort antal utbildade skolkökslärarinnor m. m. utexamineras, och vilka till tecken på sin nya värdighet bära den prydliga lilla vita Rimforsamössan på sina ungdomliga huvuden. I Ombergs skogar ligger en skogsskola, lantbruks- och lantmannaskolor äro upprättade vid Bjärka-Säby, Hamra och Lunnevad. Å sistnämnda plats är dessutom en bland de äldsta folkhögskolorna i landet. Den, som besökt en av de Midvinterfester, som där årligen firas, vet hur ungdom då i hundratal strömmar till skolan för att deltaga i de kulturella nöjen, som bjudas i form av sång, musik och föredrag. Sedan följa kaffedrickning och dans. Ofta dansas på fester i bygderna de nu åter upptagna gamla folkdanserna och våra landskapsdräkter börja att alltmera synas bland ortens ungdom. Mycket ha till denna renässans bidragit såväl folkdanslag som hembygdskörer. Det livaktiga Jordbrukarnas Ungdomsförbund utför även i detta avseende en kulturgärning.

Den andliga odlingens träd har djupa rötter i Östgötabygden. De sträcka sig många århundraden tillbaka i tiden. Som bekant var Östergötland bebott omkring 4000 år före Kristi födelse, då det s. k. pålfolket här redde sina primitiva bostäder. Av fynd, som gjorts, vet man att detta folk brukat jord, ty man har funnit rester av sädeslag samt dessutom fruktkärnor, vilket bevisar att ännu så lång tid tillbaka vildapeln vuxit på Ombergs skogssluttningar. Men början till kulturliv, särskilt i bokligt avseende och i viss mån även konstnärligt, faller här, liksom annorstädes, samman med uppbyggandet av kloster och med den gärning, som där av flitiga nunnor och munkar utfördes. På elvahundratalet anlade kung Sverker den Gamle och hans gemål Ulvhild det första munkklostret vid Alvastra intill foten av Omberg med utsikt över den blåa Vättern. Cisterciensermunkar hade inkallats och byggnadsstilen blev den för denna orden utmärkande, särskilt voro dessa byggmästare berömda för skickligheten i att slå valv. Några årtionden senare anlade Sverkers son konung Karl Sverkersson det första nunneklostret vid Vreta, även detta i typisk cistercienserstil. I Skenninge funnos på tolvhundratalet tvenne kloster, varav det ena var helgat till den heliga Ingrid. Det andra, som var munkkloster, var förbundet med en skola, vid vilken under en följd av år den lärde Petrus de Dacia var rektor. Denne märklige man har av Schück fått äretiteln «Sveriges förste författare» på grund av den levnadsskildring han skrivit över den kvinna, Kristina av Stommeln, till vilken han medelst ett mystiskt andligt band var knuten. Denna beskrivning, jämte de brev, som finnas bevarade från hans brevväxling med henne, ge en typisk inblick i det medeltida själslivets historia och blottar, hur den tidens människor tänkte och kände. I Skenninge, som under medeltiden var en stor och mäktig stad, den kallades Caput Gothiæ, fanns även ett s. k. helgeandshus, där sjuka och trötta vägfärande funno vård och ro. Dylika helgeandshus funnos även i de övriga östgötastäderna. I då rådande mörka och farofyllda förhållanden hade ej minst dylika stiftelser en stor mission. Det är ej allenast lärdom och kunskap, som ange kultur — det ges en hjärtats och sinnets kultur, som tar sig uttryck i omsorg om lidande och olyckliga, en människokärlekens kulturuppgift, som kanske mer än något annat är en mätare på själens odling.

Redan på elvahundratalet påbörjades i Linköping det mäktiga arbetet med domkyrkans uppförande, och härigenom blev denna stad tidigt ett andligt centrum för hela bygden och ett säte för bildning. Dessutom fanns i Linköping ett Franciskaner- eller Gråmunkekloster anlagt

under Magnus Ladulås, och beläget på den plats, där den nuvarande vackra biskopsgården reser sina murar och vackert brutna tak. Långt tillbaka i tiden började den ena kyrkan efter den andra att här och var uppföras i bygderna; bland dessa bära många än i dag vittne om skönhetssträvan och fromhetsliv, men tillika om skicklighet och konstnärligt sinne. En bland dessa kyrkor är Kaga, belägen på Linköpingsslätten; dess höga smala tornspira är synlig vida omkring. I den ålderdomliga lilla kyrkan finnas ovan det nuvarande taket i valvbågarna ett stort antal målningar, tydande på cistercienserkonst.

Det namn, som lyser upp hela den östgötska medeltiden och vars glans strålat ut över världen vida omkring och som ännu lyser med ett säreget skimmer, är Birgittas. Hon, den heliga, genom mödernet tillhörande den mäktiga östgötsläkten Folkungarna, har blivit kallad «Östergötlands frid och prydnad». Vid viken av Vättern intill den gamla gården Vadstena anlade hon det kloster och den klosterkyrka, vartill hon själv givit anvisningar och mått. I detta kloster tillämpades den av henne stiftade klosterregel, som blivit stadfästad av påven Urban VI. Den kyrka hon här reste skulle enligt hennes ord uppföras «av slät gärning, ödmjuk och stark». Inom Östergötland, och för övrigt vida omkring, var Vadstena kloster framför andra en bildningens och en kulturens lysande fackla. Minnet av klostret och av Birgitta lever ännu starkt i Vadstena och de frön, som såddes inom klostret, spira än i dag i trakten runt om både i blomsterodling och handaslöjd.

Många äro i övrigt namnen på de östgötar, som i den andliga odlingen satt spår ej blott inom den egna provinsen, men vilkas namn i stort sett tillhöra Sverige i dess helhet. Låt mig blott minna om några bland dem.

Från Linköping härstammade Sveriges sista katolska ärkebiskop Johannes Magnus och hans broder Olaus Magnus. Den sistnämnde utgav sin tids mest framstående skildring vad beträffar levnadsbruk och förhållanden i Norden. Förutom detta storslagna verk utförde han i träsnitt den första tillförlitliga karta över Skandinavien. Olaus Magnus gick i landsflykt och dog i Birgittas hus i Rom. Men vi östgötar må aldrig glömma att i honom äro och minnas Linköpingspojken, som möjligen en gång gick i Linköpings katedralskola, numera Linköpings högre allmänna läroverk. Detta läroverk har anor alltsedan 1200-talet och omdanades 1627 till gymnasium. Det besitter alltså sjuhundraåriga traditioner som bildningshärd. De gamla s. k. djäknesångerna, som fordom sjöngos av lärjungarna medan de gingo från dörr till dörr för att sjunga samman medel för fortsatt bildning, finnas ännu bevarade.

Interiör av Linköpings domkyrka.

Ett annat namn, som är knutet samman med Linköping och med hela bygden, är den mans, vilken på ett förunderligt sätt satt sin stämpel på många olika grenar av både materiell och andlig odling inom Östergötland, nämligen biskopen Hans Brask. I detta sammanhang må endast nämnas, att han anlade ett tryckeri i förening med pappersbruk i Söderköping, den en gång stora och mäktiga, men i våra dagar om lantlig idyll påminnande staden. En annan kyrkans man är Haqvin Spegel, psalmsångaren. I Linköpings domkyrka har han sin grav under en av golvets stenar i det ena sidoskeppet. Då månen silar in genom de fina gotiska fönstren lyser den över denna håll men också över de sköna grå romanska och gotiska pelare, som uppbära valven över järnstängslet till det vapenprydda Bielkeska gravkoret och över de många smäckra och vackra detaljer på vilken denna kyrka är så rik. En klenod är Linköpings domkyrka, liksom den är minnesmärket över gångna släktleds arbete.

Söka vi romantikens blåa blomma böra vi draga ner till de fagra nejder i Göstrings härad, där Åsbo gamla prästgård är belägen. Här är Per Daniel Amadeus Atterboms födelsebygd och här ljuder än i skog och mark en återklang av de tjugande strofer han diktat till sin hembygd. Atterbomsminnen finnas på flera platser inom Östergötland. Vid Hårstorp utanför Motala levde han samman med sin så högt älskade hustru Ebba af Ekenstam, vilken han tillägnat sin andra upplaga av »Lycksalighetens Ö». Det berättas att vissa delar av detta diktverk tillkommit på en i Bråviken belägen ö. Ännu en nyromantikens skald har Östergötland ägt i Atterboms vän Samuel Johan Hedborn, vars vagga stått i Heda församling. Även denne har drömmande diktat om sin fädernebygd, bland annat i den vackra balladen »Stjärnorps fiskare».

I Falla lilla torftiga stuga ej långt från Finspångs slott bodde under en följd av år bondmålaren från Småland, Per Hörberg, som inristat sitt namn i Östergötlands annaler med de altartavlor, som pryda ett flertal östgötakyrkor. Från Östergötland härstammade en av sin tids mest berömda målare, Marcus Larsson, som föddes vid Örsäter nära Åtvidaberg, och vilkens liv skulle gestalta sig lika romantiskt fantastiskt som de brinnande skepp, vilka han framför allt älskade att framställa på duken. En annan östgötamålare var August Malmström, född i Västra Ny socken och skaparen till den i trolskt skimmer svepta »Älvdansen».

Vid Skenninge huvudgata med dess oansenliga hus ligger intill Skenaån ett litet lågt envåningshus i gult med mörknat tak av tegel. Här föddes år 1801, såsom en på framsidan av byggnaden uppsatt tavla anger, tonsättaren Adolf Fredrik Lindblad. De sista åren av sitt liv tillbringade

han i Östergötland i det s. k. Bygget vid Lövingsborg nära Linköping, där hans dotter och måg voro bosatta. På Skeda kyrkogård fick han sin grav, och där susa nu träden över den plats, där den man vilar, som skänkt sitt land oförgångliga skatter i toner. Det är som dallrade där under susande träd ett stilla: »över skogen, över sjön.»

I Motala levde under förra århundradet en egendomlig kvinna, jungfru Isberg. I ett av de små hus, framför vilka popplar stodo i rader längs med gatan, bodde hon samman med sin bror, som var svarvare. Utan att ha erhållit någon utbildning utförde hon de mest konstrika arbeten i trä: bågare, skrin m. m. Hon skar dessa ur träet endast med en vanlig pennkniv och använde i övrigt de mest primitiva verktyg, exempelvis en strumpsticka. Nationalmuseum inköpte några av hennes verk. Motala Hembygdsmuseum äger ett flertal av dessa bland de föremål, som särskilt beröra staden och trakten däromkring, varpå detta museum specialiserat sina samlingar. Jungfru Isberg är föga känd, men hennes konstnärsbegåvning förtjänar att dragas fram ur glömska.

Vid sidan av Birgitta är ännu ett östgötanamn, som burits vida över världen, och som i världsrykte fördunkla de andra. Det är den store kemistens Jöns Jacob Berzelius. I Väversunda vid Tåkern är hans födelseort, en plats dit han sedermera gärna återkom, liksom han i allmänhet gärna besökte Östergötland.

I Linköping, ej långt från domkyrkan, ligger en byggnad, som varje vän av intellektuell odling bör betrakta med en särskild uppmärksamhet. Det är Domkapitlet och Stiftsbiblioteket. Detta bibliotek är det femte i ordningen av Sveriges bibliotek. Här förvaras omkring 130,000 volymer, bland vilka ett flertal äro rariteter av stort kulturvärde, här finnas bland mycket annat de nio latinska upplagorna av den heliga Birgittas Uppenbarelser, många kostbara Elzevierer och flera Visingsborgstryck samt ett stort antal märkliga böcker, vilka tillhört framstående östgötar. En värdefull handskriftssamling är likaledes här förvarad, omkring 2,300 nummer. Bland de förnämligare må nämnas det s. k. Linköpingslegendariet med dess utomordentligt fina pränt samt i färger och guld illuminerade anfanger. Denna codex behandlar huvudsakligen heliga mäns och kvinnors liv i Östergötland. Antagligen härstammar den från Vadstena. I biblioteket finnes Vadstena klostrets veckoritual samt bland pergamentsbrev en från Linköpingsbispens Nils Hermannus, diktaren av Rosa rorans bonitatem. Denna samling skatter har huvudsakligen tillkommit genom gåvor — östgötar ha alltså själva rest sig detta monument av odling och bildning. Den första större donationen tillkom genom Axel Banér till Herrborum, ett annat stort förvärv var det, som tillfördes

biblioteket genom den värdefulla bok- och brevsamling, som tillhört biskopen i Linköping, sedermera ärkebiskopen, Erik Benzelius d. y. och som blivit kallad den Benzelianska donationen. Endast denna brevsamling är av ett unikt värde, ty Erik Benzelius var en synnerligen lärd man, som stod i brevväxling med de flesta andens stormän både inom och utom landet.

Hedern av att i våra dagar hava återuppväckt Stiftsbiblioteket ur den dvala, vari detta under det senaste århundradet försjunkit, är fil. dr greve Carl Magnus Stenbocks, bibliotekarie under åren 1917–23. Honom tillkommer äran att tillika ha återuppväckt östgötarnas intresse för den rika skatt de äga i sitt bibliotek. En påminnelse härom utgör det år 1918 stiftade »Samfundet Linköpings Stiftsbiblioteks Vänner,» vars uppgift är att stödja biblioteket ekonomiskt och att verka för spridandet av intresset för det gamla Bibliotheca Lincopensis. I en förtjusande uppsats »Strövtåg i Linköpings Stiftsbibliotek» har Carl Magnus Stenbock skildrat några av de förnämsta rariteter, som här förvaras. Tack vare honom återupptogs den av biskopen Jacob Axelsson Lindblom påbegynta årsskriften »Linköpings Biblioteks Handlingar», som legat nere sedan 1795.

En annan kulturhård i residensstaden är Östergötlands Museum, numera inrymt i en stämningsfull låg byggnad framför vars ingång är en plantering, där höga träd skugga över en bronsstaty av Zorn, »den badande flickan», som just tyckes stå i begrepp att hoppa ner i den låga bassängens klara vatten. Det porlande vattnet, trädens lummiga grenverk, blommorna, som här växa, ge en förunderlig känsla av ro och stilla avskildhet till detta åt konsten helgade hem. Hur gärna dröjer man ej i vårdagar på bänken där utanför för att njuta fågelsång, solsken och åsynen av blommande krokus och tulpaner. Vackert och stämningsfullt är det inne i de tysta salarna, vilkas intima prägel förhöjes av en och annan gammal herrgårdsmöbel, t. ex. en spinett på vilken tennstakar med gulnade talgljus fått sin plats. Bland tavlorna märkas många verkliga skatter: några dukar av Lucas Cranach och en av Magnasco, pasteller av Lafrensen, målningar av Elias Martin, Hilleström m. fl. samt en förtjusande Marcus Larssontavla, olik mästarens övriga verk, enär den föreställer en skogsinteriör, i vilken på ett förunderligt soligt sätt skogens rofyllda försjunkande blivit fångat. Detta museums tavelssamling har till största delen tillkommit genom testamente från C. F. Dahlgren, men museets egentlige skapare och upphovsman är kapten Anton Ridderstad, känd för sin stora kärlek till sin provins' rika kulturskatter. Förutom mecenatskap har han bevisat denna kärlek genom stiftandet av Östergötlands Museiförening, som är en av länets kulturbärande

Interiör av Vreta Klosters kyrka.

bärande institutioner, samt genom sitt brett anlagda verk »Östergötlands Beskrivning». Den av Ridderstad skapade museiföreningen sammanslogs sedan med den förut existerande fornminnesföreningen.

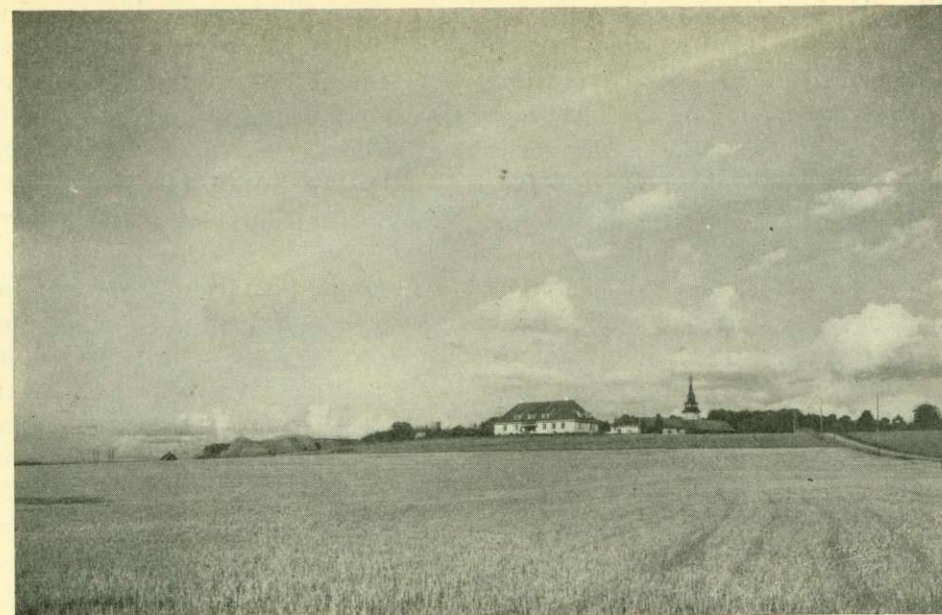
Ett förnämligt och synnerligen välordnat museum finnes även i Norrköping, inrymt i den vackra villa, som universitetskansler Carl Swartz skänkt sin födelsestad att användas till stadsbibliotek. Med detta bibliotek är införlivat det dyrbara gamla Finspångsbiblioteket, som en gång hade sin plats inom det ståtliga Finspångs Slott. En stor del av tavelsamlingen i Norrköpings lilla pärla till museum har tillkommit genom Pehr Swartz' storstilade mecenatskap. En annan kulturinstitution i Norrköping är stadens orkesterförening, en av de inom landet verkande, statligt understödda orkesterföreningarna. Norrköping var redan i början av adertonhundratalet en intresserad musikstad, Linköping likaså. Detta framför allt under den tid då musikern Bernhard Henrik Crusell där hade sitt hem. Han anordnade en lysande rad av konserter, vid vilka vårt lands främsta tonsättare ofta biträdde. Från vitt skilda delar av Östergötland samlades då musikintresserade till Linköping. Skall manne något av denna musikkultur åter i våra dagar fira en uppståndelse? Ej minst i en tid som vår behövs musikens förädlande inverkan och dess lyftning över materiella värden.

I den år 1915 utkomna »En bok om Östergötland» har professor Henrik Schück i en uppsats uttalat att: »den svenska medeltidslitteraturen är i stort sett en östgötalitteratur.» Nu i våra dagar kan man med fog säga att just inom Östergötland kulturen åter sitter i högsätet, ty vi ha inom vårt landskaps gränser tre sådana hem som Ellen Keys Strand¹⁾, prins Eugens Örgården, Verner von Heidenstams Övralid.

Tätt intill Vättern, alldeles vid foten av Omberg, ligger Ellen Keys Strand. Ingen som haft förmånen att där omhuldas som besökande och vän glömmar det starka intryck, som detta hem med dess silverhårade härskarinna ger. Här mötas i en knut otaliga av de kulturens trådar, som spinnas runt om i världen, och många äro de skaror från när och fjärran som hit vallfärda för att få se och tala med henne, den moderna sibyllan, som likt Birgitta oupplösligt hör samman med denna trakt. Den, som vandrat med Ellen Key under de höga bokträden där om våren marken står blå av sippor, eller som suttit framför brasan i det trevna och pietetsfullt inredda vardagsrummet lyssnande till Ellen Keys samtal, äger skatter, som aldrig rosta.

Mitt på den vida slätten åt Vättern, ej långt från Vadstena ligger

¹⁾ Sedan detta skrevs har Ellen Key avlidit den 25 april, varför Strand numera tillhör de kulturella minnesmärkena.

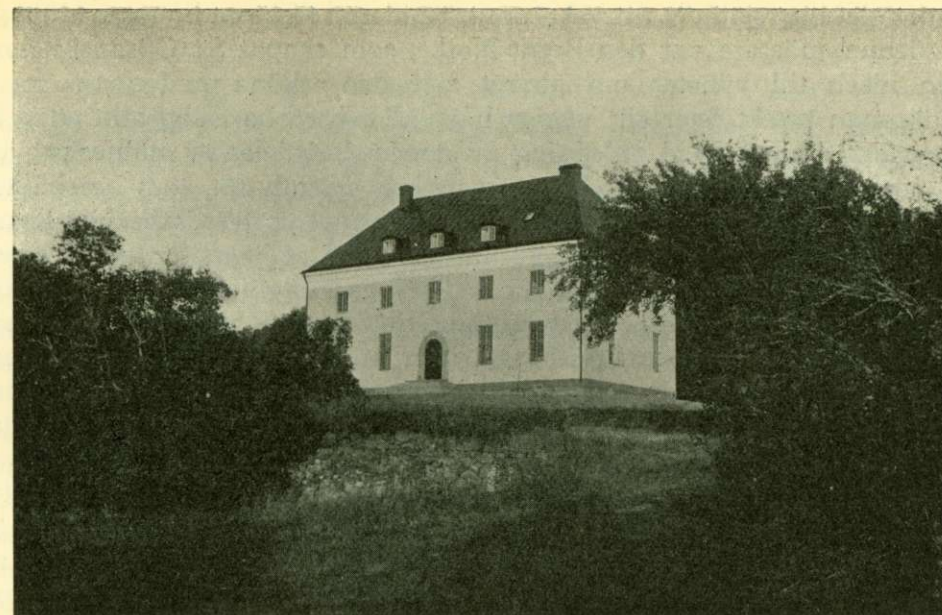
Prins Eugens Örgården.

prins Eugens sommarhem Örgården. En vit byggnad med tegeltak, omgiven av en mångfald klättrande rosor och andra blomster. På andra sidan den stenlagda gården är prinsens atelier. I huvudbyggnaden är ett stort rum, som är både skrivrum, sällskapsrum och matsal. Här stå vita möbler klädda med hemslöjdstyg; böcker och tidskrifter ligga på borden, vackra tavlor pryda väggarna och blommor finnas överallt, ordnade i de vackraste, mest konstnärliga färgsammansättningar. Utsikten över Vättern är underbar med dess storstilade fria linjer och det starkblå vattnet, luften står i ett sälsamt ljus och molnen antaga säregna skiftande formationer, medan skuggor och dagrar ständigt växla. Det är dessa molnformationer och denna typiska Vätterluft, som prins Eugen så beundransvärt fångat på flera av sina bilder. Strax vid sidan om Örgården ligga de stora halmstackar, som alla känna till från prinsens tavlor, och bakom en trädunge höjer sig tornet av Örberga gamla kyrka. Där strax bredvid är Dals härads lilla hembygds museum inrymt. Runt om är slätten, som sträcker sig från Skenninge och Vadstena ända ner mot Ödeshög, omfattande hela västra Östergötland. På denna slätt ligga flertalet av de gamla kyrkorna, här slumra de många minnena. Ej långt från Skenninge reser sig det grå tornet av

Bjälbo kyrka, där Ingrid Ylfvas klocka ännu ljuder och där en gång den mäktiga Folkungaätten härskade och Birger Jarl höll hov vid den ej långt därifrån belägna Hovgården. Det är något av musten och kraften ur denna jord, som möter i Heidenstams, med Östergötland oupplösligt förenade skapelser: »Folke Filbyter» och »Bjälboarvet» — Folke Filbyter blir nästan som en symbol av den trygga självsäkra bondestam, som sedan urminnes tider vuxit upp i denna nejd och som i djupaste mening säger sitt »Östgöte gudskelov».

En mil från Motala på vägen mot det gamla förnämliga Medevi tar man av vid Västra Ny kyrka, då man vill besöka Verner von Heidenstams Övralid. Vägen går fram genom skogsbygd. Plötsligt ljusnar det och framför den resandes blickar breder sig ett underbart panorama. Nedanför höjden ligger Vättern i långsträckt linje, mitt emot synas västgötalandet och Närikes skogsbygder, där Heidenstams barndomshem Olshammar är beläget. Mellan sjön och den höjd på vilken man står är ett stycke slättland, där här och var lyser en röd stuguknut mellan trädens grönska. På den platå å vilken man befinner sig reser sig en fyrkantig massiv vit byggnad med svart tak och höga smårutade fönster. Det är det nyligen fullbordade skaldehemmet, vars arkitekt in i minsta detalj är skalden själv. En bit ifrån ligga den forna gamla bondgårdens röda ekonomihus, till vilka en allé av mäktiga almar leder. Det inre av det vita huset är övervägande hållet i grått, varemot böcker och möbler bryta i vackra färgtoner. Det största rummet är biblioteket, från vilket en smal välvd dörr för in till arbetsrummet med dess stora skrivbord. Ingen är fastare knuten samman med Östergötland och Vättern, med östgötakultur än Verner von Heidenstam. Han är ett därmed.

Men vi få ej för dessa de stora hemmen glömma de små, där strävanden i kulturell riktning göra sig märkbara. Vi få ej glömma de tysta gärningarna, de många som i sin dagliga gärning äro kulturbärare, kulturspridare. Det finnes många sådana som »Väv Kari», tecknad i den vackra dikten av östgöten Gunnar Hede. I ett motiv från Roxenslätten skildrar han däri den gamla kvinnan i bondgården, vilken lånade sina vävmönster från solen och från slättens skiftningar. Det finnes män sådana som den arbetare i Norrköping, vilken belönats med medalj från Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien för förtjänster om fornforskning i sin hemtrakt. Det finns den kultur, som vuxit upp i herrgårdssalar och i prästhem och som alltjämt sprider som en ljuslåga i de trakter den berör. Den ungdom, som nu studerar, har sin stora uppgift att fylla inom sin hembygd, likafullt som mannen, som sätter handen till plogen för att ge förnyad odlingskraft till gammal välskött jord. En

Verner von Heidenstams gård Övralid.

kulturuppgift fylla även de, som ställa sitt arbete i den nya teknikens eller i industriens tjänst. De äro alla kuggar i det stora maskineri, som behöves för såväl andlig som materiel gärning inom östgötabygd.

— — — En eftermiddag sitter jag bläddrande i Vadstena klostres Minnesbok, »Diarium Vazstenense», för första gången utgiven i svensk översättning 1918. Medan jag läser om nunnorna och deras liv står med ens *nuet* klart för mig och jag minnes några underbara dagar av kulturell betydelse, som jag själv haft lyckan att i Östergötland vara med om och som på ett förunderligt sätt slagit brygga mellan det förgångna och det nuvarande. Dessa bilder väckas till liv av stämningen från det gamla Vadstena kloster, därför gå tankarna först till Vadstena.

Det är den 23 juli 1923. I Vadstena firas femhundrafemtioårsdagen av Birgittas död i Rom. Blåkyrkan, den gamla klosterkyrkan med de på den östra gaveln belägna »förlåtelsens portar», och på den norra sidan »nådens och ärones port», är till trängsel fylld av människor. Från altaret lysa ljus i höga stakar och en mångfald av djupröda rosor dofta. En lång röd rosenslinga lyser som blod mot det gråa stengolvet. Framför de gamla träbilderna äro i vaser ställda blå delphinium och skära rosor, bland dessa bilder märkes särskilt den helige Hieronymus präglad

av det oändligt själfulla uttryck, som träsnidaren förlänat honom. Möjligt att denne mästare var den Bernt Notke, som skapat S:t Göransbilden. I en nisch till vänster om altaret står den »sköna madonnan» med guldkronan tryckt över sitt vågiga hårsvall och ett barnsligt blott uttryck i de väna dragen. Med anledning av dagens betydelse av minnesfest, är det nötta, beslagsprydda, röda sammetsskrin framflyttat, som innehåller benen och huvudskallarna av Birgitta och hennes dotter Catharina. Runt om detta stå vita liljor och bland kransarna, som nedlagts framför skrinet märkas en från Birgittastiftelsen och en i blåklint, östgötablomman. Denna är en hyllning från kvinnor i Östergötland till den stora kvinna, som i dessa bygder verkat som kulturspridare, som människokärlekens prästinna och förkunnerskan av det heliga enligt sin tids uppfattning. Solen lyser in i breda strimor över den församlade menigheten och leker på de gamla textiliernas bleknade färger, blandar sitt ljus samman med ljuslågornas. En stilla musik höres, klara kvinnoröster stämma in. Nu ljuda de gamla Birgittinsångerna »Rosa rorans bonitatem» och »Ave Mariæ Stella», denna sång som varje afton sjöngs av de svenska pilgrimerna i Birgittas följe i Rom och det heliga landet. Från predikstolen läser en kvinnlig stämma valda stycken ur Birgittas Revelationes, medan i en av bänkarna ett par Birgittinernunnor, hitkomna från Rom, knäfalla i sina gråa dräkter med de fem röda korsen på det vita pannbandet på huvudbonaden.

Men därutanför spegla i det blå Vätternvattnet de höga murarna och tornen av Vadstena slott, Vasatidens mäktiga minnesmärke. Där är Mårten Skinnares hus och den gamla Rådstuvan, där en gång Engelbrekt stod med sina dalkarlar, medan den tillfångatagne Jösse Eriksson av bönderna fördes till Motala. Runt om ligga låga hus omgivna av trädgårdar, i vilka nu rosorna blomma, men i vilka om våren de gamla klosterliljornas små vita kalkar lysa. Här och var synas knypeldynor bakom fönstrens gardiner. Vid klostermuren nära det forna nunneklostret skymta några sjuksystrars blåa kläder. Inom detta klostrets murar är åter en boning helgad åt fromhetsliv och kärleksutövande verksamhet — här är hospitalet med dess många patienter.

År 1916. Solen lyser en högsommardag över slätten vid Omberg. Klöverdoften står tung från vallarna och rågen börjar att lysa i guld. I stilla böljeslag slår Vättern mot strandens stenar. Under bokträdens och almarnas lövverk skymta de grå valven av Alvastra klosterruin. Längre bort är Dags Mosse, där pålfolkets bostäder genom utgrävningar alltmera blottas. Doktor Otto Frödin, ledaren av denna trakts märkliga utgrävningar, kommer strålande emot mig i sällskap med Ellen Key och Verner von

Heidenstam. Man har just gjort ett fynd i den av grönt och buskar övervuxna kulle, kallad »Oxlakullen» på grund av de här stående höga oxlarna, som ligger på den höga sandreven ovanför Vättern på vägen mellan Omberg och Hästholmen. Gamla kalkstenar och munktegel ha vid nyss verkställd grävning kommit i dagen. Alltså en märkesdag, ty ur denna kulle framgrävdes sedan den ståtliga fyrkant, som blivit kallad kung Sverkers kapell. Ej långt härifrån äro utgrävningarna, som visa platsen där Sverkers mördare avrättades i smält bly under tonerna av »klockeknepp» samt längre bort rester av Birgittas hus och Alvastra munkkloster. Här är gammal minnesbygd, som åter uppstår och blir levandegjord.

Ännu en minnesdag. Nu 1920. I Vreta kyrka med dess stämningsmätade, pietetsfullt restaurerade interiör, äro några personer samlade framför korskränket. Några högresta män igenkännas bland dessa. De äro Oscar Montelius, Sigurd Curman och Carl Fürst. På golvet stå tre små kopparkistor och på en låg katafalk äro samlade några kotor och ben jämte tre huvudskålar. Ljusen brinna i takets kronor och musik ljuder dämpat från orgelläktaren. I bibeln på predikstolen lyser det orangefärgade bokband, som kronprinsessan Margareta skänkte till minne av sitt besök vid Vreta kyrkas återinvigning år 1917 efter det av professor Curman ledda restaureringsarbetet. I skymningen bakom korstolarna på venstra sidan står den gamla kyrkobänken med Vasakärven, i vilken Gustav Vasas son hertig Magnus brukat sitta. Bredvid den är utgången, som förde mot nunnornas korsgång. Denna dag skrinläggas de huvuden och ben, som varit upptagna för forskning och vetenskaplig undersökning och som, enligt professor Fürst, en gång i livstiden varit kung Inge d. y., vilken rimkrönikan berättar dog av »en ond dryck i Vreta», dennes gemål Ulvhild (sedermera Sverkers drottning) och hennes son i äktenskapet med en dansk konung, den i slaget vid Fotevig stupade Magnus Nilsson. Med vördnad och undran väger jag i min hand kung Inges huvud.

Nu läggas benen aktsamt ner i kistorna, och dessa lödas samman för att åter sänkas på den plats under kyrkans golv, där de vilat. Vi gå tillbaka genom sidogången. Över det Douglaska gravkoret med de många kopparkistorna hänga begravningsfanor och anväpnar erinrande om Sveriges stormaktstid.

Utanför kyrkan breder sig en storslagen utsikt över slätten och Roxens skiftande vatten. Svartån skär som ett mörkt band över det ljusa landskapet, i fonden synes Linköping och domkyrkans höga torn, som dominerar trakten. På andra sidan Vreta kyrka äro de ståtliga ut-

grävningarna av det gamla nunneklostret, där i den lilla örtagården akelejer åter blomstra som i svunnen tid. Ej långt från den slingrande vägen bortom kyrkogården drar Göta kanal förbi, vars förverkligande en gång var Braskens tanke och dröm. En ångare föres just fram genom Bergs slussar. — — —

I intet avseende åsyftar denna skildring att ge något uttömmande vare sig av Östergötland som kulturbygd eller ens tillnärmelsevis någon fullständig uppgift angående inom Östergötland födda eller verkande kulturpersonligheter. Dessas antal är ofantligt mycket större. Jag har blott velat peka på några av de värden, varpå vår bygd är så rik — kanske för dessa intressera främlingen, som reser genom Östergötland. För varje man och kvinna inom Östgötabygd bör tanken på och minnet av vår urgamla kultur utgöra ett ämne till tacksamhet och stolthet, ett arv som är ansvar och ett ansvar som förpliktar.

LINKÖPING

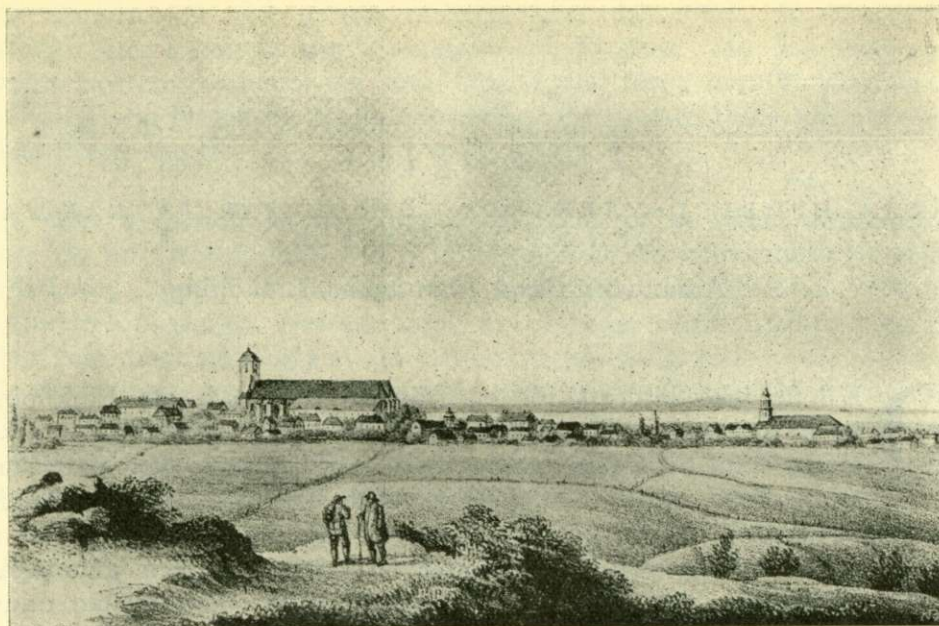
NÅGRA HEMBYGDSVÅRDANDE SYNPUNKTER PÅ GAMMAL
OCH NY ARKITEKTUR

Av Amanuens Bengt Cnattingius, Linköping

DET är icke lätt att för en främling förklara, att Linköping är en gammal anrik medeltidsstad. Domkyrkans ärevördiga arkitektur kan gripa hans sinne, men han uppfattar den givet som en isolerad punkt i stadsbebyggelsen. Så utrotad har stadens medeltida karaktär blivit. I motsats till vad fallet är med grannstäderna Skenninge, Vadstena och Söderköping har den nämligen genomgått mycket växlande öden och bebyggelsen har skett ojämt. Redan under äldre medeltiden överträffades den av Skenninge och senare både av Vadstena och Söderköping, medan den på 1500-talet småningom blev den förnämsta i provinsen för att slutligen från 1600-talet överflyglas av Norrköping.

Det är först under 1800-talets sista hälft som Linköping fått uppleva en pånyttfödelse. Medan småstäder som Skenninge, Vadstena och Söderköping, ännu drömmande om förgången storhet, ligga bortglömda utanför de bullrande stråkvägar, som den moderna industrin och handeln skapat, har Linköping tack vare ett gynnsamt läge blivit provinsens brännpunkt. En kraftig nybyggnadsverksamhet har blivit en naturlig följd av det ekonomiska uppsvinget. Staden håller på att förvandlas till en kopia av en modern storstad, som utan förbarmande sopar igen alla spår av sin enkla härstamning.

På 1651 års karta — den äldsta stadsplan, som finnes i behåll — kan man ännu tydligt skönja stadens medeltidsutseende med domen och S:t Lars kyrka som centra i bebyggelsen, som f. ö. är sammanträngd till de bågformigt svängda huvudgatorna, vilka leda in från provinsens viktigaste vägar. — Eld och krig ha flera gånger härjat Linköping. Redan under 1500-talet brann den flera gånger, och den stora eldsvådan år 1700 lade större delen av staden i aska. Den nya regleringsplanen av år 1696, där »den räta linjens kalla matematik» var härskande princip, drog obönhörligt ett streck över medeltidens pittoreska krokgränder. Den

Linköping på 1830-talet.

genomfördes emellertid mycket långsamt, och först med 1900-talets ingång kan man räkna en ny tids början för Linköping. I intendenten G. Lindens generalstadsplan av år 1922 ha de gamla kvarteren naturligtvis skonats. Men nybyggnadsverksamheten är livlig, och om åtgärder ej vidtagits torde staden av allt att döma om några årtionden ha förlorat sin gamla karaktär av gammalt hederligt borgarsamhälle.

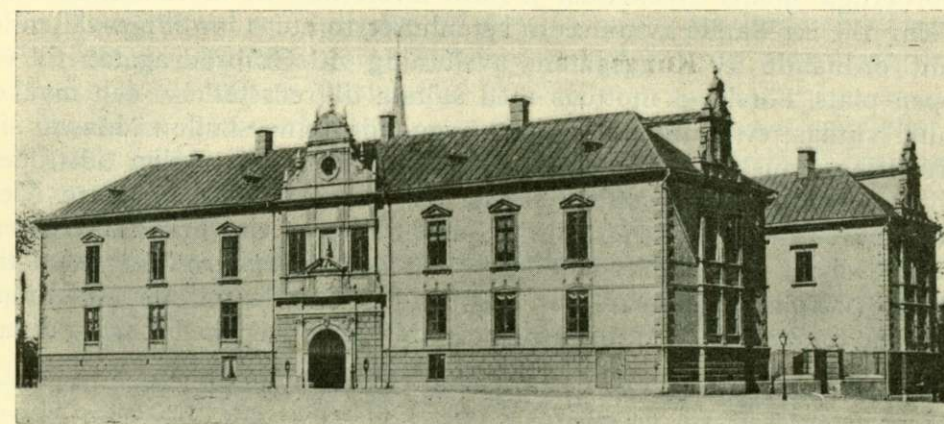
Det är av denna anledning som några hembygdsvårdande synpunkter på den moderna stadsbebyggelsen och dess förhållande till ännu kvarstående äldre minnen här skall göras.

Rörande *domkyrkan* måste jag fatta mig kort. Det behöver ej påpekas, hur lyckligt den undgått 1800-talets store kyrkorestauratör Helgo Zettervall, som här blott fick tillfälle att bygga ett torn i sin kända «stilrena» gotik (1876). Hur oproportionerligt och f. ö. byggnadstekniskt oriktigt detta är, torde vara allmänt bekant. Ekonomiska omständigheter hindrade honom att genomföra sitt förslag med takryttare m. m. — I dessa dagar står domkyrkan inför en betydelsefull omdaning till sitt inre. Det gäller att sätta högkoret i värdigare skick, och förslag därtill ha utar-

Slottet före restaureringen 1888—1891.

Efter en akvarell i Linköpings stads museum för skön konst.

Slottet från söder.

betats av domkyrkoarkitekten Th. Wählin i Lund samt arkitekterna Erik Fant och Martin K. Westerberg.

Övriga medeltidsbyggnader äro lätt räknade. Utom domen och landkyrkans nedre tornparti är antalet fem. Dit räknar jag då först den nordvästra delen av *slottet*, som började uppföras i slutet av 1400-talet. En restaurering 1888—1891 har ganska väsentligt omgestaltat exteriören. Fasaderna utsmyckades i en slags schematisk senrenässans, som var en fri fantasi hos arkitekten. Mittresaliten med dess gavelröste är t. ex. en egen tillsats. En pietetsfull restaurering av åtminstone exteriören måste stå som första punkt på programmet, då frågan om Borggårdsplatsens ordnande en gång blir aktuell. Vid tävlingen om ett monument över Folke Filbyter 1924 framkommo flera tilltalande förslag till ordnandet av en mera slutna plats begränsad av slottet, stadshuset och södra slottsflygeln. Här befinner sig säkerligen stadens enda värdiga plats för ett större monument.

Det populäraste medeltidsminnet Linköping äger av profan arkitektur är det s. k. *Klostret* vid Kungsgatans västra ända¹⁾. Det är försett med kraftiga murar av gråsten och tegel. Byggnaden härstammar från medeltidens slut och anses ursprungligen ha använts som uthus till domprostgården. Omgivningen är sorgligt vanvårdad. Bredvid ligger ett stenhuggeri, som förvandlat gården till en veritabel skräphög. För att få tomten i värdigt skick och tillika vinna en lämplig lokal för Östergötlands museums kyrkliga konstavdelning, som sedan 1914 varit inrymd på tvänne läktare i domkyrkan, lovade den om stadens skönhet och kulturminnen varmt nitälskande kapten Henric Westman att donera erforderliga medel. Arkitekten J. Dahl levererade ett mycket tilltalande förslag till inredande av museum i stenhuset, tomtens iordningsställande, samt ordnande av Kungsgatans avslutning vid Gråbrödragatan till en öppen plats. Förslaget mottogs med största tillfredsställelse och mycket skulle vinnas: ett gammalt vackert byggnadsminne skulle räddas ur sin förnedring, museet skulle få en vacker och för föremålen tidstrogen miljö, samtidigt som staden skulle bli en öppen plats rikare. Men förslaget strandade på en alltför ömsint omsorg om brandsäkerheten.

Strax söder om domkyrkan ligger det *gamla Frimurarhuset*, som till största delen härstammar från medeltiden. Det är en stor 3-våningsbyggnad av sten med framspringande mittparti. Den befinner sig sedan

¹⁾ Stadens medeltidsbyggnader äro behandlade i en sakrik uppsats i Medd. från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1922, s. 62—77 av den i Linköpings historia utmärkt väl bevandrade lektor Karl Beckman. I Linköpings Biblioteks Handl., ny serie II, 1921, har han framlagt annat här utnyttjat material till stadens historia och äldre topografi.

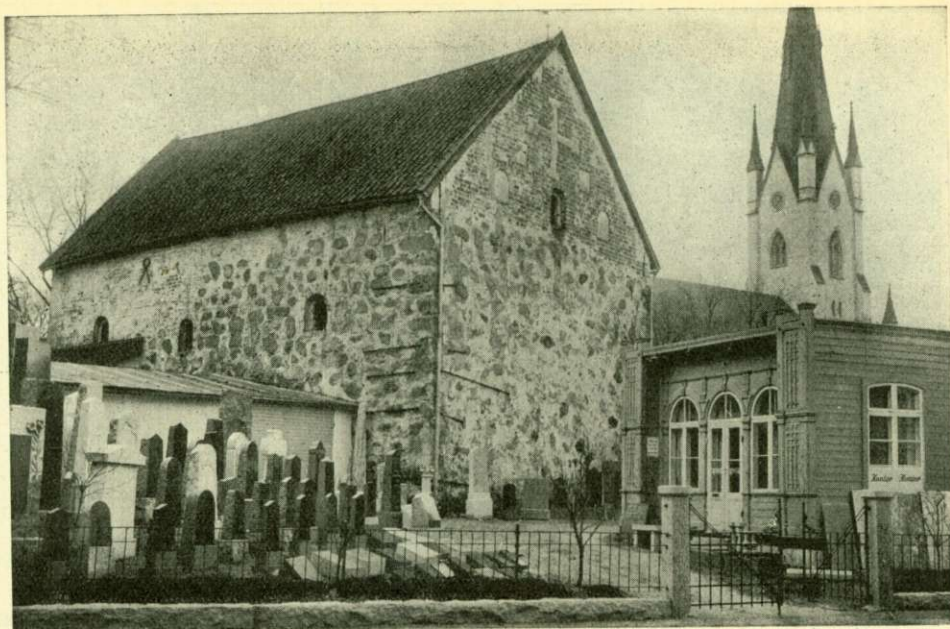
»Stenhusboden» från Storgatan.

1912, då frimurarlogens nya hus blev färdigt, i enskild persons ägo och går nu en oviss framtid till mötes. I närheten fanns förr ett annat medeltidshus, som utan föregående uppmätning och fotografering nedrevs 1906. Vid Storgatan strax nedanför Stadshuset ligger en vacker tvåvåningsbyggnad kallad *Stenhusboden*. Den har tillhört S:t Andreæ prebende vid domkyrkan och i senare tid ägts bl. a. av den lärde sjuklingen J. H. Lidén. Gaveln mot gatan förklaras av att fasaden ursprungligen var vänd mot en numera försvunnen gata.

Av nyare tiders arkitektur, har blott 1700-talet lämnat spår efter sig. Antalet trähus från denna tid är rätt betydligt. Här skall blott pekas på ett fåtal, som mera markant prägla stadsbilden.

Vid domkyrkan ligger *biskopshuset*, en förnäm tvåvåningsbyggnad från 1734, vars värdighet ytterligare förhöjes av muren mot gatan med de båda portarna. Till vänster ligger *konsistoriehuset*, en betydligt yngre stenbyggnad, (från 1830), vars något oproportionerliga längd förklaras genom en tillbyggnad åt väster år 1875.

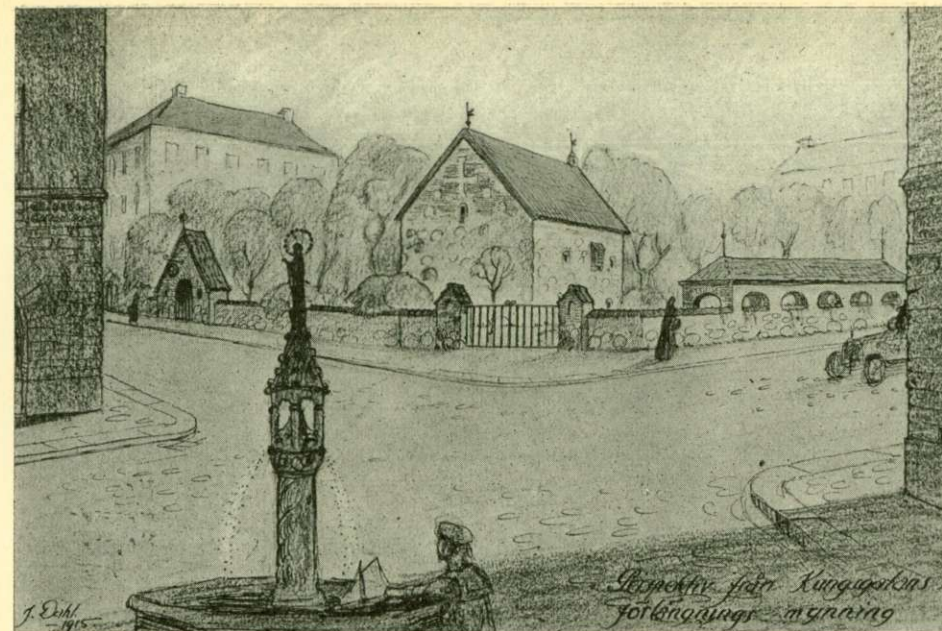
Gå vi till Stora torget, finna vi ännu kvar ett par goda prov på dessa enkla, värdiga patricierhus, vilka en gång gävo den icke alltför rymliga platsen dess harmoniska och proportionerliga utseende, som det nu ty-

»Klostret» från nordost.

värr håller på att förlora. På norra sidan ligga två kopplade, reveterade trähus med brutna tak och frontespis. Tyvärr ha de i senare tid begåvats med stora svarta skyltar, som fullständigt skämma utseendet. — Hus av denna typ finnas flera i staden (t. ex. Ågatan n:r 57). Till denna byggnadstyp borde stadens moderna arkitektur ansluta sig istället för att söka stela klassicistiska förebilder, som ofta bli rätt schablonmässiga. — Väster om ovannämnda byggnad ligger vid Platensgatan ett liknande 1700-talshus med pilasterprydda murytor. Här ha vi också en liten vacker gårdsinteriör med Zorns kvinnostatyett vid springbrunnen. För att bättre komma till sin rätt behövde denna gård ges en något värdigare fond.

Medan vi nu äro vid torget — den mest styvmoderligt behandlade platsen i staden — skola vi kasta en blick även på den moderna bebyggelsen. Den norra sidan är genom sin måttfulla taklisthöjd synnerligen proportionerlig mot torgytan, däremot är Stora hotellets byggnad (1852) i 1800-tals barock icke blott för hög utan även alltför tyngande genom sin massa. Ännu olyckligare är nu den sydöstra sidan, som förr pryddes med ett vackert 1700-talshus, en envåningsbyggnad med pilasterindelade

»Klostret» med förslag till ordnande av en öppen plats vid Kungsgatans övre ände
av arkitekt J. Dahl.

fasader mot Storgatan och torget. Utan nåd och förskoning revs detta år 1925 för att lämna plats åt ett modernt affärspalats, fyra våningar högt! Största felet begicks härvid kanske mot rådhuset, ett mycket gott prov på enklare empirearkitektur, som är och förblir torgets enda monumentalbyggnad. Genom sin väldiga resning kommer affärspalatset att fullständigt dominera denna del av torget och nedpressa rådhuset. För att något förhindra denna degradering ämnar man nu restaurera huset och ge det en mera anspråksfull prägel. Sålunda skall (enligt stadsarkitekten O. Lundgrens förslag) taklisten förändras till en mera kraftig konsollist med attikaliknande påmurning och den enkla portalen fördes med en portikanordning av fristående kolonner m. m. Det synes mig som om denna restaurering skulle bli ett modernt motstycke — fast i mindre format — till vad som övergick slottet på 1890-talet. — Torgets sydvästra sida utgöres av moderna stenkolosser (byggda 1892 och 1908), vilka vi med tysthet förbigå.

För den som ytterligare vill fördjupa sig i Linköpings äldre arkitektur är det lönande att studera två gamla gator, som ännu ha kvar sin medeltida sträckning, nämligen dels Hunnebergsgatan och dess fort-

Biskopsgården och konsistoriehuset.

sättning Ågatan, vilka äga typiska prov på enklare borgerlig arkitektur, dels St Korsgatan och Pilens backe, där pittoreska gårdsinteriörer med gamla fallfärdiga ruckel och hopgytrade kåkar ännu stå kvar som en sista spillra av 1700-talets idoga hantverkarsamhälle. Men även modernare gator bjuda på enkel, god arkitektur såsom Nygatan, vars reglering genomfördes under 1800-talets början. Vid hörnet av denna gata och Klostergatan lågo ända till 1924 några gamla korsknutade trähus, som lätt följde gatans stigning mot väster. (avb. sid. 93). De revos, och på platsen uppfördes ett stort stenhus, vars arkitektur kanske är oklanderlig, men som är inkomponerat utan hänsyn till terrängen. Till råga på olyckan försågs det med en bjärt röd färg, som ger den ett alltför oroligt och modernistiskt intryck i den gamla värdiga gatubilden. Ett annat exempel på liknande kolorering erbjuder huset Ågatan n:r 35, som fått en starkt ärggrön färg med gulbruna horisontalband i nedre våningen.

Dessa exempel på modernt byggnadsskick äro typiska. Några försök att ansluta det nya till den traditionella bebyggelsen, av vilken några prov här framdragits, spåras sällan. Några lysande undantag måste dock omnämnas såsom hörnhuset vid Storgatan och Snickaregatan (av arki-

Gammalt borgarhus på Stora torgets norra sida.

tekten J. Dahl), samt Snickaregatan n:r 32 och 34 (uppförda 1923—24 efter ritningar av Björn Hedvall).

Är sålunda förståelsen för det gamla obetydligt utvecklad, så söker man desto mera ge stadens nya kvarter en så tilltalande prägel som möjligt med hjälp av moderna stadsplaneprinciper. Mest gäller detta den s. k. Vasastaden i norr, som är samlad kring Vasavägen och Platensgatan. Den har sitt centrum i Berzeliiparken, som behärskas av nya läroverkshuset. Tyvärr lyckades man vid uppförandet av detta ej att genomföra en enhetlig och samlad platsbild med denna byggnad som dominant, på grund av att ett par byggnader vid Platensgatan redan voro uppförda, vilka konkurrerade med läroverket i höjd. Men tack vare en stigning i terrängen (cirka 7 m.), genom minskning av antalet våningar å husen vid Gustaf Adolfs- och Berzeliigatorna till tre, vidare gemensam taklisthöjd, likartad takkonstruktion och framför allt en viss ensartad klassicistisk byggnadstyp har Berzeliiparken blivit en sluten plats av förnämlig verkan, där läroverksbyggnadens mera romantiskt betonade långa och brutna fasad kontrasterar mot de övriga husens lugna, enkla ytor. Även i stadens västra del, där en ny liten villastad — huvudsakligen

Stora torgets sydöstra hörn före och efter uppförandet av
det nya affärspalatset (t. v., rådhuset t. h.).

kring Onkel Adamsgatan — börjat växa upp under de allra sista åren, finner man prov på mindre byggnader, alla uppförda efter en viss enhetlig princip. På gatans södra sida ligga byggnaderna, som här äro medelstora en- eller tvåvåningshus, i gatulinjen, medan de på norra sidan äro indragna från gatulinjen med en gård framför de kopplade tvåvåningshusen. Denna enhetlighet är av god verkan.

Dock syns denna strävan efter likformighet, alltför rigoröst tillämpad, stundom bli förfelad. Vid bebyggandet av mindre kvarter nås genom den goda effekter men praktiseras den för snävt på större områden uppstår lätt en tröttande enformighet. Så har det gått med kvarteren mellan Tannefors och Stångebro.

Pilens backe från söder.

En livligare arkitektur möter oss vid Storgatans övre del. Här fäster man sig särskilt vid ett par nya byggnader (t. ex. Wahlbeckska huset uppfört 1917 efter ritningar av arkitekten Axel Brunskog), vilka mycket vackert ansluta sig till terrängens stigning.

Stadens intresse för vården om sina gamla minnen kan knappast betecknas som rikt utvecklat. I reglementet för byggnadsnämnden, som har att granska alla nybyggnadsförslag, finnas inga kulturminnesvårdande

S:t Korsgatan från väster.

eller estetiska bestämmelser, och den privata företagsamheten får därför ganska fritt spelrum. Huru detta skall verka i en gammal stad med så rika och intressanta minnen som Linköping, är lätt att inse. Tyvärr saknas också i ganska stor utsträckning intresse från de enskildas sida att bevara minnet av den gamla stadsbilden. När t. ex. Hospitalskyrkan revs 1895 och området däromkring skulle bebyggas, varvid husgrunder och arkitekturfragment från det forna klosterområdet kommo i dagen, fanns icke en enda rådig person till hands, som lät fotografera eller uppmäta kvarteret.

Dock fordrar rättvisan, att man även nämner några glädjande tecken på ett uppvaknande. I Östergötlands museum finnes en stor samling fotografier av gamla hus och gårdar tagna av den 1922 avlidne konstnären D. von Essen. Tillsammans med en del gamla bilder i Linköpings stads museum för skön konst utgör den en ganska god grundstomme till ett utbildningsmaterial av stadens äldre utseende. — Genom Östergötlands museum sker numera uppmätning och fotografering av äldre byggnader, som skola rivas, och genom stadsingenjörens försorg underlättas museet även om lösa fynd. En fullständig inventering av fasta

Nygatan.

fornlämningar inom stadsplanen utfördes 1924, varefter de gravfält och hållristningslokaler, som därvid påträffades, på stadsplanen betecknats som områden, vilka ej få bebyggas.

Det är att hoppas, att dessa symptom på en vaknande hembygds-känsla skola utvecklas, bära frukt och förvandlas i intensivare kärlek till den gamla kulturstaden med så stolta anor och rika minnen.

NATURSKYDD I ÖSTERGÖTLAND

Av Skriftställare Thor Högdahl, Stockholm.

NATURSKYDDET i vårt land har tyvärr ännu icke vunnit en sådan ställning och organisation, att några mera omfattande systematiska undersökningar i naturskyddssyfte kunnat utföras. En liten trakt av Östergötland, det ärevördiga Bjärka-Säbygodset, har visserligen blivit föremål för en grundlig och sakkunnig naturskyddsinventering, varom mera i det följande, men för övrigt torde landskapet kunna sägas vara tämligen utforskat i berörda hänseende. De fridlysningar enligt naturskyddslagen, som hittills kommit till stånd inom Östergötland, äro icke heller många — de uppgingo 1925 till summa tio — och gälla med få undantag enstaka naturminnesmärken, såsom åldriga ekar och andra i ett eller annat avseende märkliga träd.

Vad jag här kommer att säga om naturskydd i Östergötland utgör därför endast några spridda anteckningar, huvudsakligen grundade på uppsatser och meddelanden i olika årgångar av Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift »Sveriges Natur» och endast i mindre mån på personlig kännedom om landskapets naturförhållanden.

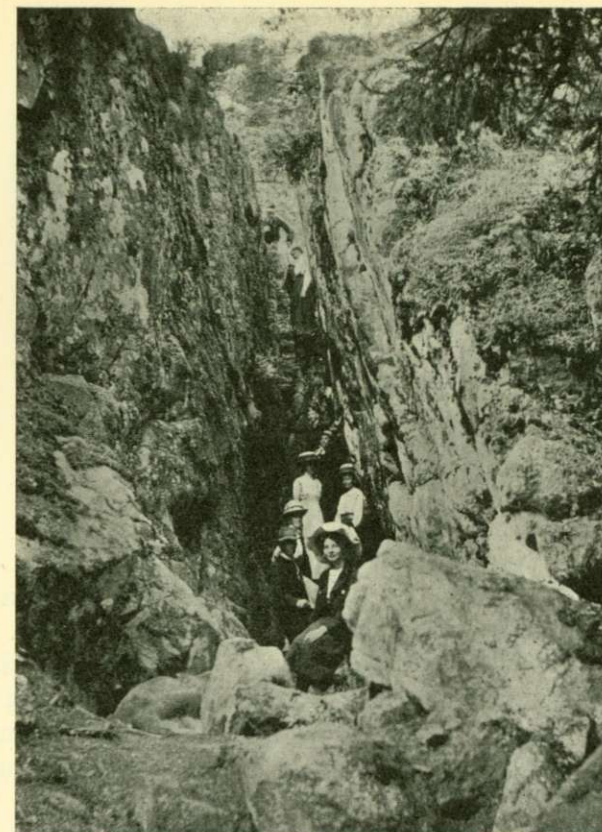
För att börja med berggrunden, så torde landskapet icke vara särdeles rikt på geologiska formationer av det slag, som påkalla särskild uppmärksamhet från naturskyddets sida.

Vackert utbildade sprickdalar, klyftor och klyftgrottor träffas emellertid på sina ställen, såsom på Kolmården: Klyftan vid Hult, Kvillinge s:n, avbildad i Karl Starbäcks uppsats »Hur hembygden kan förändras», En bok om Östergötland, Stockholm 1915, och den s. k. Rövarkulan i Krokek nära Bråviken, en trång gång eller klyfta i granitberget, slutande i en mindre kammare eller grotta. Klyft- eller blockgrottor av rätt anseendiga dimensioner finnas enligt dr U. Sundelin även i ett berg söder om Strepsjön i Vårdsnäs s:n samt i närheten av Herrsjö skolhus, Kettilstads s:n.

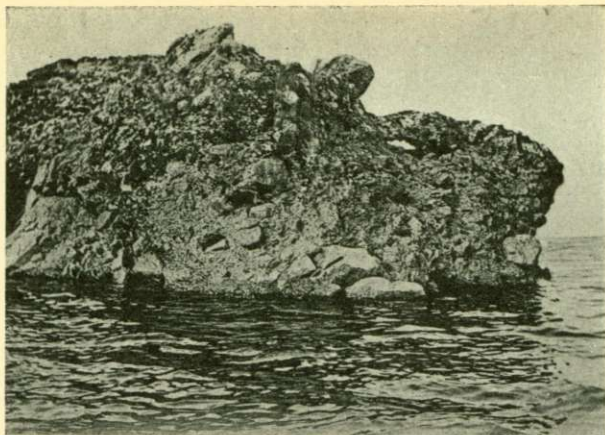
Så ha vi strandgrottorna i Ombergs västra mot Vättern stupande

branter, av vilka den bekanta »Rödgavelshålan» är den största och märkligaste. Deras utsvarvning har enligt Munthe troligen påbörjats redan under Ancylus-tiden och sedan fortsatt av Vätterns vågor.

Medan vi nu befinna oss vid Vättern, kan det vara skäl att påminna om ett annat geologiskt naturminnesmärke, som sköljes av dess vatten. Det är en liten klippholme utanför Motala-bukten, kallad Jungfrun och uppbyggd av den prekambriskalagerserie av olikfärgade sandstenar, skifferar och kalkstenar, som av fackmännen benämnes Vingsös systemet och som återfinnes på den norr om bukten utskjutande halvön, ävensom på västsidan av Omberg, där den bildar mäktiga rasbranter, de s. k. Mullskräerna. Holmen, som är endast omkr. 200 meter lång och c:a 125 meter bred, har genom vattnets och luftens inverkan erhållit ett högst egendomligt utseende. Den ter sig nämligen »som murresterna i en mycket gammal ruin», säger general C. Lemchen, som ägnat den en utförlig beskrivning i »Sveriges Natur» 1916. »Stora och små stenar, kantiga och rundade, ligga hopvräkt och inbäddade i en sammanbindande massa, liknande gammalt grått murbruk». Endast på själva höjdsplatån av den skrovliga klippan finner man en någorlunda yppig örtmatta samt en undertryckt buskvegetation av björk och asp. En fridlysning av holmen — den tillhör Starby kungsgård vid Vadstena — vore desto mera önskvärd, som den tillika utgör häckningsplats för en mängd sjöfåglar, såsom måsar och tärnor, småskrake m. fl.

Ingången till Rövarkulan i Krokek.

Jungfrun i Vättern.
Södra udden sedd från söder.

gård, Gammalkils s:n, ett ståtligt, 8 m. högt och 10 m. långt jätteblock, »Klovstenen» kallat, som för några år sedan delvis förstördes för erhållande av material till en ladugårdsbyggnad.

Jättegrutor eller hela system av dylika finnas angivna från åtskilliga platser inom landskapet. Bland mera kända förekomster av dylikt slag må här endast nämnas ett par ovanligt stora jättegrutor i det s. k. Kittelberget vid Linköping, som blivit upprepade och skyddade genom stadens försorg.

Naturskyddets flesta och viktigaste uppgifter falla emellertid inom det botaniska området, eller m.a.o. de bestå i skyddandet av den ursprungliga vegetationen i dess olika typer.

Nu skulle man visserligen vara frestad att tro, att rester av orörd natur och ursprunglig växtlighet skulle vara ganska sällsynta inom ett så gammalt kulturområde som Östergötland med dess intensivt bedrivna jordbruk. — Men så är dock knappast förhållandet. Östergötland är icke uteslutande ett land av bördiga fält och åkrar; 61 procent av dess yta upptagas fortfarande av skog, och även här och där ute på själva slätten påträffas av odlingen tämligen oberörda områden, som väl skulle försvara sin plats såsom naturreservationer.

Jag tänker härvid i första rummet på de återstoder av forna tiders skogar av ädla lövträd, ek, lind, lönn, alm och ask, som ännu finnas kvar i form av större eller mindre ekbestånd, lundar och lövängar.

Flyttblock av större dimensioner äro sällsynta på slättlandet men förekomma tämligen allmänt i skogsbygderna. En del sådana ha fått sina särskilda namn, något som tyder på att de en gång åtnjutit en viss popularitet bland befolkningen. Men detta hindrar ej att de i våra dagar utan misskund sprängas sönder för att användas för byggnadsändamål. Så t. ex. finnes å ägor till Ulvsbergs

Särskilt »ekbackarna» spela eller ha åtminstone spelat en mycket viktig roll i det östgötska slättlandskapets fysionomi.

Sådana rena ekbestånd, en sådan snårvegetation och en sådan rikedom av alla till ekskogsfloran hörande växter, som en del ekbackar på Vikbolandet och i trakterna kring Norrköping under mina pojkår vid mitten av 90-talet hade att bjuda på, har jag icke funnit på många andra ställen i vårt land. — För att nu icke tala om det rika fågellivet.

Numera äro flera av dessa härliga oaser helt försvunna, och andra ha i den moderna beteskulturens intresse blivit utgallrade och upprädda. Dock torde det icke råda något tvivel om att det i andra trakter inom landskapet, särskilt på de stora godsen, fortfarande finnes ekbackar i samma naturliga skick som de, man kunde glädjas åt på Vikbolandet för ett 30-tal år sedan.

I en uppsats i »Sveriges Natur» 1913, »Några ord om ekskogen i Kindabygden» av A. G. Hannerz, heter det, att den rikliga förekomsten av ek utgör ett särdrag hos trakterna kring Östra centralbanan, och att järnvägen inom Vist, Vårdsnäs och Tjärstads socknar långa sträckor går fram genom ekbackar, ekrika lövängar och blandskogar med mycket ek. Författaren framhåller även, att det är de stora godsen i trakten man i främsta rummet har att tacka för att så många gamla ekbestånd blivit sparade till våra dagar. Bland dessa gods nämner han särskilt det Bielkeska fideikommisset Sturefors med tillhörande gårdar,

Jättegrutorna på Kittelberget vid Linköping.

Bjärka-Säby, de Falkenbergsska godsen Brokind och Västerby samt baroniet Adelsnäs i Åtvidaberg.

På en gård, som förr tillhört sistnämnda gods, Bersebo i Kettilstads socken, har han bl. a. funnit en jätteek, som han beskriver och avbildar i sin uppsats. Den har vid brösthöjd en stamomkrets av icke mindre än 8,43 meter och är sannolikt Östergötlands grövsta ek.

I detta sammanhang torde det vara lämpligt att erinra om de naturskyddsåtgärder, godsägaren Oscar Ekman å Bjärka-Säby för några år sedan låtit vidtaga inom sin domän, och genom vilka han givit ett exempel, väl värt att begrundas och efterföljas av alla jordägare, som känna varmt för sin hembygd och för det land de bebo.

På förslag av professor Rutger Sernander som utfört en noggrann undersökning i naturskyddssyfte av godset marker, har nämligen herr Ekman låtit avskilja och såsom naturparker fridlysa tvenne större områden. Det ena, benämnt Vessers udde, är en i sjön Rengen utskjutande moränudde om c:a 3,80 hektars ytinnehåll med en yppig, för trakten synnerligen representativ lövängsvegetation; det andra Säby Västerskog utgör ett 11,92 hektar stort skogsblock, »utmärkt av jättehöga träd med utomordentligt kraftig tillväxt och innehållande ett av de vackraste barrträdsbestånden i hela Sydsverige».

Resultatet av professor Sernanders undersökningar har sedermera publicerats i två populärvetenskapliga arbeten, »Bjärka-Säby naturminnen» och »Lövängen i Bjärka-Säbys bebyggelsehistoria», båda ingående som delar av det storartade verket »Bjärka-Säby i monografier», som bekostas och utgives av godsägare Ekman. Av dessa arbeten finner man, att det stora godset, förutom de nyssnämnda naturparkerna, hyser en mängd andra ur naturskyddssynpunkt värdefulla områden och föremål. Under rubriken »topografiska och geologiska naturminnen» nämner professor Sernander bl. a. det vildsköna Skältorpsfallet, ett av de många fall och forsar, Stångån bildar på sin 7 km. långa väg genom egendomen, samt en liten typisk dysjö, Gunnarsgölen, som han anser värd att jämte tillhörande igenväxningsmosse och avlopp bevaras åt framtiden. Stora flyttblock är det även gott om på Bjärka-Säbymarkerna, och författaren beskriver och avbildar ett flertal sådana, bl. a. ett par med labilt jämnviktsläge, s. k. vackelstenar.

Bland jätteekarna, »dessa Bjärka-Säbygodsets sannskyldiga klenoder», finnes det icke mindre än 11 stycken, som vid brösthöjd hålla minst 5 meter i omkrets. Priset tages av en gammal jätte vid Hovortorp med en stamomkrets av 6,40 meter. Jättetallarna företräddas bl. a. av en mäktig fura, växande å Säby storäng, med en stamomkrets vid brösthöjd

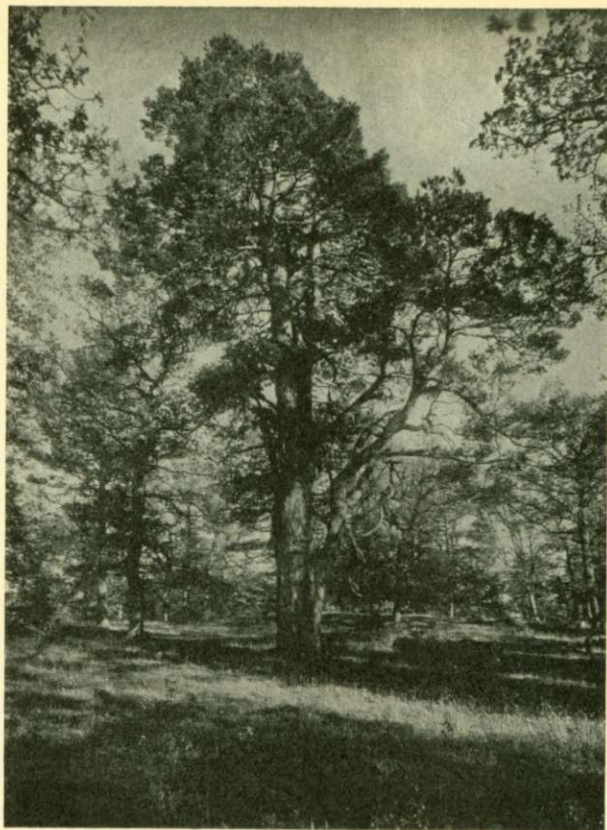
Parti av lövängen på Vessers udde, Bjärka-Säby.

av ej mindre än 418 cm. Om detta träd, som numera är fridlyst enligt naturskyddslagen, säger prof. Sernander, att »det är fråga om det ej är Sydsveriges största tall».

Förteckningen över enstaka naturminnesmärken upptäger vidare en ek med äggrund, mycket tät krona, en ovanligt praktfull pelarasp några mindre vanliga barrträdsformer, såsom klottall, pyramidgran, kamgran och mattgran, samt några ståtliga, cypressliknande enträd.

I sin redogörelse för märkliga skogstyper inom området uppehåller sig författaren särskilt vid ett orört alkärr i den s. k. Tjugumåla-skogen, vilket på hans tillstyrkan undantagits från de rationella skogsskötselprinciperna. Över lövängarna, som spela en betydande roll i traktens fysionomi, lämnar han utförliga beskrivningar, åtföljda av ståndortsanteckningar.

Då nu en naturskyddsinventering av ett gammalt, under hög kultur stående gods som Bjärka-Säby lämnat ett så givande resultat, kan man vänta, att liknande undersökningar, företagna i mera avsides belägna och mindre kulturpåverkade trakter av landskapet skulle bli av ännu större intresse. Jag tänker härvid särskilt på de vidsträckta, härliga skärgårdarna inom St. Annae och Gryts socknar, som äro föga kända i bo-

Storängsfuran på Bjärka-Säby.
Stamomkrets vid brösthöjd 418 cm.

bäck huru denna vegetation på stranden utefter sträckan Getå-Norrviken blivit spolierad genom framdragandet av järnvägslinjen Järna—Norrköping och uttalar samtidigt farhågor för att vad som ännu finnes kvar av storslagen och ursprunglig natur i dessa trakter snart skall bliva uppslukat och förstört av den med järnvägen följande ökade bebyggelsen. Ett sådant område med ursprunglig natur, som visserligen knappast löper någon fara att bebyggas eller på annat sätt exploateras men som borde skyddas mot hänsynslöst bedriven botanisering, är sydbranterna vid Marmorbruket med deras artrika vegetation, i vilken ingår flera av lövängsflorans sällsyntaste och ömtåligaste representanter.

taniskt avseende, men där det finnes öar och holmar med den mest underbara lund- och lövängsvegetation. På Espholmen i St. Annae skärgård skall bl. a. finnas vild bok. Sådan förekommer enligt dr. Selim Birger i större och mindre bestånd även i det inre av landskapet söder om Sommen, närmare bestämt inom Norra Vi, Asby och Torpa socknar. Om bokskogen på Omberg säger samme författare, att det är omöjligt att avgöra om den ursprungligen är inplanterad eller vild.

Kolmårdens sluttningar mot Bråviken och stränderna utmed denna äro ju sedan gammalt berömda för sin yppiga lövängsartade växtlighet. I sin ovannämnda uppsats i »En bok om Östergötland» påpekar Star-

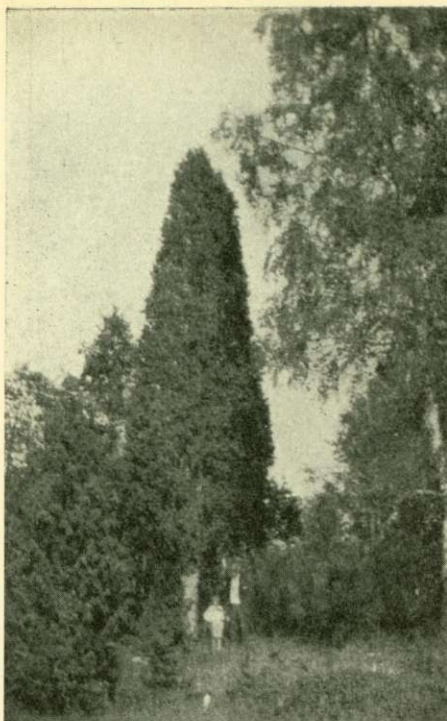
Hageby Skattegårds kärri, Hagebyhöga socken.

Ett liknande skydd vore säkerligen också på sin plats beträffande de mera kända växtlokalerna på Omberg.

Östgötafloran är som bekant rik på sällsynta växter, av vilka flera ha sin nordgräns inom provinsen. Sådana rariteter äro slökestickan (*Pleurospermum austriacum*), som blivit fridlyst på sin enda växtplats inom Östergötland, Oxåker i Krokeks s:n, samt de likaledes skyddade ärtvickern (*Vicia pisiformis*) och luktsporren (*Gymnadenia odoratissima*), den sistnämnda endast förekommande på Omberg.

Dylika fridlysningar av växtarterna såsom sådana sakna icke värde, då det gäller att göra propaganda för naturskydd. Av vida större praktisk betydelse är emellertid fridlysning av hela områden med sällsynt eller karakteristisk växtlighet.

Några sådana lokaler av oskattbart värde, representerande en i vårt land mycket sällsynt naturtyp, äger Östergötland i den västra slättbygdens kärriar, i vilkas kalkhaltiga jordmån en för Sverige enastående rik orchidéflora dröjt sig kvar och där nordliga örter, sådana som svarthö (*Bartsia alpina*) och Kung Karls spira stämt möte med växter av sydlig härstamning, t. ex. *Cladium mariscus* (gotlänningarnas ag). Fil. kand. Carl Fries, som i »Sveriges Natur» 1923 ägnat dessa hastigt

Jätteen vid Byle, Skedevi socken.
Höjd 10,75 m., stamomkrets 1,08 m.

finns ett gammalt valnötsträd, vars stam håller 3,65 m. i omkrets.

Å Finspångs säteri, egendomen Ekströmmen i Rappestads s:n och baroniet Adelsnäs ha några enstaka åldriga ekar blivit fridlysta enligt naturskyddslagen. Några måttuppgifter rörande dessa träd är jag emellertid icke i tillfälle att lämna.

Vissa trakter av landskapet äro kända för sin rikedom på stora trädformiga enar. Ett sådant över 11 meter högt, särdeles vackert enträd, den s. k. Delsboenen i Tirserum, blev för tio år sedan fridlyst som naturminnesmärke. En annan jätteen, som icke ger »Delsboenen» mycket efter i avseende på höjd, växer enligt meddelande av lektor H. W. Arnell i närheten av Byle by, Skedevi s:n.

Vad beträffar djurlivets skyddande har man ju framför allt att se till att mera sällsynta och ömtåliga, av kulturen hotade arter icke bliva helt utrotade. Bland däggdjuren har skogsmården inom Östergötland numera

försvinnande kalkkärr en entusiastisk skildring, nämner Kärna mosse, en halv mil väster om Linköping, samt Hageby Skattegårds äng i Hagebyhöga s:n såsom de artrikaste och bäst bibehållna av östgötaslättens kärrängar. Den förstnämnda lär vara starkt hotad genom utdikning. — Kanske är förstörelsen, när detta skrives, redan ett fullbordat faktum. — Beträffande den senare kan man däremot hysa gott hopp om att den genom ägarens försorg skall bliva räddad åt framtiden.

I den äldre litteraturen finnas en hel del uppgifter om inom Östergötland förekommande jätteträd av olika arter. Under senare tider ha däremot dylika uppgifter från Östergötland varit tämligen sparsamma. Av intresse kan vara att omtala, att det å Kylebergs säteri i Svanshals s:n växer en ask, som med sin 5,64 meters stamomkrets vid brösthöjd innehar rekordet såsom den grövsta i sitt slag i hela landet, samt att det vid Stubbaröd i S. Åsbo s:n

kommit utrotningsgränsen så nära, att man borde göra allt för att rädda detta lilla vackra rovdjur åt provinsens fauna. I skogarna på Bjärka-Säby lever mården ännu kvar. För att om möjligt skydda beståndet har all jakt och fångst av mård därstädes förbjudits.

Enligt uppgifter av den gamle ornitologen, jägmästare C. W. Lundborg, funnos under förra hälften av 1800-talet såväl kungsörn som glada och korp, för att nu icke tala om berguv och pilgrimsfalk, häckande på Kolmården. I Finspångstrakten byggde icke mindre än fyra par av svarta storken. Havsörnen häckade vid sjön Glan ävensom i Jonsbergs skärgård, och i de stora vassarna vid inloppet till Norrköping bodde rördrom och brun kärrhök.

Nu äro de flesta av dessa fågelvärldens aristokrater längesedan försvunna ur Östergötlands fauna. Trots ivriga efterforskningar har jag icke lyckats utröna huruvida havsörnen ännu bygger någonstädes i skärgården. Vad gladan beträffar är det troligt, att hon ännu kan träffas häckande på något ställe i de på insjöar rika Kinda- och Ydrebygderna, ehuru säkra uppgifter härom saknas. Berguven och pilgrimsfalken ha visserligen på senare tider blivit alltmera sällsynta som häckfåglar inom provinsen, men alldeles utrotade äro de dock icke. Bruna kärrhöken finnes, så vitt jag vet, numera endast i Tåkern.

Av stort intresse skulle vara att få veta huruvida blåkråkan i våra dagar håller sig kvar i någon av de mera oberörda ekskogarna eller ekbackarna. Enligt Lundborg häckade denna härliga fågel ännu vid slutet av 80-talet i 4—6 par kring Finspångs bruk och i lika många par kring Åby station i närheten av Norrköping.

Järpen, som, ehuru sällsynt, fortfarande träffas i de södra skogstrakterna, möjligen även på Kolmården, borde längesedan ha blivit totalt fridlyst inom Östergötland.

Jätteask å Kylebergs säteri, Svanshals socken.
Stamomkrets 5,64 m.

Svanflock på sjön Tåkern.

Sjöfågellivet inom Östergötlands skärgårdstrakter skall, enligt vad som påstås, åtnjuta bättre skydd från befolkningens sida än vad fallet är inom andra skärgårdar vid vår Östersjökust. Åstadkommandet av några verkliga fågelskyddsområden i den yttre skärgården är icke desto mindre ett önskemål som naturvännerna icke borde släppa ur sikte.

Och så till sist — hur skulle man kunna tala om naturskydd och fågelskydd i Östergötland utan att tänka på Tåkern, landskapets stora naturklenod, fåglarnas underbara sjö!

Någon fara för att sänkingsfrågan åter skulle tagas upp på allvar föreligger knappast för närvarande. — De nedslående erfarenheterna från Hornborgasjöns sänkning och andra dylika torrlägningsföretag ha väl i viss mån bidragit till att hålla sänkingsivrarna tillbaka. — Men hur är det med fågelskyddet i Tåkern? Åtnjuta de där häckande fågel-skarorna den omvårdnad, som är nödvändig för att mera ömtåliga arter icke med åren skola försvinna?

På ett några och åttio tunnland stort strandområde, tillhörande egen-

domen Yxstad vid nordvästra delen av sjön och känt som omtyckt häckplats för vadare av olika arter, är fågellivet sedan 1917 fridlyst enligt naturskyddslagen. Men detta är också den enda åtgärd för verkligt fågelskydd, som hittills vidtagits vid sjön.

Jag är icke tillräckligt förtrogen med förhållandena för att kunna yttra mig mera bestämt om det sätt, varpå jakten i Tåkern bedrives. Men jag vet, att det inom vissa områden av sjön jagas ganska intensivt, och att svanstammen genom överdriven beskattning under senare år nedgått i avsevärd grad.

Må Tåkerns strandägare icke förgäta det ansvar de inför hela vårt land bära såsom förvaltare och vårdare av Sveriges, ja, hela Nord-europas märkligaste och rikaste fågelsjö.

KULTURFORSKNING OCH HEMBYGDSVÅRD I ÖSTERGÖTLAND

EN ÅTERBLICK

Av Fil. doktor Arthur Nordén, Stockholm

ATT Samfundet för hembygdsvård förlägger sitt sommarmöte till Östergötland, ter sig för den med östgötska förhållanden förtrogne snarast under tecknet av ett genombrott. Bläddrar man genom den notisavdelning, som i denna tidskrift återspeglar de gångna årens händelser på hembygdsintressets område, skall man finna vissa provinsernas namn konstant återkommande: Östergötlands namn saknas i det närmaste fullständigt. En hembygdsrörelse, yttrande sig i kulturella gillen, ortsmuseer, skönhetsråd, sommarkurser o. d. har landskapet först på de allra sista åren fått, och ännu har den icke hunnit gripa riktigt tag om folkkänslan. Några händelser att rapportera till dagskrönikans notisavdelning har denna östgötska hembygdsrörelse blott sällan haft. Undertecknad invaldes år 1921 av Norrköpings stadsfullmäktige i dess ständiga kommitté för naturskydd och hembygdsvård. På fem år har jag blott vid ett tillfälle kallats till ett par sammanträden, och det beslut, kommittén därvid fattade, torde knappast ens ha observerats av de beslutande myndigheterna, som naturligtvis handlade rakt stick i stäv mot den sakkunniga kommittén. Arbetsuppgifter saknas beklagligtvis icke för en sådan kommitté i den stora fabriksstaden, allra minst under dessa strömregleringens och villastadsbyggandets år. Men kommitténs vanförhet — den saknar initiativrätt — ger en typisk bild av den östgötska hembygdsrörelsen, så som den till på de sista åren gestaltat sig.

Östgötsk kulturforskning och hembygdsvård har därför, i brist på större resonnans hos folkstämningen, i hög grad fått bli *enskilda* personers åtagande och hjärteangelägenhet. På 1700-talet rönt denna hembygdsforskning ett utomordentligt gagn av den omständigheten att en

till Norrköping inflyttad livländsk prästsläkt (Broocman) snart kom att förfoga över ett tryckeri i staden och därav att en medlem av släkten fick sin verksamhet förlagd inom riksarkivet och antikvitetsakademien, där uppspårandet och ordnandet av landskapets äldsta arkivalier blev hans uppgift, samtidigt som flera andra anförvanter till honom ägnade sin kraft och sitt affärsföretag åt landskapets beskrivning. Redan då yppade sig emellertid ett drag, som sedan ofta återvänt: landskapet självt visade sig icke i stånd att honorera dessa tjänster. Ett storverk sådant som Sundelius Norrköpingsbeskrivning blev en exilerad mans verk och bragtes provinsen som gåva av en, vilken det förmenats att finna sitt bröd på sitt arbetsfält. Huvudparten av den litteratur, som existerar om Östergötland, är på samma sätt tillkommen under exil — kanske är detta en bidragande omständighet till att denna östgötalitteratur alltjämt bevarar något av den lidelsefulla underton, som darrar fram redan i företalet till andra delen av den förvisade Sundelius Norrköpings Minne.

Under 1800-talets förra hälft utgör det provinsiella underlaget för å ena sidan den götiska, å andra sidan den romantiska riktningen inom vår litteratur ett annat exempel på det östgötska lynnets lama intresse för det egna hemlandskapet. Medan götiska förbundet, vars landskapsforskning i förbundets efterlämnade samlingar visar sig ha varit ganska livaktig, rekryterades av män från Värmland, Småland och andra tidigt »väckta» landskap, uppbars den från verkligheten bortvända fosforismen väsentligen av östgötar: Atterbom, Hedborn, Palmblad och andra.

Rättvisligen måste emellertid framhållas, att ungefär samtidigt med den götiska rörelsens blomstringsskede den östgötska kulturforskningen igångsattes på allvar enkannerligen genom lektor Wallmans, Johannes Haqvins, omfattande insamling av folkvisor i Östergötland. Över 70 av de 170 folkvisor och romanser m. m., som ingå i de två delarna

Landshövding Eric Trolle,
ordförande i Östergötlands fornminnes- och
museiförening.

av Arwidssons »Svenska fornsånger», angiva sig såsom grundade på uppteckningar från Östergötland eller citera på annat sätt detta landskap. Men liksom den Wallmanska insamlingen av östgötska folkvisor föga framträtt inför offentligen under sin upphovsmans namn och såsom ett enhetligt östgötaverk, har den andra och ännu större östgötska folkvisesamlingen, den av Levin Christian Wiede hopbragta, blivit obekant utåt. I en lång svit av digra tomer bidar den ännu sin dag i Antikvitetssocietätens bibliotek. Utmärkta manuskript av samma skickliga och minutiösa hand äro på samma sätt undanställda i arkiven, såsom en förträfflig beskrivning över folkkulturen i Vånga socken (i K. B.).

Stodo Östergötlands för svensk kultur representativa söner huvudsakligen engagerade i den romantisk-fosforistiska rörelsen, trängde dock även den götiska rörelsen som ett eko in i landskapet i början av 1820-talet. Då stiftades nämligen vid Linköpings läroverk »Sällskapet för forntida minnen», huvudsakligen på dåvarande komminister C. F. Dahlgrens initiativ¹⁾; lektor Wallman var en av sällskapets beskyddare. G. G. Adlerbeth donerade till en av ledamöterna 25 rdr »för anställande under sommarferierna av mindre antikvariska forskningar i Östergötland med villkor att till sällskapets arkiv inlämna en berättelse om deras utgång». Flera sådana berättelser förvaras ännu i den lincopensiska skolföreningen Vitterhets och Hävds arkiv. År 1833 stiftades »Historiska sällskapet», som även beskyddades av Wallman; år 1838 förenades dessa båda sällskap i ett. Från denna nya förening finnas ännu kvar värdefulla uppteckningar om östgötdialekten, etnografiska avhandlingar, beskrivningar av fasta fornlämningar m. m. (nu i ovan omnämnda skolförenings arkiv). Intressant är att se, hurusom fornminnesintendenten P. A. Säfve stod i nära kontakt med detta sällskap, i synnerhet efter Wallmans död 1853. Han skrev till sällskapet bl. a. »Råd och upplysningar angående fornforskningen». — För uppteckningen av allmogespråket ivrade »Sällskapet för svenska språket», ävenledes vid Linköpingsläroverket (stiftat 1860). Resultatet av dessa olika skolföreningars arbete får icke underskattas; det låter än i dag studera sig i Vitterhets och Hävds arkiv, myntkabinett och lilla fornsakssamling.

Först på 1860-talet gjordes inom landskapet en ansats — och en ovanligt löftesrik sådan — att få landskapsbefolkningen samlad i en kulturell rörelse för hembygdens studium och dess minnesmärkens utforskning och vård. Då jag nyligen å annan plats²⁾ redogjort för denna rörelses

¹⁾ Jag står i tacksamhetsskuld för dessa intressanta uppgifter till amanuensen vid Östergötlands Museum fil. kand. Bengt Cnattingius.

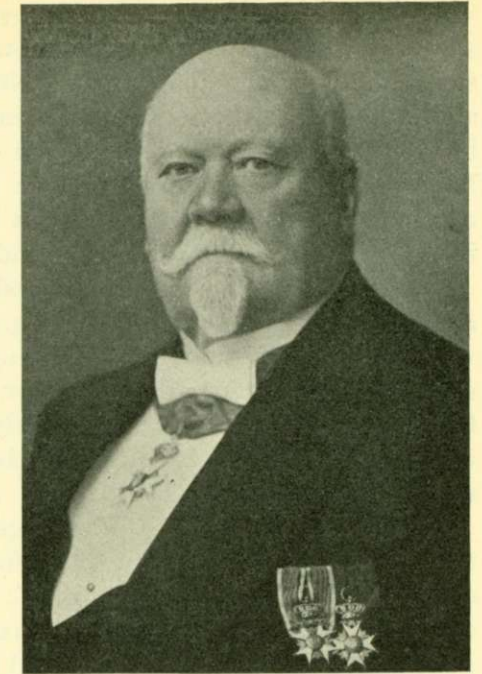
²⁾ Ett antal tidningsartiklar i Östgöta Correspondenten ²⁸/₈ och ⁴/₁₀ år 1924 och i Norrköpings Tidningar ⁸/₈, ¹⁰/₈, ¹⁶/₈ och ¹⁷/₈ år 1924. En sammanfattning är Till östgötamuseernas äldsta historia i Rig 1924, sid. 197.

uppkomst, förlopp och borttynande, kan jag här i korthet sammanfatta huvudmomenten i denna den östgötska organiserade hembygdsvårdsrörelsens äldsta skede:

Norrköpings Tidningars ledning uttalar i en redaktionell artikel den 30 augusti 1862, att tidningen flera gånger tagit till orda för upprättandet av en fornminnesförening eller ett museum för orten men till sist givit tappt inför myndigheternas och de ledande personligheternas likgiltighet. Detta uttalande anknöts till ett påpekande av den annons i tidningen, vari den då 84-årige herren till Almsta i Tåby socken, frih. Fr. Funck, utfärdade ett upprop om bildandet av ett museum för östra Östergötland. Som depå för insamlingsverksamheten ställde han sitt gods till förfogande. På tidningens förslag förlades dock insamlingsverksamheten till Norrköping, där under åren 1862—1864 ett museum grundades, vilket tack vare hänvändelse till stadsfullmäktige inlogerades i allm. läroverkets hus, där de naturvetenskapliga samlingarna ännu förvaras, medan fornfynden, diverse handskrifter m. m. år 1925 överfördes till stadsbiblioteket och dess lilla fornsaksmuseum.

Nästa museiinitiativ i Östergötland utgick ävenledes från Norrköpingshåll, där Arbetarföreningen år 1867 tillskapades. I detta museum, som till sist ägde en egen liten byggnad, hamnade en icke obetydlig samling av det gamla skräväsandets kvarlåtenskap: skrävlådor, protokoll o. d.

Efter 14 års strävsamt intresse orkade Arbetarföreningen ej längre hålla sitt värdefulla lilla museum uppe — det fyllde nu tre rum — och efter skedd värdering erbjöds det för 1,500 kr. till Norrköpings stad för inlösen. Det inrymde då kärnan till ett denna gamla hantverks- och fabriksstads yrkesmuseum, som med fortsatt utveckling kunnat bli ett av köpings Tidningar ⁸/₈, ¹⁰/₈, ¹⁶/₈ och ¹⁷/₈ år 1924. En sammanfattning är Till östgötamuseernas äldsta historia i Rig 1924, sid. 197.

Kapten Anton Ridderstad,
Östergötlands Museums skapare.

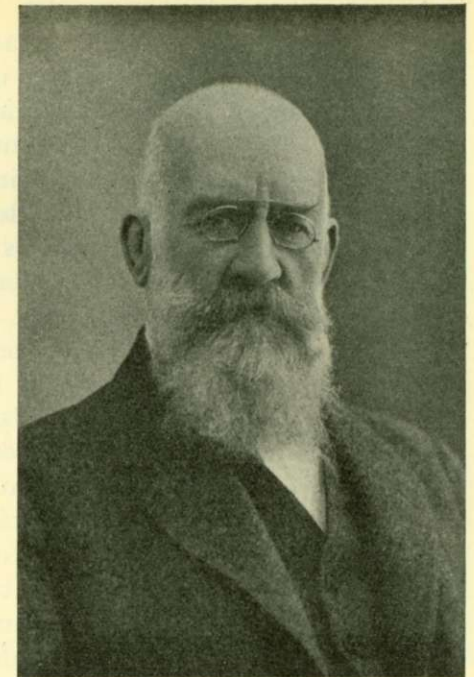
vårt lands förnämligaste ortsmuseer, såsom var och en kan övertyga sig om vid t. o. m. en flyktig mönstring av den rika samlingen av skråsaker med Norrköpingsetikett i Nordiska museet, där sakerna efter försäljningen 1882 hamnade och snart drogo donationer med sig från de bortdöende gamla mästaränkorna i staden. Den brist på förstånd, som Norrköpings stadsfullmäktige och ledande personer ånyo ådagalade vid avvisandet av Arbetarföreningens anbud, är en av sorgesidorna ej blott i detta samhälles utan även i landskapets kulturvårdskrönika.

När initiativet till en hela landskapet omfattande fornminnesförening, med ett stycke hembygdsvård på sitt program, omsider togs år 1864, var rörelsen så litet ny, att landshövding, biskop och styrelse kunde åberopa exemplet av den för 8 år sedan bildade föreningen för Nerikes fornspråk och fornminnen samt dylika samfund i ej mindre än 7 andra av rikets landskap. Stadgarna lånades från den västmanländska föreningen.

Den sålunda startade föreningen ägde bland sina medlemmar flera nitiska och framgångsrika bygdeforskare och östgötavänner, framför allt den verksamt intresserade L. C. Wiede, som var »samlingsvårdare», d.v.s. museiföreståndare. Som föregångare till det nuvarande Östergötlands museum — om ock ej med obruten kontinuitet — kan nämligen betraktas den fornsakssamling, som framväxte ur föreningens verksamhet och vilken bl. a. tillfört det nuvarande landskapsmuseet några av dess bästa bronsåldersfynd. Föreningen igångsatte genast en omfattande inventering av landskapets fornminnen och kulturskatter i allmän ägo, på vars resultat forskningen sedan alltjämt levat. Det var de grundläggande Nordenskjöldska häradsbeskrivningarna, som nu kommo till, och även om föreningens resurser blott räckte till som hjälp vid starten, utfördes dock de viktigaste av dessa häradsundersökningar, de från åren kring 1870, för föreningens räkning och började publiceras i föreningens för sin tid stort anlagda tidskrift, som redigerades av Norrköpingslektorn Georg Starbäck och stäcktes med dennes iråkade sjukdom. Men ej blott C. Fr. Nordenskjöld's häradsbeskrivningar tillkommo då. Föreningen sökte skapa en hela landskapet omfattande organisation av bygdeombud, och dessa ombud hade åliggandet att övervaka minnesmärken och fynd i sina respektive områden samt att årligen inkomma till föreningen med beskrivning av fornminnen o. d. å någon del av sitt område. Ett antal delvis ganska värdefulla sådana bygdebeskrivningar inkommo också under de första åren och förvaras nu i föreningens arkiv. Först våren 1926 har föreningen sett sig i stånd att söka återväcka denna redan tidigt borttynade ombudsorganisation till

liv igen och får först om detta nya försök lyckas ett fast grepp om den östgötska hembygdsvården.

Den östgötska kulturforskningen och hembygdsvården står emellertid i tacksamhetsskuld ej blott till detta initiativ från år 1864. Tjugo år senare, i sept. 1884, tog kaptenen Anton Ridderstad första steget till upprättandet av ett verkligt provinsmuseum i Linköping, det nuvarande Östergötlands museum, som med åren fått en allt större betydelse som relikgömma och numera även studiecentral för östgötsk odling i gången tid. Man kan ha olika tankar om det lämpliga i den sammankoppling av konstsamlade och fornminnesmuseal verksamhet, som rätt snart¹⁾ gav detta museum dess prägel, liksom senare även Norrköpingsmuseet och för övrigt flertalet av våra landsortsmuseer. Vid varje sådan sammankoppling skjutes ohjälpligt den provinsiella kulturforskningens intressen i bakgrunden, konstsamlandet tar försteget. Den penningssumma som kräves för inköpet av t. ex. ett drivet silverfat, en statyett eller en t. o. m. obetydlig tavla av icke-provinsiell härkomst överstiger ju i flertalet fall vad en t. o. m. dyrbar fornsak av provinsiell härkomst eller en vetenskaplig utgrävning kostar. Att en av den skandinaviska Nordens avgjort allra rikaste fornminnesprovinser, ty det är Östergötland, ännu saknar ett museum, som ens tillnärmelsevis kan ge en klar bild av dess förhistoriska kultur i dennas olika skeden är enligt min mening till stor del en följd därav, att de ståtliga samlingar av konst, som till-

Kapten Henric Westman, Valla,
den östgötska fornminnesforskningens och kultur-
minnesvårdens främste enskilda mecenat
samt v. ordf. i fornminnes- och
museiföreningen.

¹⁾ På allvar egentligen först från år 1894, då den stora Dahlgrenska konstsamlingen donerades till museet. Det bör starkt betonas, att denna sammankoppling av konst- och kulturmuseum ej alls ingick i museiskaparen, kapten Anton Ridderstads plan och att denne med riktig instinkt förutsåg, att den nya bog, varpå museets verksamhet härigenom kom att bli lagd, i grund och botten skulle komma att innebära en olycka för detsamma, såsom enligt min mening faktiskt skett.

förts museerna i Linköping och Norrköping, skymt för den enda uppgift som naturnödvändigt bör påvåla dessa museer i våra dagar, nämligen den att vara centra för utforskningen av landskapet och att avspegla denna forsknings resultat.

Först med den år 1922 genomdrivna reorganisationen av Östergötlands museum i samband med inflyttningen i dess nya lokaler har en genomgripande förändring av dessa förhållanden åvägabragts, en förändring som är värd en alldeles särskild erkänsla, då den kunnat genomföras blott till priset av personliga obehag och synnerligen betydande ekonomiska uppoffringar. Efter inventering och modärn katalogisering av museets tillhörigheter samt ett lättöverskådligt utställande eller arkiverande av föremålen är Östergötlands museum nu äntligen på väg att bli ett mycket tillfredsställande landskapligt studie- och kulturvårdsinstitut. Det återstår blott att sörja för, att dess amanuensbefattning kan bringas över på museets egen stat och utvecklas till en länsantikvariefattning. Sedan ståtliga donationer av framför allt kapten Anton Ridderstad och den i Rom vid hög ålder avlidne Linköpingssonen arkitekt Åberg tillfört de två Linköpingsmuseerna summor, som närma sig millionen, ter sig denna tankes framtidsutsikter ej längre så mörka. Ett beklagligt förhållande är emellertid, att donationsvillkoren alltför hårt fastbinda dessa medel vid själva museibyggnaden. Det är tyvärr ett allmänt missförhållande i vårt land, att det viktigaste av allt kulturarbete, *den levande forskningen*, hänvisas att leva på nådesmulorna, som bli över, när själva organisationsapparaten, byggnaden o. d. fått ta för sig för sina stora behov.

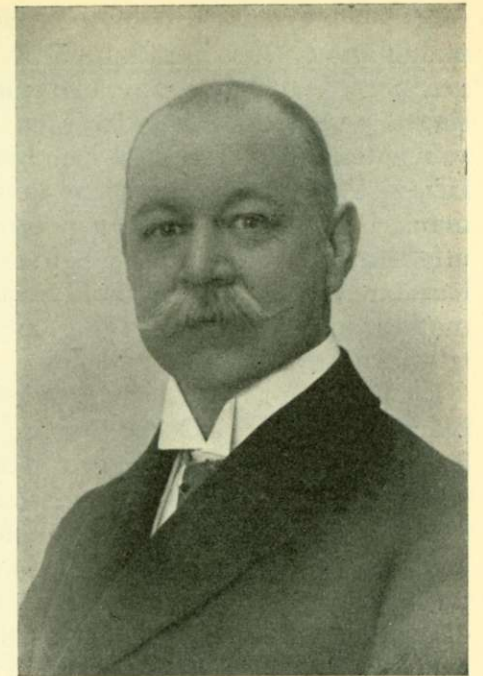
Den vid 1870-talets mitt avtynade fornminnesföreningen återväcktes till nytt liv år 1903 och sammanslogs år 1913 med museiföreningen till den nuvarande Östergötlands fornminnes- och museiförening. En bestående insats har denna förening — vid sidan om upprätthållandet av museet — gjort genom utgivandet av sina årliga Meddelanden, i vilka offentliggjorts ett stort antal för svensk arkeologi nästan grundläggande fornminnesundersökningar, framför allt i de tidigare små anspråkslösa häftena, som trots sitt ringa yttre tillhöra facklitteraturens mera citerade källskrifter. På senare år ha dessa Meddelanden, trots flerdubblat format och större illustrativ utstyrelse, haft allt svårare att ställa sig till förfogande som språkrör för kulturforskningen och hembygdsvårdsarbetet i provinsen, då dess resurser icke på långt när räckt till för en sådan uppgift. Nu har i stället denna forskning fått i väsentlig mån vädja till andra fackorgan samt icke minst till dagspressen. Det torde kunna ifrågasättas om någon provinsiell press i vårt land i högre grad

än den ledande östgötapressen ställt sina spalter till förfogande för sakkunnig fyndpublicering, vetenskaplig diskussion och kulturvårdande propaganda. Framför allt har den snart 170-åriga Norrköpings Tidningar på ett i vår presshistoria sannolikt enastående sätt fullföljt traditioner, som den inaugurerade redan i sin första årgång, år 1758.

Emellertid vore det naturligtvis önskvärt, om Meddelandena kunde sättas i stånd att tjänstgöra som ett fullmyndigt organ för en pulserande och resultatrik hembygdsrörelse. I själva verket är den hänvisad att inträda i denna uppgift, sedan fornminnes- och museiföreningens ledning i mars 1926 utfärdat ett upprop till landskapsbefolkningen, avseende att genom en omfattande bygdeombudsorganisation åvägabringa en modärn inventering av samtliga socknars minnesmärken samt deras övervakande och vård i enlighet med vad som redan skett i ett stort antal andra svenska bygder. En »Handledning i kulturminnesvård och hembygds-kunskap» har därför tryckts i dess senaste tvenne årgångar.

En av de viktigaste uppgifterna för den östgötska hembygdsrörelsen är enligt en mening, åt vilken jag redan i flera år givit offentligt uttryck, den: att genom vädjan till de myndigheter, som förvalta landskapskulturfonder — dit räknar jag fonder av de Trozelliska och Mobergska fondernas i Norrköping natur — genom vädjan till burgna landskapsinvånare samt på annat sätt söka åvägabringa en tryckningsfond för Meddelandena, stor nog att möjliggöra deras årliga utgivning inom en ekonomisk ram, som ej beskär uppsatserna på text och bilder därhän, att dessas vetenskapliga värde äventyras.

I detta sammanhang är det tillbörligt att dröja vid ett drag, som hittills givit kulturforskning och hembygdsvård i Östergötland dess kanske mest iögonenfallande prägel. Det har varit den enskilda personlighetens insats. Anton Ridderstads insats som museets egentliga skapare och

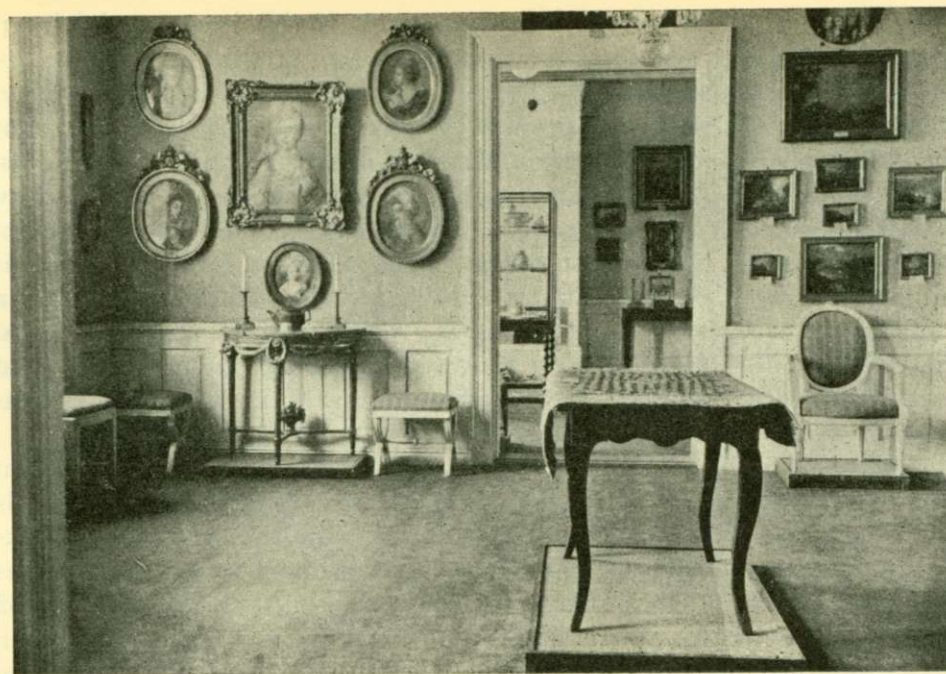
Bokhandl. Gottfrid Svanlund, Linköping,
östgötamuseets intendent.

som encyklopedisk provinsskildrare har måttet av ett helt livsverk. När man nämner återupprättandet av Östergötlands museum och utgivningen av Meddelandena, måste man röja, att därbakom ligger ett storlaget personligt arbete och en nästan helt uppehållande ekonomisk subventionering från den varmhjärtade Linköpingsmecenaten kaptenen Henric Westmans sida. Hans är den donation, Ida och Leonard Westmans fond, som årligen ger 850 kronor till provinsens vetenskapliga utforskning. Vid hans sida har landshövdingen Eric Trolle och bokhandlaren Gottfrid Swanlund verksamt ställt sig. I Norrköping har den motsvarande uppgiften fyllts av direktören Pehr Swartz och universitetskanslern Carl Swartz.

Ett föredöme i stort har härvidlag även givits av herren till det stora Bjärka-Säbygodset, Oscar Ekman. Det landskap, man färdas i, när man längs Kinda kanals stränder nalkas Bjärka-Säby och Brokind, är en leende, glansfull herrgårdsbygd, vars stora lövängar med sina granna fonder av majestätiska ekar och andra storträd liksom vittna om hundraårig parkvård. Här har alltså hembygdsvården gamla anor. Tidigast torde impulserna härvidlag ha utgått från det aristokratiska Sturefors, där medlemmar av släkten Bielke — först greve Nils Bielke på 1860- och 1870-talen — grundat och vidmakthållit ett av vårt lands största och dyrbaraste privata fornsaks- och vapenmuseer. Fynden i fornsaksmuseet ha till en viss del framkommit genom greve Bielkes egna grävningar eller därigenom, att bygdebefolkningen fått för vana att avlämna tillfälligt gjorda fynd på slottet.

På Bjärka-Säby, som bekant i alla avseenden ett av mönstergodsen i vårt land, har i våra dagar ägaren herr Oscar Ekman utövat en hembygdsvårdande verksamhet i ädlaste stil: olika områden med för orten typisk natur ha för framtiden avsatts som fridlysta naturminnen, och en mångsidig och uttömmande vetenskaplig skildring av det stora godsets gårdar, hus, fornminnen, personhistoria, växt- och djurlivsnatur, markbildning, lantbruk, industrihistoria o. s. v. har utförts och framlagts i den alltjämt utkommande stora monografien över Bjärka-Säbygodset, en modärn motsvarighet, ehuru i bredare format, till den gamla Ydredrotten L. F. Rääfs stora Ydrehäradsbeskrivning från 1850—1870-talen. Bjärka-Säby Fornhem kan betecknas som ett av vårt lands mest mönstergilla friluftsmuseer, illustrerande en bondgård från Karl-Johanstiden.

Dylika män, ehuru satta i blygsammare verksamhetsområden, finnas många i Östergötland: allmogemän såväl som herremän. En av de mest intensiva hembygdsvänner, jag under mina färder i min hemprovins lärt känna, är lantbrukaren Konrad Johansson i Ytterby i Börrums

Rumsinteriör från Östergötlands museum i Linköping: 1700-talsrummet.

socken. På ett antal ställen längs stråkvägarna i hans hembygd och på sina marker har han låtit resa minnesstenar med i svart granitskrift huggna, välfunna strofer, som mana de förbifärdande att stanna, beskåda och besinna. Direktör Axel Ferb i Söderköping är en annan dylik hembygdsvän: för ett par tre år sedan startade han med hjälp av några likasinnade S:t Ragnhilds gille i Söderköping, som med en anmärkningsvärd energi satte i gång en från början mycket populär hembygdsrörelse i Söderköping, just i behaglig tid för att kunna omhändertaga fynd och iakttagelser under den i stadens historia enastående djupgrävning genom vidsträckta arealer av dess »svarta jord», som omläggningen av rörnätet i gatorna under åren omkring år 1925 medförde. Ett liknande, några år tidigare startat gille i Birgittastaden vid Vättern har redan haft en icke oviktig betydelse för tillvaratagandet såväl av forskningens som av turistlivets intressen i Vadstena. Med intresse och — såvitt jag kunnat finna — framgång har även Motala lilla påpassliga museum tillvaratagit förvärvstillfällena i sin ort, medan däremot det med Norrköpings stadsbibliotek förenade museet länge visade sig sakna initiativlust och aktivitet hos sin ledning; här finnas såväl loka-

ler som ett ojämförligt rikt och intressant utställningsmaterial inom närmaste räckhåll, men först på sista tiden har programmet för museets verksamhet omlagts i mera positiv riktning, så att det från och med år 1925 anser sig skyldigt att söka förvärva fynd av skilda slag, som göras inom stadsrayonen, vilken räknas till omkring 1 mils avstånd från stadens medelpunkt. Det är att hoppas att i en framtid en ringa del av de donationsmedel, som numera i allt tätare perioder bli tillgängliga för extrabudgetära ändamål i staden, skola avsättas för att här — såsom jag föreslagit: i den präktiga stallbyggnaden i Villa Swartz — skapa ett Bråbygdens kulturminnesmuseum. — Norrköpings stad har eljest givit ett mönstergillt exempel på god hembygdsvård genom att låta med järnräck eller skyddsmärken av konstsmide utmärka de många hällristningarna på de staden tillhöriga egendomarna.

I vad mån hembygdsintressena i landskapet hunnit avsätta sig i form av »gammalgårdar», sockenmuseer o. d., känner jag mindre. Östergötlands museums gammalgård, Krogfallsstugan, kan nämnas bland dem. Anmärkningsvärt rikhaltigt är det sockenmuseum, som under kantor Johanssons ledning skapats i Örberga socken och finnes inrymt i en gammal bod på kyrkogården. Sankt Ragnhilds gille i Söderköping har förvärvat en annan dylik sockensamling, som den gamle knekten Tärn i V. Husby socken hopbragt, och inrymt den i en av gillet inköpt och återuppförd gammal östgötastuga. Ett annat sådant minnesmärke med en samling kulturhistoriska föremål är den bekanta »fataburen på Björkvik», varav en kopia finnes på Skansen; som rent kuriositetsföremål tjänstgör den gamla vackra Sanda-stugan i den intill Norrköping belägna nöjesanläggningen Hultet. Andra dylika landsbygdsmuseer, om vilka jag har kännedom blott genom amanuensen Bengt Cnattingius välvilliga upplysningar, äro följande:

1) Lantbrukare Hjalmar Andersson i Egeby, Västerlösa: en stuga och en bod, med inventarier; de flesta arv från fädren.

2) Virkeshandlare S. J. Carlsson, Emtefall, Ulrika: samling av allmogeföremål, mest redskap.

3) Rektor Gezelius, Hamra, Vårdnäs s:n: gammalstuga med inventarier.

4) Knekttorpet, Andra Livgrenadjärreg.: knektstuga med inventarier.

5) Adelsnäs, Åtvids s:n: en av friherrinnan Louise Adelswärd hopbragt samling allmogeföremål (bäst en stor samling keramik från Åtvid) i en torpstuga och bod.

De under allra sista åren på amanuensen Gustaf Olssons initiativ tillkomna bygdemuseerna i norra Östergötland, framför allt de i Hällestad och i Risinge gamla ödekyrka, känner jag ej genom självsyn. De synas emellertid ha bidragit till att en mängd fynd ha dragits fram ur gömmorna såväl på herrgårdarna som hos bönderna och arbetarna och

En östgötsk gammalgård: Hjalmar Anderssons hembygdsmuseum i Egeby, Västerlösa s:n.

hamnat på platser, där forskningen kan komma åt att arbeta med dem. En utmärkt sådan samling, som låg färdig att överflyttas till någotdera av landskapets museer, har jag sett hos brukspatron Axel Ekelund på Ysunda. — Flera ödekyrkor bl. a. Risinge underbart rika medeltidskyrka ha på sista åren omhändertagits av ansvarskännande krafter och fått pietetsfull vård, likaså den äldre kyrkan i Åtvid.

Den vaknande känslan för hembygdens värde har i Östergötland givetvis stimulerats av de märkliga arkeologiska upptäckter och grävningar, som under sista decennierna upprepade gånger ställt landskapet i förgrunden av det allmänna intresset: fyndet av en hel pålby vid Alvastra, de nästan detektivbragdsmässiga fynden av Sverkerkapellet och Sverkerborgen vid Alvastra, utgrävningarna vid Vreta klosterkyrka och den storslagna restaurationen av klosterminnena där, en av landskapets största turistiska sevärdheter, vidare utgrävningen av Alvastraklostret, fynden av nya hällristningar, fornborgar, stensträngar, utgrävningen av Ringstadgården och dess borganläggning, risgårderna i Storån, hela det omfattande försvarssystem mellan Norrköping och Söderköping, som

förslagsvis benämnts Götavirket, arkitekten Axel Forséns utgrävning av Ulvåsaborgen¹⁾. Det har givetvis även varit ägnat att stärka den provinsiella nationalkänslan, att vetenskapen på sista åren fastslagit identiteten mellan östgötar och goter. Mest av allt torde dock den växande bilismen ha bidragit till att östgötarna i gemen fått upp ögonen för sitt karaktärsfullt vackra land och börjat yvas över att, gudskelov, vara östgötar, inte bara för ärtornas och det feta fläskets skull utan även på mera subtila grunder. Den ungdomsrörelse, som nu på sista åren äntligen synes börja få full vind i seglen i landskapet, är en god jordmån att så i. Härvidlag har Östergötland kunnat väckas senare än ett flertal andra svenska landskap. Undertecknad har aldrig tillhört dem, som skrivit tanklös panegyrik om Östergötland, jag har som mångårig lärare såväl på Lunnevad som i Norrköping lärt mig att med modesti bedöma dess söner — bland vilka jag är en — och värdesätta dem under jämförelse med vad jag lärt känna på andra håll. Jag är därför ej säker på att den nu upptinande vågen av hembygdsintresse blir så långvarig. Men den löses ur sitt köldfamntag i samma stund som forskningen just behöver hjälp av alla goda krafter ute i bygderna, och det vore till oskattbar fromma för den framtida provinsiella självkännedomen, om det psykologiska ögonblicket just nu kunde utnyttjas så, att rikligare arbetsmedel såväl i fråga om forskningsobjekt som ekonomiska resurser skapades.

Min egen läggning är nämligen sådan, att jag mera tror på den enstaka, dådkraftiga individens förmåga att uträtta något i hembygdsforskningens och kulturminnesvårdens tjänst än på de mångas förmåga. Den arbetsform, som hittills huvudsakligen givit Östergötland vad det äger av kulturvård och forskningsrön, den ensamma individens livsverk, tror jag även för framtiden blir den egentliga. Men vad de många kunna göra, det är att sörja för tillhandahållandet av insamlade uppgifter och penningar, så att östgötavännen ej i arkiven mötes av det nuvarande bristfälliga och fattiga materialet — här kommer Östergötland betydligt efter t. ex. Västergötland, — eller på arbetsfälten ute i landskapets bygder av den »knaperhet» ifråga om penningemedel, som tvingar honom att inställa sina anspråk på det ständigt beskurna programmets linje.

¹⁾ Intendenten Sigurd Erixons mångåriga, i det tysta bedrivna undersökningar av den östgötska by- och bebyggelsekulturen ha hittill föga framträtt inför offentligheten men torde, då de nu snart stå inför sitt publicerande, komma att märkbart sporra hembygdsintresset inom landskapet.

FRÅGOR RÖRANDE HEMBYGDSRÖRELSENS OCH KULTURMINNESVÅRDENS ORGANISATION

FÖREDRAG VID SAMFUNDETS ÅRSMÖTE I LINKÖPING DEN 2-5 JULI 1920

Av Riksantikvarien Sigurd Curman, Stockholm

DE synpunkter och förslag, jag här kommer att framlägga, äro varken nya eller originella. De hava helt visst varit föremål för behandling såväl vid Samfundets för hembygdsvård sammankomster som annorstädes, där fråga varit om ordnande av arbetet för en sund och effektiv hembygdsvård. Att de dock bibehålla sin aktualitet beror därpå, att de intimt sammanhånga med det utvecklingsstadium, på vilket hembygdsrörelsen för närvarande befinner sig, och de former densamma nu i stor utsträckning börjat taga.

Hembygdsrörelsen har ju tvivelsutan under de sista två decennierna tagit en högst betydande fart och gripit omkring sig i våra bygder i en omfattning som i och för sig enbart är glädjande. Låt vara, att den en och annan gång fått tjäna som skylt för vissa, hembygdsvården ganska ovidkommande intressen, så har den dock i det stora hela varit buren av en uppriktig, ideell strävan efter att tillvarataga, skydda, och vårda alla dessa i penningar uttryckbara värden, som ändå spela en så oerhört stor roll i ett folks liv. Till grund för rörelsen har helt visst legat en stark kärlek till och en ökad ansvars känsla inför såväl den jord, som fött och fostrat oss, som minnena av de framfarna släkten, av vilkas arbete vi nu i olika former njuta frukterna.

För dem, som stått i spetsen för denna rörelse under de tider, då hembygdsintresset höll på att arbeta sig fram, ha nog målen stått ganska klara. Men i och med den högst betydande expansion, som hembygdsrörelsen numera fått, börja nog här och var den verkliga meningens konturer att bliva något suddiga, och det kan inte nekas till att man mångenstädes ser tydliga tecken till schablonens inverkan och till ordets makt över tanken. Det föreligger utan tvivel en viss fara för att hembygdsrörelsen just genom den extensiva utveckling, den för närvarande har, skall komma att urvattnas. Särskilt i den tendens till uppdelning i allt mindre och mindre enheter ifråga om hembygds-

föreningarnes bildande ligger enligt mitt förmenande en fara för rörelsens försvagande, om icke genom organisatoriska åtgärder söres för dessa småenheters sammanhållning till större komplex, som möjliggöra den effektiva ledning och den kraftkoncentration, utan vilken hembygdsrörelsen lika litet som någon annan folkrörelse kan uträtta någonting av verklig betydenhet.

Hembygdskänslan får inte urarta till inskränkt knutpatriotism, och hembygdsvård i modern tid kräver inte uppsättande av några konstlade skiljemurar mellan de olika bygderna med ängsligt bevakande av socken- och häradsgränser. Det gäller att även på detta område göra klart för sig innebörden av den gamla Aesopiska fabeln om spöknipporna, där varje särskilt spö med lätthet sönderbrytes och förstöres, men som, om spöen väl sammanbindas till knippen, motstå även de starkaste påfrestningar.

Mina ärade åhörare förstå helt visst, vart jag nu vill komma. Med livligt uppskattande av det intresse och den vilja till handling, som ligger i bildandet av de många små socken- och bygdeföreningarna med hembygdsvårdande program, skulle jag dock vilja varmt förorda ett allmänt sammanslutande av dessa till större enheter, landskaps- eller länsförbund eller dyl. Och om det tidigare existerar någon landskaps- eller länsförening för hembygds- eller fornminnesvårdande ändamål, vilket åtminstone i de flesta trakter är fallet, bör man om möjligt söka finna lämpliga former för de smärre föreningarnes ingående i eller samgående med dessa större landskaps- eller länsföreningar.

Jag förstår mycket väl, att jag lätt skall kunna beskyllas för att genom detta förslag gå »normaliseringslustans» ärenden och att icke förstå just det väsentliga i hembygdsrörelsen, som ju just skulle gå ut på att tillvarataga det för en viss bygd, en viss socken karakteristiska. Och detta sker, enligt mångas uppfattning, bäst om bygderna få sköta sig själva utan inblandning från några »centrala» myndigheter eller styrelser, varken i Stockholm eller i residensstaden. Jag är emellertid ingalunda främmande för vikten att tillvarataga de olika bygdernas specialintressen, i den mån dessa verkligen existera, men jag är det oaktat övertygad om, att både sockenföreningarna och landskapsföreningarna behöva varandra ömsesidigt, om det skall bli något verkligt bestående och allvarligt resultat av deras arbeten. Och jag ber att något närmare få utveckla, vad jag avser härmed.

Jag skall då huvudsakligen hålla mig till den sida av hembygdsvården, som avser att tillvarataga och vårda minnena från gångna tider, den kulturhistoriska hembygdsvården. Det är visserligen endast *en* sida

av hembygdsvården, men det är nog den, som, hittills åtminstone, tagit det mesta intresset i anspråk inom rörelsen. Hur har man då i allmänhet sökt tillgodose detta kulturminnesvårdande intresse? Jo, såväl de stora som de små föreningarna ha i allmänhet ansett det vara sin främsta och första plikt att bilda *ett museum*, dit allt, som kunde hava intresse för bygden, borde sammanföras. Och det insamlingsarbete, som skett för dessa museer av större eller mindre omfattning, har utan tvivel varit av den allra största betydelse för räddande åt eftervärlden av ett kulturhistoriskt material, som i olika avseenden belyser tidigare skedens liv och utveckling. För *vetenskapsmannen* äro dessa samlingar ofta guldgruvor. Men för *hembygdskänslan*, för *hembygdskunskapen* få dessa samlingar först sitt värde, om de bli behandlade på ett sådant sätt, att de verkligen äro i stånd att meddela besökaren en omedelbar och klar kunskap. Dessvärre hava emellertid många av våra provinsmuseer och flertalet av våra bygdemuseer stannat på materialsamlingens stadium, och ett dylikt museums upplysande och uppfostrande värde är, om man skall vara uppriktig, inte så vidare stort. Folk går dit en eller annan gång och finner det hela underligt och »intressant», som frasen lyder, men någon positiv kunskap har besökaren ej inhämtat i större grad. Museet som kuriositetskabinett är och måste vara en övervunnen ståndpunkt numera, vare sig det gäller stora eller små museer. Museiföremålen äga värde endast i den mån de hava något att säga oss, och många föremål kunna ingenting säga, om man inte känner något om dem, deras användning, deras fyndort m. m. En stenyx t. ex. utan angiven fyndort är strängt taget värdelös. Ett museum måste hava någon, som, med full förståelse för de samlade föremålens betydelse, kan taga reda på alla dessa nödvändiga uppgifter, bokföra dem, bearbeta dem och göra dem tillgängliga för allmänheten. Ett kulturhistoriskt museum måste vara *en levande institution*, ej blott ett föremålsmagasin. En levande institution, som genom föremålens sakkunniga bearbetning, konservering, uppställning och beskrivning tillvaratar dessas värde och genom deras insättande i ett större sammanhang gör föremålen förståeliga såsom länkar i en utveckling, ej som lösryckta kuriositeter. Ett museum skall genom systematiska undersökningar och insamlingar söka lösa vissa bestämda problem, det skall genom föreläsningar och demonstrationer göra sina samlingar förståeliga för den stora allmänheten, särskilt skolorna. Det skall genom specialutställningar lämna tillfälle till studier för de intresserade. Då först blir ett museum vad det kan och bör vara, en levande institution, som på ett effektivt sätt främjar kunskapen om och förståelsen för hembygdens utvecklingshistoria. Men förutsätt-

ningen härför är, att museet har en föreståndare, som icke blott har ingående och mångsidiga kunskaper, utan också möjlighet att ägna tillräcklig tid åt museiarbetet. Vid ett större provinsmuseum räcker det inte längre, att en intresserad läroverkslärare ägnar några timmar i veckan åt museets vård, såsom hittills så ofta varit fallet. Det kräver sin man helt ut. En effektiv museiföreståndare måste sålunda avlönas och beredas så pass stor lön, att han rimligen kan ägna hela sin kraft åt sitt museiarbete. — Och nu stå vi vid den springande punkten: ekonomien. Huru kunna åstadkomma det ekonomiska underlaget för att anställa en dylik museiföreståndare? Ja, inte går det genom splittring av krafterna och resurserna, men möjligen genom en klok koncentration av dem. — Ja, men vad ha nu bygdeföreningarna för glädje av en dylik museiföreståndare i residensstaden, som väl sannolikt bara vill motverka småmuseernas samlingsverksamhet? Enligt min uppfattning vore det mycket lyckligt, om bygdeföreningarna *icke* satte museumsverksamhet såsom den främsta punkten på sitt program, utan att de i stället toge fasta på en uppgift, som är vida naturligare, men som tyvärr hittills varit ganska förbisedd. Jag menar vården av bygdens fasta fornminnen, såväl de förhistoriska som de från medeltid och nyare tid stammande. De socknar äro lätt räknade, där icke forntida gravfält, stensättningar, bautastenar, borglämningar, kyrkliga och profana byggnadsminnen och dyl. finnas, minnen, som ju rent bokstavligt äro bundna vid bygdens jord. Dessa behöva vård, ans och skydd. Där behöves rönjning bland buskar och träd, som dölja ett vackert gravfält, där behöver en bautasten resas, en ituslagen runsten hopsättas, eller dyl. Detta synes väl vara bland de uppgifter, som skulle ligga en hembygdsförening närmast att utföra. Men hur ofta har inte en sådan uppgift avvisats med hänvisning till att föreningens tillgångar måste användas till inköp av museiföremål. — Museiverksamheten har fått undanskymma den naturliga verksamheten till skyddande och återupprättande av de fasta fornminnena, vilka ju dock spela en bra mycket större roll för en bygds utseende och för underhållande av känslan av att bygga och bo i en urgammal bygd, än ett litet bygdemuseum, även då det är välskött.

Även för våra större provins- och länsföreningar har denna sak ingalunda alltid stått klar. Även för dem har föremålssamlandet varit huvudsak. Det är först sedan ett mindre antal av våra provinsmuseer ha fått verkligt fackutbildade och någorlunda anständigt avlönade föreståndare, som dessa hava kunnat utvidga sina verksamhetsfält att omfatta provinsens kulturminnesvård i vidsträckt bemärkelse, alltså att omfatta en viktig sida av landskapets hembygdsvård. Så är förhållandet

sedan åtskilliga år tillbaka i Jämtland, där museiintendenten samtidigt är länsantikvarie och likartat är förhållandet i Västerås, där museiintendentens verksamhet sträcker sig över hela länsområdet.

Jag ställde nyss frågan, vad bygdeföreningarna ha för glädje av en dylik museiföreståndare i landskapets huvudort. Min övertygelse är, att en dylik museiintendent eller länsantikvarie eller hur man nu vill kalla honom skulle kunna vara till största gagn för hela området, om ett förnuftigt samarbete kunde etableras mellan bygdeföreningarna och centralföreningen. Det är väl dock i allmänhet så, att en bygdeförening relativt sällan har tillgång till en verkligt mångsidigt bildad kulturhistoriker inom sitt område, kapabel att på ett fullt sakkunnigt sätt leda och anvisa de arbeten, som lämpligast böra utföras inom vederbörande socken eller föreningsområde. Om bygdeföreningarna genom sin anslutning till landskapsföreningen bleve berättigade att erhålla råd och anvisningar av föreningens intendent, skulle ju helt visst i många fall ganska lätt ett förnuftigt och sakkunnigt program för hembygdsföreningens verksamhet inom sitt område kunna åstadkommas. Många av dessa kulturminnesvårdande arbeten är ju av den natur, att de borde kunna utföras genom direkt handgriplig medverkan av bygdeföreningens ledamöter, varigenom några egentliga penningutgifter icke skulle behöva åstadkommas. För provinsföreningen och provinsmuseet återigen bör det ju givetvis vara av ett stort intresse att komma i en närmare kontakt med de olika bygdernas representanter för hembygdsintresset. Därigenom vinnes helt visst en intimare och mera djupgående kännedom om landskapets olika sockenegendomligheter. Landskapsmuseet kan då lättare än annars fylla sin roll att giva en någorlunda god avspegling av landskapets olika egendomligheter. Även i ekonomiskt hänseende borde en dylik sammanslutning kunna vara till gagn. Om bygdeföreningarna under en eller annan form ansluta sig till landskapsföreningen böra de givetvis till den senare betala ett visst årligt bidrag och sålunda stödja landskapsföreningens ekonomi icke så obetydligt. Förutsättningen för att en länsantikvarie eller länsintendent skall kunna anställas är ju givetvis, att medlen inom ett visst område kunna koncentreras på denna uppgift. Det är min övertygelse, att medlens koncentration på anställande av en verkligt kunnig och för ändamålet lämplig länsantikvarie gör mera nytta för hembygds- och kulturminnesvårdens intressen än någon annan användning av penningarna. Därigenom skaffar man sig en verkligt levande kraft inom det större området, en kraft, som helt och hållet kan ägna sig åt det ideella ändamålet. Denne skulle kunna utöva en helt annan art av ledning inom sitt om-

råde än den, som annars är möjlig. Ett vanligt landskaps- eller länsområde är ju inte större än att man relativt lätt kan genomresa det samma, och det blir möjligt för en dylik person att vinna en verkligt ingående kännedom om landskapets karaktär och om de personliga möjligheter, som finnas inom landskapet och om de resurser, som överhuvudtaget stå till buds för utövande av en verkligt god hembygdsvård. Länsantikvarien bör ju för övrigt också lämpligen kunna tillhandagå de små bygdemuseerna i den mån dessa komma att fortfarande bildas, med sakkunniga råd och anvisningar rörande dessas skötsel. Därigenom kunde ju åtminstone de mest i ögonenfallande bristerna i dessa småmuseer undanröjas, så att man åtminstone kunde slippa att se rent löjeväckande felaktigheter vid rubricerande av föremål i museet. Jag såg häromdagen i ett dylikt museum en spilkum från början av 1800-talet betecknad såsom dopskål från 1600-talet.

Organisatoriska anordningar av den art, som jag här sökt antyda äro ju alldeles icke främmande i vårt land. I Dalarna existerar en sådan anordning sedan många år tillbaka, i det att de olika sockenföreningarna sammanslutit sig till Dalarnas hembygdsförbund, vilket avlönar en antikvarie, som skall stå till de olika föreningarnas tjänst med råd och dåd med avseende på verksamheten inom desamma. Vid sidan av Dalarnas hembygdsförbund och utan samarbete med denna existerar den gamla Dalarnas fornminnesförening. Det förefaller dock, som om det skulle vara önskvärt, att en dylik dubblering icke bibehålles, då det onekligen måste medföra ett försvagande av den ena eller den andra av dessa parallellt arbetande organisationer, förmodligen av båda. I Västmanland har en annan likartad organisationsanordning träffats, dock med den skillnad, att de olika bygdeföreningarna hava haft tillfälle att ingå såsom korporativa medlemmar i Västmanlands fornminnesförening enligt vissa närmare bestämda grunder. Anordningen är alltså ganska lik den, som existerar i Samfundet för hembygdsvård, i vilken ju också de enskilda föreningarna kunna ingå såsom korporativa medlemmar.

Det finns emellertid många skäl, som tala för, att denna strävan efter en viss koncentration på hembygdsvårdens område bör ske inom landskaps- eller länsenheter, och detta icke minst därför, att man därigenom lättast skulle kunna åstadkomma en naturlig sammansmältning med de redan existerande kulturhistoriska eller fornminnesföreningarna inom motsvarande områden.

De begränsade medel, som i allmänhet stå till förfogande för dessa ideella ändamål, tvinga till en koncentration i största möjliga grad.

Därför har det syntts mig synnerligen önskvärt, att hembygdsföreningarna sammangjutas med fornminnesföreningarna. Deras ändamål är ju dock i grund och botten ganska likartat även om hembygdsföreningarnas program i vissa avseenden äro mera omfattande än de äldre fornminnesföreningarnas. De större provins- eller läns museerna synas mig också vara ganska lämpliga att utgöra de fasta punkterna inom en dylik organisation. Och behovet av en fast anställd museumsföreståndare samt behovet av en sakkunnig ledare för hembygdsrörelsen inom landskapsområdet synes mig kunna lämpligen fyllas genom en och samma person. Endast i ytterst sällsynta undantagsfall torde de ekonomiska möjligheterna finnas för tillsättande av skilda personer för de båda ändamålen.

Skulle en dylik organisation kunna genomföras i landet, så att vi i flertalet av våra landskap erhöle verkligt sakkunniga länsantikvarier eller länsintendenter, vore ett stort steg taget framåt för vår kulturminnesvårdande verksamhet i allmänhet. För den statliga fornminnesvården är det under inga förhållanden möjligt att utöva en i detalj gående hembygdsvård; därtill saknar den såväl arbetskrafter som medel, och det torde vara tämligen uteslutet att genom statsmakternas försorg erhålla en sådan utvidgning av den statliga fornminnesinstitutionen, att densamma skulle kunna hålla sig med avlönade representanter i alla delar av landet. Det är f. ö. tvivelaktigt, om detta ens vore lyckligt. Ty därigenom skulle helt visst mycket av det intresse, det så att säga ur jorden vuxna intresse, som nu uppbär hembygdsrörelsen i de olika landskapen, försvinna eller försvagas. Känslan av det egna ansvaret för bygden skulle slappas. Staten bör ju över huvud taget akta sig för att träda in, där de enskilda krafterna kunna bära upp en rörelse. Staten bör kunna uppträda stödjande, ledande och övervakande, men den bör ej söka ersätta den ur självansvar uppvuxna känslan inom ett landskap att svara för vården av bygdens ärvda minnen. Genomförande av en organisation sådan, som den jag nu sökt skildra, skulle göra det möjligt att på ett naturligt sätt ernå en hela landet omspannande kulturminnesvårdande organisation. Jag utgår nämligen därifrån, att länsantikvarierna eller länsintendenterna skulle komma att utföra sitt hembygdsvårdande arbete ute i bygderna i samarbete med den kulturminnesvårdande centralmyndigheten, som i dessa de provinsiella föreningarnas tjänstemän skulle kunna se sina naturliga hjälpare och stödjepunkter.

Genom ett dylikt samarbete mellan den centrala myndigheten, provinsföreningarna och provinsmuseerna skulle även det motsättnings-

förhållande mellan huvudstadsmuseer och landsortsmuseer försvinna, vilket nu på vissa håll existerar. Känslan och uppfattningen av att museisamlandet icke är det förnämsta, utan vården av bygden, landskapet, landet med alla dess intresseväckande och stämningsmättade minnen, skulle medverka till utjämnandet av de intressekonflikter, som givetvis icke helt och hållet kunna undvikas emellan de större museerna och de mindre.

Jag är angelägen om att framhålla i detta sammanhang, att min mening ingalunda är att proklamera, att småmuseerna, bygdemuseerna icke hava något existensberättigande. Tvärtom, i vissa fall hava de en alldeles bestämd plats att fylla, isynnerhet då de arbeta efter ett begränsat, klart preciserat och väl avvägt program, motsvarande bygdens krav och befintliga resurser. Vad jag närmast velat reagera mot, är den slentrianmässiga uppfattningen, att ett museumssamlande är det nödvändiga komplementet till en hembygdsförening, till en hembygdsrörelse. Detta är, som jag ovan nämnt, enligt min uppfattning icke fallet. Över huvud taget vill jag ingalunda sticka under stolen med, att jag skulle anse det mycket önskvärt, om man iakttog en viss försiktighet vid nybildandet av småmuseer. Man bör noga tänka sig för, huruvida det icke vore klokare att söka samverka med ett annat redan befintligt museum. Det är nämligen stor fara för att dessa uppväxande småmuseer efter någon tid skola komma på obestånd, då det måhända tillfälliga intresset har svalnat eller då den bärande kraften försvunnit. Står en museisamling utan skötsel och vård blir den snarare till skada än till nytta för hembygdsvården.

Mina åhörare hava måhända funnit, att jag i allt för stor utsträckning talat om museifrågor och mena kanske, att detta mitt anförande bättre hade passat vid ett museimöte eller vid ett fornminnesmöte. Såsom jag tidigare nämnt, har jag emellertid den uppfattningen, att den kulturhistoriska vården av hembygden är en mycket viktig del av hembygdsvården, och då hembygdsintresset, hembygdsrörelsen för närvarande verkligen är en starkt växande våg, har det synts mig vara av en viss betydelse, att just på ett hembygdsmöte som detta giva uttryck åt dessa tankar ifråga om en viktig del av dess verksamhetsområde.

Den andra stora uppgiften för hembygdsrörelsen, den att söka medverka till att allt det nya, som skapas, får en god och lämplig form, som icke förfular bygden eller inkräktar på den gamla skönheten, denna uppgift är förvisso av den allra största betydelse, som jag på intet sätt skulle vilja åsidosätta eller skjuta i bakgrunden. Tvärtom. Men tiden

medgiver icke att ingå även på denna sida av hembygdsrörelsen vid detta tillfälle. Jag är emellertid övertygad om, att även för denna sida av dess verksamhet en likartad organisation kan vara nödvändig, ehuru kanske av helt andra anledningar än i fråga om kulturminnesvården. Här gäller det kanske mindre koncentration än decentralisation av verksamheten. Jag vill blott antydningssvis nämna, att de numera i allt större antal förekommande länsarkitekterna måhända skola kunna komma att fylla en stor uppgift med avseende på denna framtidsuppgift och bliva de naturliga stödjepunkterna för centralorganisationens strävanden att nå ut i bygderna med sitt arbete för ett bättre byggnadsskick på landet.

Att resultaten och framgången av en rörelse, organiserad enligt här angivna riktlinjer, i allra högsta grad är beroende av de personliga kvalifikationerna hos de individer, som fungera såsom ledare, är utan vidare klart. Och det är helt visst inte så alldeles lätt att i närvarande stund finna de lämpliga personerna, som i sig förena alla de egenskaper, som äro nödvändiga för att fullt ut fylla den rika och mångskiftande mission, som föreligger för en länsantikvarie. Detta torde emellertid i icke ringa mån bero därpå, att möjligheterna att genom arbete på ifrågavarande områden ernå en tryggad existens, varit synnerligen inskränkta, vilket naturligtvis avhållit många — och sannolikt ofta de dugligaste — från att ägna sig åt sådana studier, som skulle kvalificera till här ifrågavarande uppgifter. Men skapas blott de ekonomiska förutsättningarna och uppstår blott en viss efterfrågan, skola helt visst också de nödiga krafterna framträda.

Såsom jag i början av mitt föredrag nämnde, är hembygdsrörelsens mål att tillvarataga, skydda och vårda ideella, i penningar outtryckbara värden. Men för att nå dessa mål får den nog lov att begagna medel, som alldeles säkert både kunna och måste uttryckas i penningar. Det räcker ej blott med entusiasm och god vilja och vackra talesätt. Ty hembygdsvården måste vara en *praktisk* rörelse, med klara, givna, begränsade uppgifter, för vilkas genomförande de till buds stående medlen och krafterna måste koncentreras med nykter och klok beräkning, vilket icke betyder utan entusiasm, ty den måste nog alltid ligga som grund för allt arbete på dessa områden.

SKYLtar OCH SKYLTKULTUR

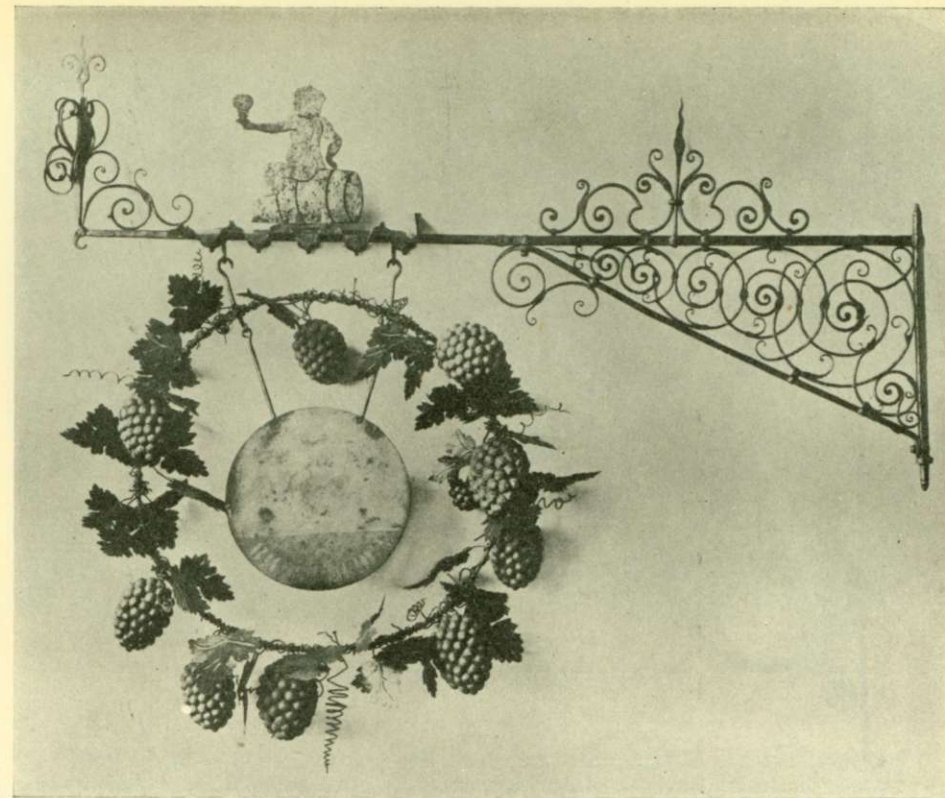
Av Amanuensen Åke Stavenow, Stockholm

FÖR många människor torde tjusningen i en modern storstads gatubild vara liktydig med mängden av sprakande ljusskyltar. Ju större ljusmassor, som antingen stillastående, blinkande eller »rinnande» på hustaken pocka på allmänhetens uppmärksamhet, ju vackrare och mera storstadslikt tyckes dem bilden. En firma gör propaganda för sin choklad, en annan för sina cigaretter, en tredje för världens bästa tvål, tandcrème o. s. v., alla anstränga de sig till det yttersta för att övertrumfa varandra. Människan beundrar det olikfärgade, rörliga ljusets effekter mot natthimlen utan att egentligen fästa sig så mycket vid innehållet i reklamen.

Hur många tänka på, huru en storstads fysionomi förändras och försämras genom dessa till överdrift använda ljusskyltar! Framför allt är det väl folklivet på gatorna, som, åtminstone om kvällarna, ger staden dess karaktär. Ljuset från lyktor och butiker ger åt gatan en illusion av slutet rum, som ytterligare förstärkes av de uppåt alltmer mörknande husväggarna och den svarta natthimlen. Hela denna stämning av en viss intimitet förryckes helt och hållet av dessa högt placerade, allt överröstande ljusreklamer, som på ett oförsynt sätt draga blickar och uppmärksamhet till sig. En väsentlig del av gatutrevnaden går på detta sätt förlorad.

Den moderna ljusreklamen, som är en produkt av alla de tekniska framsteg varmed vår tid »lyckliggjorts», har ännu ej kunnat anpassa sig efter förhållandena och saknar ännu helt den kultur och konstnärlighet, som i detta fall vore särskilt önskvärd.

Kultur har, eller åtminstone borde ha, ett helt annat slag av skyltar; den från husväggen rakt utstående gatuskylten. Den har gamla anor. Säkerligen har den använts redan under 1500-talet, då den efterträdde medeltidens sätt att låta varorna tala för sig själva i utanför butiken anordnade små »utställningar». Först under 1600-talet vinner gatuskylten

Skylt till värdshuset Björngården i Stockholm.

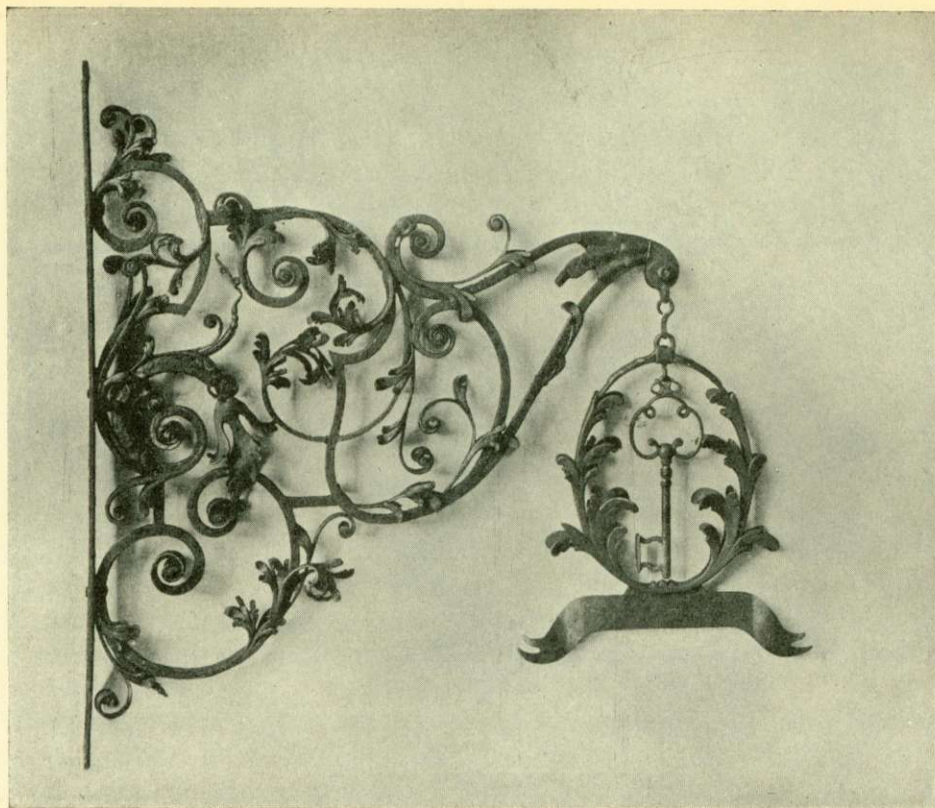
Nordiska museet.

alltmera terräng för att under 1700-talet och 1800-talets början stå i sitt flor och framför allt i konstnärligt hänseende på höjdpunkten¹⁾.

Den utstående gatuskylten har två mycket stora förtjänster. Dels förstör den i motsats till väggskylten ej husets arkitektur, den döljer ej portaler och annan dekorativ utsmyckning och förrycker ej proportionerna. Dels syns den bättre på trånga gator, där man ej på annat sätt kan erhålla nödigt perspektiv.

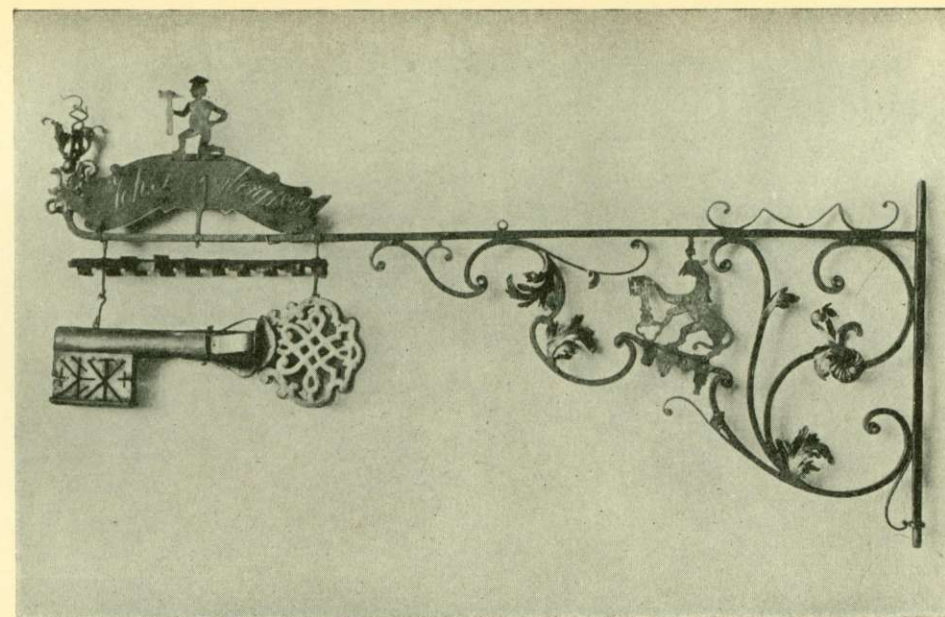
Skylten bestod från början främst av en i järnsmide rikt utsirad arm, på vilken hängde en symbol för vad som bjöds i butiken. Denna symbol var ofta omgiven av en praktfullt utsirad krans av smitt lövverk. Ovanpå armen balanserade en dekorativt hållen figur, som hos de

¹⁾ En historik över »Gamla skyltar i gamla Stockholm», författad av RAGNAR JOSEPHSON, återfinnes i Svenska Slöjdföreningens tidskrift, 1915.

Smedsskylt från Roskilde, Danmark.
Mästerstycke 1800. Nordiska museet.

förbipasserande skulle stimulera intresset eller nyfikenheten. Särskilt förr i tiden, då läskunnigheten hos befolkningens bredare lager var ganska minimal, hade symbolskylten en mycket viktig uppgift att fylla. Smeden, snickaren och skomakaren — för att taga några exempel bland hantverkarna — hade sina speciella emblem, värdshusen och krogarna hade sina, efter vilka de också i allmänhet uppkallades. Apoteken ha ännu i dag namn efter sina symboler, men hur fruktansvärt banalt och okonstnärligt äro ej dessa lejon, elefanter och noshörningar utformade! De äro lika naturalistiska som de kringlor, bagarna hänga utanför sina butiker. Med vilken fantasirikedom äro däremot icke 1700-talets skyltar utformade. Vilken skönhet och elegans i skyltarmens smide och vilken uppfinningsrikedom och uttrycksfullhet i symbolens gestaltning!

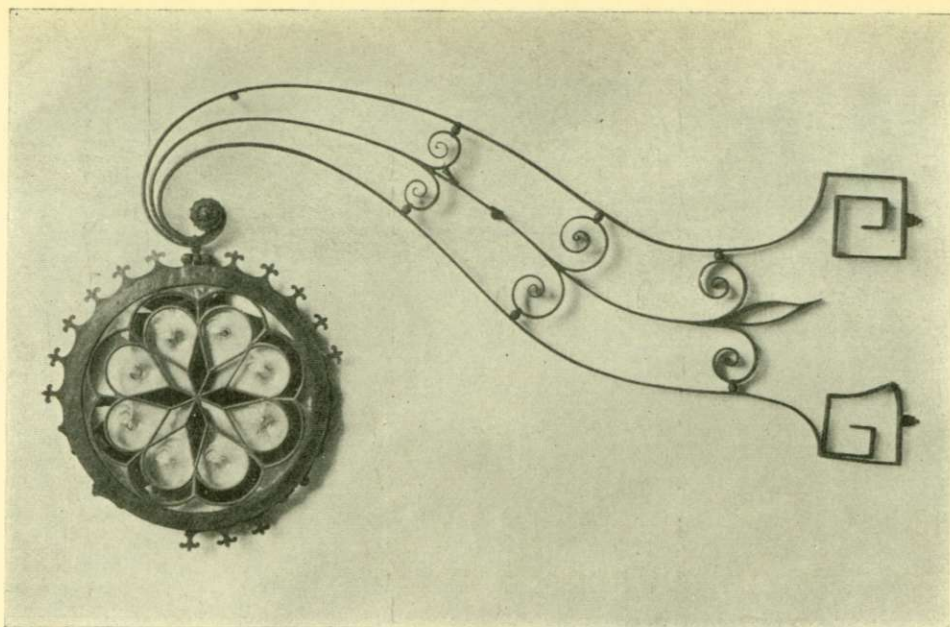

Smedsskylt från Stockholm.
Märkt »Joh. Stahrnberg 1829». Nordiska museet.

De flesta av dessa gamla skyltar ha väl skattat åt förgängelsen — enstaka exemplar finnas kvar på sina ursprungliga platser som t. ex. på källaren Freden i Stockholm — men på Nordiska museet finnes en god och representativ samling ur vilken här meddelas några bilder.

1800-talets senare hälft betecknar för skylten såväl som för konsthantverket i övrigt en dekadansperiod, en verklig utförsbacke i fråga om den goda smaken och hantverksskickligheten. Den smidda järnskylden efterträddes av en tarvlig, oljemålad plåtskylt, som antingen stödd av ståltrådar hänger ut från husväggen eller också, och vad värre är, kletar sig fast vid muren, döljande under sin avskyvärda fulhet portalomfattningar, pilasterbaser och rusticering. De målade träskyltarna sådana som man ännu ofta möter dem i landsortsstädernas handelsgator kunna skänka ett visst lugn och trevnad blott de äro placerade något så när jämnt och på samma höjd. Ett sådant prov är Dragarbrunnsgatan i Upsala, som synes å en sid. 133 reproducerad bild.

Men plåtskylden skulle så småningom efterträdas av något ännu mycket värre, glasskylden, vanligen i form av en låda med färgade glasväggar och inuti denna en blinkande eller ständigt lysande elektrisk

Glasmästarskylt från Köpenhamn.

Tillverkad av glasmästare P. E. Holm 1832 och brukad av honom. Nordiska museet.

lampa. Härifrån var steget icke långt till väldiga, utefter hela husfasaden gående ljusskyltar och rörliga ljusreklamer på hustaken.

Vilken möjlighet har nu staden själv att befria sig från de mest vanprydande skyltarna eller att kontrollera uppsättandet av nya alster av skyltfabrikernas sorgligt nog i allmänhet så svaga produktion? Vilka myndigheter äro i dessa fall de bestämmande och huru utöva de sin befogenhet?

Vad Stockholm beträffar, för att taga ett nära till hands liggande och talande exempel, har staden ända sedan 1876 ägt en skyltförordning, som senare något ändrad 1894 har varit giltig ända till 1924. Den efterträdades då av en ny kungörelse, vilken dock ej åstadkom någon bättring utan snarare motsatsen i nu rådande olidliga förhållanden. Skyltkontrollen har nämligen alldeles felaktigt legat i händerna hos polismyndigheterna i staden, som naturligtvis ej ha någon som helst kompetens att döma i estetiska frågor. I den äldre skyltstadgan fanns ett moment enligt

Norra delen av Dragarbrunnsgatan Uppsala.

För en småstad typisk handels-gata med karaktäristiska skyltar, vilka tack vare att de sitta på ungefär samma höjd och äro av enhetlig typ, förläna gatan en lugn prägel.

vilket överståthållarämbetet efter byggnadsnämndens hörande ägde rätt att förordna om borttagande av skylt, som »befinnes medföra synnerlig vanprydad», något som dock *aldrig* lär ha tillämpats i praktiken ¹⁾.

För att råda bot mot missförhållandena väcktes på byggnadsnämndens initiativ förslag hos överståthållarämbetet om ny skyltstadga, vilken i huvudsak innebar att alla utstående skyltar skulle ställas under obligatorisk kontroll av kompetent myndighet. Detta byggnadsnämndens förslag, som tillstyrktes av polismyndigheterna, stälptes emellertid av stadsfullmäktige med naturlig följd att resultatet av den nya skyltstadgan av den 6 december 1924 blev lika med noll. Visserligen fick ovannämnda moment här en något utförligare stilisering av följande lydelse: »Finnes skylt menligt inverka på intrycket av historiskt eller konstnärligt värdefull byggnad eller gatubild eller eljest medföra vanprydad, äger överståthållarämbetet på framställning av byggnadsnämnden eller sedan nämnden blivit hörd, förordna om skyltens bort-

¹⁾ Angående skyltfrågan i Stockholm, se en uppsats av stadsarkitekten SIGURD WESTHOLM i tidskriften »Byggmästaren» 1924.

Gatubild från Stora Nygatan, Stockholm.
En gammal gata, vanställd av plåt- och glasskyltar.

tagande eller förändring inom utsatt tid». Därigenom tillförsäkrades alltså byggnadsnämnden initiativrätt att förordna om skyltars nedtagning, men någon obligatorisk anmälningsskyldighet finnes som sagt icke.

Följden av detta blir en allmänt rådande osäkerhet. Enligt nu rådande bestämmelser äger var och en rättighet att uppsätta vilken skylt som helst, och likaså äger byggnadsnämnden rättighet, att omedelbart sedan skylten blivit uppsatt, taga initiativ till dess nedtagning om den befinnes medföra vanprydning. För att i möjligaste mån förebygga detta, vilket

Gatubild från Kungsgatan, Stockholm.
En nybyggd storstadsgata med väl avvägda skyltar.

naturligtvis för skyltgäaren, hos vilken man i de flesta fall ej kan begära något djupare förstånd i hithörande frågor, medför ökade kostnader, har nämnden på förslag av den för skyltfrågan varmt intresserade stadsarkitekten Sigurd Westholm till alla Stockholms skyltfabrikanter utsänt ett cirkulär med uppmaning att före en skylts utförande hos stadsarkitekten förevisa en ritning, som kan korrigeras. En del fabrikanter följa lojalt denna uppmaning, andra kringgå den helt och hållet, ofta med för skyltgäaren ovan nämnda tråkiga följder. På

En avskräckande detalj från
Slussen, Stockholm.

Huset Klarabergsgatan 29 Stockholm.
Observera hur de tarvliga skyltarna fördärva det
eljest goda huset.

grund av detta osäkerhetstillstånd har följden blivit att skyltägarna numera själva i många fall önska anmälningsskyldighet, och man får verkligen hoppas att skyltstadgan med det snaraste revideras i antydd riktning.

I den äldre stadgan fanns bestämmelser om fixa mått å skyltens utsprång från husväggen. Dessa mått voro för gata av 18 meters bredd och därutöver 1,5 meter, för gata av ringare bredd 1,2 meter. I den nya skyltstadgan har denna bestämmelse fått följande lydelse: »i allmänhet må den (skylten) ej framskjuta mer än 1,2 meter». Följden har naturligtvis blivit en verklig förbistring, då ingen tager någon hänsyn till svävande mått och allmänna fraser.

Kan man dock i någon mån komma till rätta med de utstående skyltarna, erbjuda de direkt på husväggen »fastklistrade» glas- och plåtskyltarna betydligt större svårigheter. Problemet ligger här betydligt sämre till, då det torde vara hart när omöjligt att utarbeta generella bestämmelser, gällande för alla olika fall. Husets egen arkitektur spelar

Svenska Dagbladets skylt å huset Klarabergsgatan 29, Stockholm.
Komponerad av Oscar Brandberg.

i detta fall en betydligt större roll, då skyltens dimensioner böra stå i ett visst förhållande till husets, likaså måste naturligtvis iakttas att ej några vitalare delar av fasaden döljas, varigenom proportionerna helt kunna förryckas. För att nå en tillfredställande skyltkontroll i detta hänseende erfordras en personlig handläggning av varje ärende, och borde — åtminstone vid nybyggnader — förslag till väggskyltars stor-

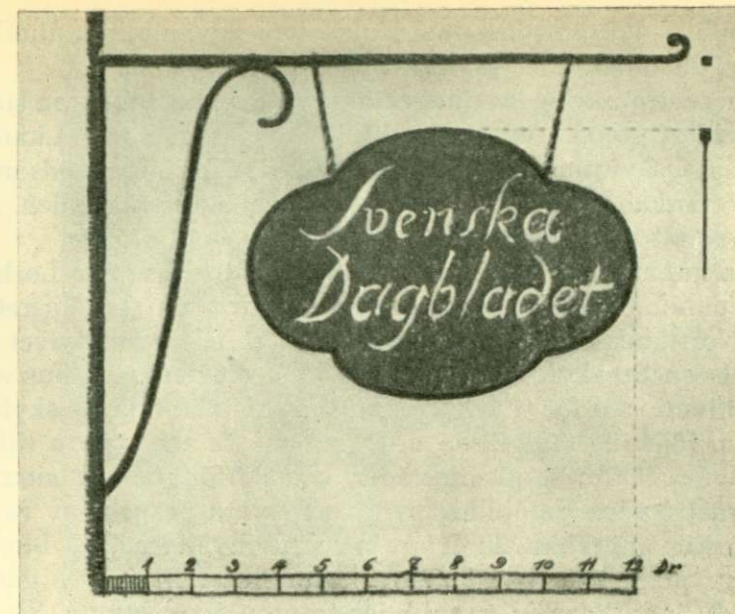
Från Svenska Dagbladets skylttävlan 1915.

lek och placering uppgöras av husets arkitekt, eventuellt efter av stadsarkitekten utarbetade principer ¹⁾).

Ett annat slag av väggskyltar äro de med jättebokstäver målade reklamer, som oftast »pryda» fristående brandgavlar. Men att dessa även förekomma på helt vanliga husfasader visar en bild av huset Klara-bergsgatan 29, där ett i sig själv relativt hyggligt hus fått sin exteriör helt fördärvad av dessa smaklösa tillsatser. Det är inte nog med att huset blivit lidande, hela omgivningen har blivit tarvligare. Dylika ytt-ringar av en affärsinnehavares bristande smakkänsla böra genom stränga bestämmelser i mesta mån omintetgöras.

De enda slag av skyltning i Stockholm, vartill Överståthållarämbetets tillstånd erfordras, äro, dels »för uppsättande av skylt på hustak», dels »för användande av rörlig eller växlande belysning vid skyltning eller annonsering på hustak eller eljest utomhus». Ljusskylten, denna viktiga del av det moderna reklamväsendet, har alltså blivit lagd under veder-

¹⁾ I Arkitekten SVEN WALLANDERS intressanta plan till enhetlig bebyggelse av den nya Kungsgatan i Stockholm visades också åtskilliga goda prov på moderna skyltar och dessas inkomponerande i arkitekturen. Se Sv. Dagbladet, dec. 1915.

Från Svenska Dagbladets skylttävlan 1915.

börlig kontroll. Men att denna kontroll ej är tillfredställande, därom lämnar det nu rådande tillståndet synbara bevis.

Att helt förkasta och utdöma ljusskylten är naturligtvis meningslöst, därtill har den redan vuxit sig alltför stark. Men den bör lokaliseras till nyare stadsdelar med perspektiv och utrymme. Framför allt bör den givas en konstnärligt så tilltalande utformning att den pryder, ej vanpryder den stadsdel, där den är uppsatt. Lika omöjligt som det är att tänka sig en 1700-talsskylt på en modern storstadsboulevard, lika omöjligt är det med en ljusreklam i en småstad eller i gränderna i staden mellan broarna. Den gamla satsen, varje sak på sin rätta plats, gäller här med ovanlig styrka.

En väl arrangerad ljusreklam i Stockholm torde vara svår att finna. Framför allt vid Slussen äro förhållandena — vilka man väl får hoppas endast äro ett provisorium — olidliga. Särskilt Marabou-skylden med sina nervöst hoppande ljuslågor är om natten mer än lovligt irriterande och om dagen bland det fulaste tänkbara, där den står som ett stort svart grinande skelett. En av ljusskyltens svåraste avigsidor är just dess gränslösa fulhet i dagsbelysning, vilket kan vara anledning nog att i

största möjliga utsträckning inskränka dess användning, åtminstone i kvarter med historisk eller estetisk märklig bebyggelse.

Skulle en centralisering av ljusreklamen till vissa moderna stadsdelar vara ett lyckligt grepp i en storstad, dit Stockholm numera kanske kan räknas, är en skyltning av detta slag i den mindre landsortsstaden absolut av ondo. Som en mara hänger den över småstaden, varifrån den fördriver all harmoni och lugn trevnad.

I Uppsala har nyligen tack vare stadsarkitekten Gunnar Leches energiska ingripande avväjts tvenne olyckor, dels en stor ljusreklam på gaveln av Norrlands nation, som skulle ha stört hela perspektivet upp mot Fyrisån, dels en ljusskylt med rörlig skrift å ett gammalt hus vid Stora torget. I motiveringen för sitt avstyrkande av sistnämnda ljusskylt skriver Leche bl. a. följande tänkvärda ord, som måste anses vara tillämpliga överallt i våra äldre landsortsstäder och därför må här citeras. »Det största värdet i våra gatubilder synes mig vara prägeln av ro och intimitet. Särskilt märkbar är denna på vinterkvällarna, då blott några, ofta lyckligt placerade, gatulampor kasta ljus runt ån, på gatans snö och här och där låta en gavel eller fronton framskymta. Så är även fallet på våren och under sommaren, då stadsbilden får sin tjusning och mjukhet på kvällarna just genom frånvaron av allt irriterande ljus. Rörligt och hårt blinkande elektriskt ljus skulle enligt mitt förmenande taga bort det kanske största stämningsvärdet vår stad har att bjuda på».

En sannskyldig fara för stadsbilderna i våra landsortsstäder äro, enligt vad erfarenheten visar, de stora reklambolagen, som skicka ut sina agenter på formliga härjningståg, då de medföra prospekter, antingen på stora tavlor med samlade skyltar — sådana finnas väl på nästan alla Sveriges järnvägsstationer och på åkrarna utmed lands- och järnvägar — eller på ljusreklamer. Av intresse är att se hur de gå till väga vid utplanterandet av sina alster. Först så gott som skänker agenten bort de första skyltplatserna till några mindre konkurrerande firmor och går sedan upp till de större och säger: »Ja, se den och den har satt upp ljusreklam, nu måste också ni följa med er tid och sätta upp något ännu mer i ögonen fallande». På detta sätt luras köpmännen att, utan att det ringaste kunna öka sin försäljning, ändå kasta ut en massa pengar till förfulande reklambolag. Om inte städerna själva i tid genom noggranna bestämmelser och sträng kontroll övervaka reklambolagens osunda propaganda, löpa de stor fara att få sin stadsbild alltmer förflackad. Ännu är det i många fall ej för sent och ej så få gamla vackra stadspartier både i Stockholm och landsortsstäderna borde kunna räddas.

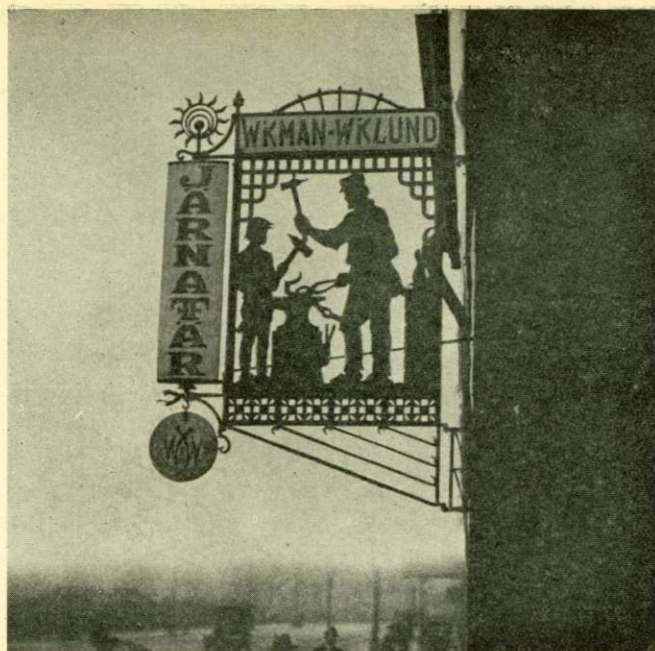

En god modern skylt i Stockholm.

Vad har under senare år gjorts för att höja den konstnärliga kvalitén på våra skyltar? Vilka krafter ha varit drivande vid åstadkommandet av en uppräckning av denna för en stads utseende och trevnad så viktiga detalj?

En betydande insats har gjorts av stadsarkitekterna i flera av våra städer och icke minst i Stockholm har stadsarkitekten Sigurd Westholm uträttat ett energiskt och betydelsefullt arbete till skyltkulturens fromma.

Skyltens form och utförande ägnade Svenska Slöjdföreningen stor uppmärksamhet, särskilt efter Baltiska utställningen 1914, då en intensiv verksamhet utvecklades för höjandet av svensk konstindustri, en verksamhet som till stor del leddes av föreningens dåvarande sekreterare Erik Wettergren. I juli 1915 utlyste föreningen en pristävlan om förslag till »från vägg utstående affärsskylt». Till denna tävlan, som torde vara en av de allra första av detta slag, insändes ej mindre än 70 förslag, av vilka första priset tilldelades skulptören Carl Ede och arkitekten Ragnar Hjort för en synnerligen saftig ritning till skylt för fruktaffär. (Detta och andra förslag äro avbildade i Svenska Slöjdföreningens tidskrift 1916 sid. 48 ff.). Slöjdföreningens initiativ manade genast till efterföljd och redan samma år d. 17 oktober utlyste

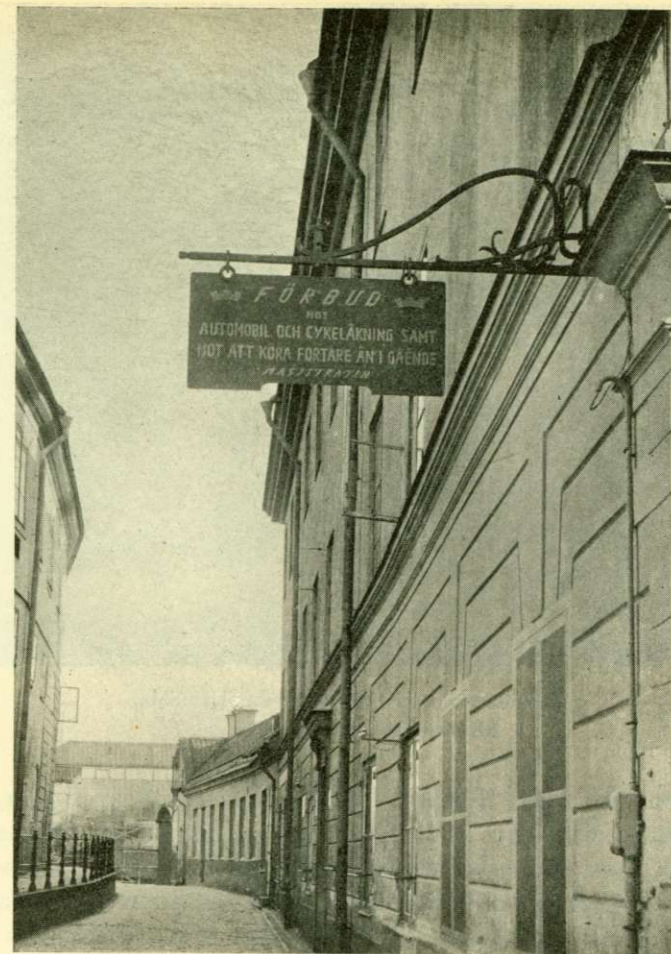

En mindre lyckad produkt av den moderna skyltkonsten.
En blandning på gott och ont.

Svenska Dagbladet en tävlan om förslag till skylt för sitt då under byggnad stående hus, en tävlan som samlade 143 deltagare och resulterade i tidningens nuvarande skylt, komponerad av Oscar Brandtberg, fortfarande en av de bästa moderna skyltar, som finnas i Stockholm. De bästa av Slöjdföreningens och Svenska Dagbladets tävlingsresultat sammanfördes sedan till en utställning på Röhsska konstslöjdmuséet i Göteborg, där de också väckte stort intresse.

Utmärkande för dessa skyltar är att flertalet anknyta till länge sedan brutna traditioner, till 1700-talets enkla dekorativa symbolskylt men utan att för den skull verka pastisch. På en smidd järnstång ställdes eller hängdes symbolen för affären i fråga eller också textades namnet på en nedhängande bricka. En särskild omsorg ägnades i sistnämnda fall typografien, som från denna tid blir allt klarare och mera uttrycksfull.

1917 anordnades ytterligare en skyltutställning i Stockholm i Blanchés lokaler vid Trädgårdsgatan, vilken även den flyttades till Röhsska muséet i Göteborg. Den ledande själen i detta företag var arkitekten Gunnar Leche, som tillsammans med sex unga förmågor från Tekniska skolan

Gatuskylt vid S:t Eriks gränd, Uppsala.

Komponerad av stadsarkitekt Gunnar Leche.
Ett gott exempel hur väl en modern skylt kan anpassas
en gammal stadsbild.

gjorde reklam för bättre skyltkultur, genom utställandet av fotografier dels av goda, dels avskräckande skyltar, ritningar till nya sådana samt gatubildsmodeller m. m. Av tillgängliga avbildningar från denna utställning att döma synas skyltförslagen haft ungefär samma karaktär som de från föregående utställningar.

Sedan intresset väckts för modern skyltning genom dessa propaganda-utställningar, föredrag och icke minst genom livlig medverkan från

Skylt från kyrkogårdsentrén, Uppsala.
Väl inkomponerad i omgivningen.

pressens, främst Svenska Dagbladets sida, har skylten under de senaste åren utvecklats efter de goda linjer, som redan från början anslagits. Men att tala om en revolutionerande, eller ens hastig utveckling av den moderna skylten kan man icke. Affärsmännen ha endast så småningom kunnat övertygas om att en vacker och smakfull skylt är verkammare än en avskyvärd glas- eller plåtreklam. Såvida ej byggnadsnämnderna i våra städer få större makt att sova i det stora materialet, att utdöma och förnya, kommer det att dröja långa tider, innan vi på våra större affärsgator kunna märka någon avsevärdare förbättring i skyltningen. Att ännu mycket återstår att göra synes nogsam av här reproducerade fotografier från några affärsgator i Stockholm. I alla nybyggda kvarter i Stockholm märkes dock en väsentlig förbättring.

I och för sig är det naturligtvis glädjande om enstaka goda skyltar uppsätts bland allt det dåliga. Men för att erhålla en enhetlig verkan fordras att en rationell plan utarbetas efter vilken skyltfrågan kan ordnas för vissa stadspartier i sin helhet, och skylten anpassas efter olika gators karaktär. Vid skyltutställningen 1917 voro de olika slagen skyltar grup-

perade efter de speciella gatutyper där de kunna tänkas förekomma, bostadsgatan, den smala affärsgatan och den breda affärsgatan. Sålunda hängde de enkla symbolskyltarna utan ljuslågor på bostadsgatorna, där ju huvudsakligen matvaruhandlare och hantverkare ha sin affärsverksamhet förlagd till dagen. På affärsgatorna hängdes den större skylten, i många fall försedd med något slag av belysning med huvudvikten lagd på koncentrerung av ljuset till ett viktigt parti.

I teorien synes denna princip vara synnerligen förnuftig men i praktiken oerhört svår att förverkliga. Innan känslan för stadsetetiken, för nödvändigheten av bättre gatumöblering, genomsyrat de djupare befolkningslagren behöves mycken reklam, mycken upplysning och sist men icke minst en vidsträcktare befogenhet hos städernas egna estetiskt kunniga myndigheter, byggnadsnämnderna. Först då skola vi kunna skönja resultatet av de ännu så länge ganska spridda strävandena för åstadkommandet av en högre skyltkultur.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Samfundets årsmöte i Linköping den 2—5 juli 1926.

Gynnat av det mest strålande väder kunde det för årsmötet fastställda programmet i detalj genomföras. Som redan förut omnämnts hade en särskild kommitté tillsatts för att förbereda och ordna alla de med mötet förbundna anordningarna. Denne hade inom sig utsett ett arbetsutskott, bestående av grevinnan ALICE TROLLE, hedersordförande, landshövding E. TROLLE, ordförande, kapten H. WESTMAN, vice ordförande, grevinnan LOUISE STENBOCK, sekreterare (i stället för greve H. FALKENBERG, som på grund av sjukdom blev förhindrad att delta i arbetet), friherrinnan LOUISE ADELSWÄRD, fröken AUGUSTA LAGERFELT, kapten E. NORDENFALK, ingenjör A. SAMSON och bokhandlare G. SWANLUND. Främst ha samfundet och alla deltagare i de minnesrika hembygd dagarna dessa personer att tacka för att dessa dagar blevo så angenäma och så givande. I detta sammanhang får emellertid icke heller disponent W. ROLÉNS namn glömmas, ty det var han, som organiserade och ledde alla färderna utanför staden.

Mötets högtidliga öppnande ägde rum i den rikt flaggsmäckade Ljungstedtska skolan, vars högtidssal på ett smakfullt sätt pryts av Östergötlands hemslöjdsförening med vävnader och andra hemslöjdsalster. Sedan en orkester ur Första livregementets grenadiärers musikkår under ledning av musikdirektör LUNDBERG spelat Noréns: »Så grannt står Östergyllen», bestogs talarstolen

av landshövding ERIC TROLLE, som hälsade samfundet välkommet med följande ord: »Jag ber först och främst att få rikta ett tack till Samfundet för hembygdsvård för att det velat till Östergötland och dess residensstad förlägga sitt årsmöte och firandet av dess 10-årsdag. Vi räkna det som en heder för vår bygd att få mottaga Samfundet och bringa detsamma ävensom alla närvarande hembygds-kulturintresserade vår hjärtliga välkomsthälsning.

Det skulle ha varit mig mycket kärt, om jag vid detta tillfälle kunde ha pekat på ett kraftigt organiserat och energiskt arbete inom länet i hembygdsvårdens intresse. Men så är dess värre icke förhållandet. Här finnes inom denna urgamla kulturbygd intresse för hembygdsvård och ett rikt arbetsfält för detta intresse, men först under senare tider har ett mera allmänt intresse för hembygdsvården börjat skjuta fart. Jag är övertygad om att samfundets årsmöte här med alla klagörande föredrag och besök på minnesrika orter, som erinra om vad våra förfäder redan i längst försvunna tider verkat för hembygdens vårdande och höjande både i materiellt och kulturellt hänseende, skall sporra intresset till fruktbringande handlingskraft till främjande av den stora uppgift, som Samfundet satt sig före att förverkliga överallt i Sveriges land.

Vad vill hembygdsvården? Namnet leder en att tänka att man med hembygdsvård endast avser att främja ett mer eller mindre snävt begränsat lokalt intresse, men detta är ingalunda hembygdsvårdens yttersta, ideo- ella mål. Den, som älskar sin hembygd,

Deltagarna i Samfundets för hembygdsvård årsmöte vid besöket på Sturefors. (Foto J. Stenhardt.)

han vet till fullo, att denna, trots sina karaktäristiska särdrag, ej utgör något från det hela isolerat utan fastmer ingår som ett led uti det större samhälle, som vi ha den lyckan att kunna kalla vårt fosterland. För den sanne hembygdsvårdaren ter det sig som en oavvislig plikt att vårda de traditioner, som hava sin rot i Sveriges jord och folk och inpassa varje bygds kulturtraditioner i en helhetsbild, som präglas av de gamla äktsvenska dragen. Östgöten sjunger med glädje och stolthet om det fagra Östergyllen, den fagrade av alla bygder, där »stora minnen sova» i skygd av ömsom leende, ömsom storslagen natur, men han sjunger även om »det land, där våra barn en gång få bo och våra fäder sova under kyrkohällen».

Sedan talaren närmare redogjort för det arbete, som hittills bedrivits i Östergötland inom hembygdsvårdens område, uttalade han än en gång ett välkommen och utbringade

ett kraftigt besvarat leve för fosterlandet. Orkestern spelade därpå Ulvåsamarschen.

På förslag av lektor Karl Starbäck valdes landshövdingen till mötets ordförande, till vice ordförande utsågs lektor STARBÄCK.

Sedermera var tillfälle berett för deltagarna att bese de i samband med mötet anordnade utställningarna. Som redan nämnt hade länets hemslöjdsförening smyckat själva högtidssalen med prov på olika hemslöjdsalster från provinsen och denna förening hade även anordnat en utställning av prov på vävnader m. m., utförda av elever vid av föreningen anordnade hemslöjds-kurser. Samfundet för hembygdsvård hade anordnat en utställning för att visa dess arbete för byggnadskulturens höjande genom byggmästarekurser, konsultationsverksamhet, byggnadspremieringar m. m. och slutligen hade Östergötlands museiförening i museet anordnat en utställning av bilder från gamla Linköping.

Kl. 11,30 samlades man återigen i högtidssalen, där lektor STARBÄCK gav en återblick på samfundets arbete under de gångna tio åren. På hans förslag avsändes ett telegram till kronprinsen, Samfundets för hembygdsvård hedersordförande.

Vid de förhandlingar, som sedermera på eftermiddagen ägde rum, upplästes och godkändes styrelse- och revisionsberättelse för 1925 och beviljades styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet. Efter företagen utlottning omvaldes till medlemmar i styrelsen stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM, vice ordförande, börsdirektör K. BELFRAGE, fil. lic. F. HAZELIUS, ingenjör L. NOBEL, intendent E. WETTERGREN och arkitekt JOHN ÅKERLUND.

Kl. 4 samlades man vid domkyrkan, där professor AXEL L. ROMDAHL i ett intressant föredrag följde kyrkans byggnadshistoria genom århundraden fram till senaste tider, varefter man besåg kyrkan under hans ledning.

Efter professor Romdahls visning av domkyrkan samlades deltagarna åter i Ljungstedtska skolan till en orienterande skildring över staden Linköping och dess tidigare öden. Då numera avlidne lektor K. BECKMAN, som ursprungligen hade lovat att lämna denna översikt över gamla Linköping, insjuknat, gav i stället doktor ARTHUR NORDÉN i kåserande form en skildring av Stångåstadens uppkomst och utveckling. Doktor Nordén inledde sitt föredrag med att beklaga, att den flitige Linköpingsforskaren, lektor Beckman, icke själv kunde få framlägga vad som till stor del vore resultatet av hans egna forskningar på området. Efter föredraget beslöt de närvarande att till lektor Beckman avsända ett hälsningstelegram.

På aftonen samlades ett 70-tal deltagare till supé och samkväm på Frimurarehotellet. Stadsfullmäktiges ordförande, doktor CARL SEDERBLAD utövade värdskapet på Linköpings stads vägnar. I sitt hälsningstal framhöll doktor Sederblad några »hembygdsvårdande» synpunkter på Linköpings stads utveckling i byggnads- och stadsplanehänseende och bringade Samfundet för hem-

bygdsvård ett tack för att det hit förlagt sitt årsmöte och en hyllning för det betydelsefulla, sannt fosterländska kulturarbete, som förbundet utfört. Lektor STARBÄCK tog omedelbart till orda och tolkade de känslor av respekt och vördnad som han alltsedan skolåren i Linköping hyst för residensstaden vid Stångån, provinsens hjärta och skådeplatsen för så många minnesvärda händelser i vår historia. Landshövding TROLLE framförde gästernas tack och riktade detta i främsta rummet till stadsfullmäktiges ordförande, som personligen nedlagt ett intresserat arbete för att bereda Samfundet ett värdigt mottagande.

Lördagen den 3 juli började förhandlingarna kl. 10 f. m., varvid tvännen föredrag höllos, det ena av lektor KARL STARBÄCK, som talade över ämnet: »Vad kan hembygden ha att lära oss?», det andra av folk-skollärare ELOF LINDÄLV, Göteborg, om »Hembygdsundervisningen i skolan». Efter föredragen, som komma att in extenso återgivas i tidskriften, följde en kortare diskussion. Samma dag kl. 12 höll riksantikvarien SIGURD CURMAN sitt mycket uppmärksammade föredrag: »Frågor rörande hembygdsrörelsen och kulturminnesvårdens organisation», vilket återfinnes på annat ställe i detta nummer. Även efter detta föredrag följde en stunds diskussion.

Vid 4-tiden på eftermiddagen startade en lång rad bilar och bussar från Borggårdsplatsen i Linköping med Sturefors som mål, dit greven och grevinnan BIELKE inbjudit deltagarna i årsmötet. Sedan förfriskningar intagits i den vackra parken, samlades mötesdeltagarna på en lövomkransad kulle, där en talarstol rests, dekorerad med svenska flaggor. Gästerna hälsades välkomna av greve THURE-GABRIEL BIELKE, varefter talarstolen bestogs av rektor ALF HANNERZ från Strängnäs, som i ett fängslande och innehållsrikt föredrag skildrade Stångådalens minnesskatter. Efteråt hade man tillfälle att under värdfolkets älskvärda ledning bese parken och slottet med dess dyrbara samlingar.

Den följande söndagsförmiddagen användes för en utfärd till Vreta kloster, vilket besågs under ledning av riksantikvarien CURMAN, som under flera år lett utgrävningarna därstädes samt kyrkans restaurering. Sedan man besett kyrkan deltog de flesta i högmässan, vilken förrättades av kyrkoherde SIXTEN DAHLQUIST.

På eftermiddagen hade Smålands-Östergötlands hembygdsring anordnat en hembygdsfest å Idrottsplatsen i Linköping. De närvarande hälsades välkomna av grevinnan ALICE TROLLE i egenskap av hedersordförande i hembygdsringen. Talarinnan sade sig ha en kär plikt att fylla genom att till det församlade hembygdsrådet överbringa ett tack från Österrike för det kärleksverk Östergötland under tre år från 1919 och delvis ännu haft förmånen utföra bland de österrikiska barnen, och som ett synligt bevis för denna tacksamhet hade till Östergötland överlämnats en bronsplakett, vilken grevinnan nu högtidligt överlämnade till Östergötlands fornminnes- och museiförening att förvaras som ett minne av vad som Östergötland under en svår tid fick tillfälle att utträtta för österrikiska barn.

Professor ALBERT ENGSTRÖM fick här efter ordet, hälsad av hjärtliga applåder. Hans livligt och kraftfullt framförda föredrag om »Kärleken till torvan» hoppas vi även få tillfälle att återge i tidskriften. Efter professor Engströms föredrag sjöng man unisont »Du gamla, du fria» och ett fyrfaldigt leve utbringades för fosterlandet. Därefter framfördes av medlemmar i hembygdsringen scener ur ett bondbröllop i Vånga socken i norra Östergötland, sådant det enligt gamla anteckningar försiggick för snart 100 år sedan. Efter »bröllopsmåltiden» trädde bruddansen och sedan övergick man till folkdanser och folklekar. På kvällen hade Smålands-Östergötlands hembygdsring anordnat en hembygds-konsert i Cirkus, vilken, då musikdirektör ALFVÉN var förhindrad, leddes av domkyrkokantor O. EDBERG.

Den sista dagen av årsmötet, måndagen

den 5, ägnades helt åt en utfärd, som först gick till Alvastra, där professor ANDREAS LINDBLOM mötte och höll ett orienterande föredrag över kyrkans och klostrets historia. Sedan man intagit kaffe å Turisthotellet fortsattes färden till Vadstena, där deltagarna rönt ett hjärtligt mottagande av stadsfullmäktiges ordförande, fältläkare CONRAD VAHLQUIST, som bjöd samtliga på förfriskningar i hotellets trädgård. Därefter begav man sig till klosterkyrkan, där musikdirektör P. ÖSTERBERG utförde ett musikstycke på orgel, varpå professor LINDBLOM från predikstolen talade om »Birgitta, Vadstena och Sverige». Under hans ledning besågs sedan kyrkan, klostret och de pågående utgrävningarna samt andra intressanta platser i staden. Efter den gemensamma middagen å Stadshotellet gav professor Lindblom en kortfattad orientering över slottets historia, som sedermera besågs av de flesta deltagarna.

Därmed var årsmötet avslutat. Samtliga deltagare komma säkert att i tacksamt minne bevara all den storslagna gästfrihet de åtnjöt under de minnesrika dagarna och särskilt kommer Samfundet för hembygdsvård och dess medlemmar att med stor tacksamhet minnas den varma förståelse för dess strävanden, som strömmade dem till mötes överallt från bygdens befolkning, men att också värdfolket självt — östgötarne — voro nöjda med dagarna framgick på mångahanda sätt. Ett par tidningsklipp må härvid tjäna som prov. En Norrköpings-tidning avslutar en längre artikel, som den kallar »Östgötadagarnas facit», med följande lyriska ord: »Det stod för alla en verklig glans kring denna sammankomst i Linköping. Solen satte det hela under en illumination, som var makalös. Utfärden till Sturefors och samlingen i parken där, Vreta-kyrkans hela lilla värd av skönhet, samvaron med de män och kvinnor, som på skilda håll ansvara för kulturvård, museer och forskning i detta land och denna provins, föredrag och diskussioner, allt verkade på oss östgötar sällsynt glädjande, sporrande

och hoppingivande, därtill stämde det oss skam och synd till bekännandes: det stämde oss faktiskt till högfärd, över solen, över Roxen, över dōmen och klostren och slotten, över alla goda och offervilliga människor, över ärtorna och fläsket, över den »andliga kova», för vilken landshövding Trolle tackade Albert Engström, över alla sockendrakter, som till vår häpnad fögnad vimlade på Linköpings gator, över — ja, faktiskt blev vi högfärdiga ett litet slag, när solen lät oss i ett rus av himmelskt ljus skåda vårt härliga land så underbart bräddfullt av färger, skönhet och minnen». Och en Linköpingskollega skriver: »För hembygdsintresset i Östergötland ha dessa dagar, därom torde ingen tvekan råda, betydtt en kraftig uppräckning. Det talades flera gånger om ett »genombrott», som skulle kunna dateras från detta möte. Framtiden får utvisa om dessa längst gående förväntningar uppfyllas, men säkert är att många uppslag och impulser, som givits under hembygdsdagarnas diskussioner och icke minst under den personliga samvaron, komma att under närmaste tiden med ökat intresse diskuteras och prövas av dem, som här i länet gå i spetsen för det hembygdsvårdande arbetet».

Dessa uppmuntrande ord från pressens sida voro icke de minst värdefulla, som uttalades. För övrigt står Samfundet i stor tacksamhetsskuld till Linköpingstidningarna och den övriga östgötapressen för deras varma intresse för de strävanden, som Samfundet gjort till sina.

Samfundets byggmästareskola på Hvilan.

Styrelsen för Samfundet för hembygdsvård har beslutat att utse en särskild styrelse för byggmästareskolan på Hvilan, bestående av högst fem personer med uppgift att handha

den omedelbara ledningen av skolan, och har den till medlemmar i nämnda styrelse utsett förre statsrådet, domänintendent SVEN LINDERS, ordförande, rektorn vid Malmö stads lärlings- och yrkesskolor, ALBIN NORDSTRÖM, ingenjör LUDVIG NOBEL samt samfundets sekreterare F. HAZELIUS. Sedan samfundet hemställt hos styrelsen för Hvilans folkhögskola att utse den femte medlemmen har nämnda styrelse härtill utsett ledamoten av riksdagens första kammare, lantbrukare JÖNS JÖNSSON, Slätåker, med professor L. F. ROSENGREN, Alnarp, som suppleant. Ledningen av skolan kommer att handhavas av föreståndaren för samfundets yrkesutbildningsverksamhet F. Hazelius, vilken också tjänstgör som styrelsens sekreterare.

Skolan kommer att pågå under tiden 10. januari — 6. april 1927. Undervisningsämnena bli följande: *Byggnadslära med byggnadsritning*, omfattande material- och konstruktionslära, statik, planlösning och yttre formgivning, inredningsarbeten, värme och ventilation, bostadshygien. Uppmättningsövningar, upprättande av förslag till boningshus, lantmannabyggnader m. m., arbetsritningar, arbetsbeskrivningar, kostnadsberäkningar, *avvägning och nivellering*, *svenska byggnadsskickets historia och hembygdsvård*, *matematik och fysik*, *kalkylation*, *svenska språket med affärsskrivning och bokföring*.

Kursavgiften är 200 kronor. Medellösa och mindre bemedlade elever kunna erhålla stipendier. Sålunda få de rätt att söka Kungl. Kommerskollegii inrikes studiestipendier; vidare ett flertal stipendier à 300 kronor, skänkta av Skånska föreningen för byggnadskultur, Bara härads hembygdsförening m. fl. Dessutom har styrelsen för Samfundet för hembygdsvård reserverat ett belopp av 2,000 kronor att användas såsom studielån.

Prospekt och närmare upplysningar kunna erhållas genom hänvändelse till samfundets expedition, Grönegatan 14, Lund.

L I T T E R A T U R

Lars Levander: *Dalmålet. Beskrivning och historia. I. Appelbergs boktryckeri, Uppsala 1925.*

Undersökningen av svenska folkmål i Uppsala — vanligen kallad »Landsmålsarkivet» — har sen många år tillbaka planmässigt arbetat på att få till stånd översikter över större delar av det svenska dialektområdet, ofta med landskapet som enhet, för att — i samarbete med liknande institutioner i Lund och Göteborg — så småningom söka nå fram till en översikt över samtliga svenska mål. Flera sådana landskapsundersökningar äro i gång, t. ex. Dalarna, Västergötland, Östergötland, Jämtland m. fl. provinser. Levanders Dalmålet är ett led i denna strävan. Specialavhandlingar över målen i vissa smärre geografiska enheter, socknar, härader, el. d. och djupborrningar på vissa enstaka grammatiska eller geografiska punkter finns det gott om, då de senaste 50 årens folkmålsforskning till stor del varit inriktad därpå. Först på sista tiden har man nått fram till utförligare översikter över ett helt landskaps dialekter. Den första framställning av detta slag var den redogörelse för de uppländska folkmålen, som E. Kruuse gav i det topografiska verket *Uppland*. Betydligt utförligare — trots det anspråkslösa namnet — är Torsten Ericssons Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål (1914), som i åtskilliga år var den mest allsidiga och fullständiga beskrivning, som vi ägde över något landskaps folkmål. I fråga om ljudskicket är dock E. Wigforss' *Södra*

Hallands folkmål (1913—1917) ett ännu utförligare arbete. Sedan något år tillbaka föreligger G. Kallstenius översikt över Värmlandsmålen färdig, och dess tryckning är påbörjad i tidskriften »Svenska landsmål», och sedan år 1918 är arbete i gång på en översikt över Västergötlands folkmål, som i fråga om dialektmaterial torde vara det rikligast företrädde i landsmålsarkivets samlingar. H. Geijer har sedan lång tid tillbaka gjort stora förarbeten för Jämtlandsmålen beskrivning, liksom G. även arbetat på en redogörelse för samtliga svenska mål (i sammandrag publicerade i *Flodströms Sverige*). Och som nämnades är arbetet i gång i flera andra landskap. Helt nyligen har H. Lindroth, föreståndaren för Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg, sänt ut ett digert verk, som utgör första delen av *Ölandsmålet*.

Förra året utkom första delen av Levanders stort tilltagna men starkt koncentrerade översiktsarbete *Dalmålet*, vilket torde vara det i sitt slag förnämsta verk, som den svenska dialektforskningen uppvisar.

Dalmålet är icke lika med folkmålet i landskapet Dalarna. Hela Bergslagen i sydost räknas icke med liksom ej heller de norsktalande socknarna Särna och Idre i norr. Dalmålet omfattar den del av landskapet som brukar kallas Övre Dalarna, d. v. s. bygden runt Siljan — förf. skiljer på områdena Ovan-Siljan och Nedan-Siljan — och Västerdalarna. Området sträcker sig således från Älvdalen i norr till och med Näs, Floda och Gagnef i söder. Med Falun och Tunaslätten börja de s. k. Bergslagsmålen.

Dalmålet talas av omkring 90,000 personer. Det är så starkt splittrat i skilda dialekter, att man undrar, om någonstades mer på jorden förekommer större språkförbistring inom ett så litet område, särskilt om man betänker, att dessa mål dock i grunden samtliga blott äro olika nyanser av ett och samma språk. I Sverige lär det väl i varje fall inte finnas något annat ställe, där hart när grannsocknar inte kunna förstå varandras målföre utan tillhjälp av riks-språket, som fallet är — eller åtminstone har varit — i Övre Dalarna. Nog kan man förstå den dalkarl från Ovan-Siljan, som i slutet av 1600-talet på allvar föreslog, att delar av bibeln skulle översättas till dalmål och att de präster, som ville vinna anställning inom Ovan-Siljan, skulle lära sig detta mål för att vid predikan m. m. kunna göra sig förstådda av befolkningen. Och dialektsplittringen är så stor, att i Övre Dalarna praktiskt taget varje by har sitt särpräglade mål. Icke i någon av Dala-socknarna — säger författaren — torde det möta nämnvärd svårighet för sockenborna att enbart på talet avgöra, från vilken by i socknen en okänd person är, och ofta äro bymålen så karaktäristiska, att även grannsocknarnas invånare med ledning av den okändes tal kunna bestämma ej blott hans hemsocken utan även hans hemby. Man förstår, att det skall bereda förf. stora svårigheter att bemästra och för läsaren klarlägga en sådan mångfald skiftande dialekter. Det förefaller, som om förf. verkligen lyckats lösa denna uppgift, åtminstone i den utsträckning, som man rimligtvis kan begära. Ett av de medel, som han härvidlag använder, är att han återger språkmaterialet i s. k. grov beteckning — en lycklig och troligen alldeles nödvändig utväg för att åvägabringa någon överskådlighet över rikedomerna av former. Förf. har vidare avlastat en stor del av mera speciella, fonetiska resonnemang på utförliga noter i slutet av boken, vilka, eljest skulle ha tyngt fram-

ställningen. Slutligen bör ej heller i detta sammanhang förglömmas, att förf. äger en lättläst, klar stil.

Jag skall icke här utförligare ingå på en redogörelse för detta innehållsrika verk, och det mesta torde för övrigt icke vara av allmänt intresse. Men en sak kan jag icke förbigå, och det är frågan om Dalmålets frändeskapsförhållanden. Man kan inför denna egendomliga dialekt fråga sig: Är Dalmålet ett övervägande svenskt språk eller är det möjligen norskt eller är det något mitt emellan, eller är det kanske ett mål för sig? Förf. berör något dessa spörsmål i inledningen och kommer till ett resultat, som bekräftar vissa forskares tidigare antaganden rörande dessa frågor. Målen i Övre Dalarna äro *svenska* folkmål, vars närmaste släktingar återfinnas i den s. k. *uppsvenska* dialektgruppen, d. v. s. i grannmålen söder- och österut i Uppland, Gästrikland samt norra och östra Västmanland.

Dalmålet är ytterligt egenartat, men de många främmande formerna och uttrycken bero ej bara på — som mången föreställer sig, ej minst i Dalarna självt — att en mängd ålderdomligheter troget bevarats, t. ex. nasaleringen i Ovan-Siljan, utan den främmande prägeln beror minst lika mycket på de många nyheter, som utvecklats i Dalmålet och gjort det alltmer olik andra svenska mål — jag behöver bara nämna den långt drivna diftongeringen av enkla vokaler inom en del av området.

Föreliggande del av arbetet omfattar — fränsett en orienterande inledning — kapiteln om accenten, kvantiteten och vokalerne, vari jag då även inräknar behandlingen av nasalering, hjälpvokaler och vokalförlust. Nästa del börjar alltså med konsonanterna. Vi få hoppas, att fortsättningen snart kommer i bokhandeln, ty del I verkar i hög grad ett ofullbordat arbete: den saknar varje tillstymmelse till register, som mycket försvårar användandet av boken.

JOH. GÖTLIND.

Acta Oelandica. Skrifter utgivna av Ölandsklubben i Stockholm. Sthlm. Nordisk roto-gravyr i distr. 1. Aréen, Ernst E.: Den kungl. djurgårdsinrättningen på Öland. 2. Aréen, Ernst E.: Borgholm, stadens och badortens historia. 3. Aréen, Ernst E.: Karl XV:s öländska jaktfärder.

Det finns som bekant flera landskaps-gillen och föreningar i huvudstaden till nöje och nytta, som ju äga sin betydelse även i kulturellt syfte, men det kan ej nekas, att icke Ölandsklubben därstädes givit sig en särskild prägel, som är efterföljansvärd, i det den ägnar sin uppmärksamhet åt sin ös äldre kultur. Att så skett torde få tillskrivas den omständigheten, att klubben bland sina medlemmar räknar en kunskapsrik och för sin födelseö så varmt intresserad man som d:r Ernst Areen. Det är också en glädje att kunna konstatera, att hans »Acta Oelandica» utmärka sig för verklig gedigen forskning, vilket beklagligt nog är långt ifrån vanligt, när det gäller s. k. ortshistoriska skildringar. Det är också därför anmälaren med verklig glädje tagit kännedom om d:r Areens monografier. Han har icke skytt mödan att genomforska det ej alltid lättåtkomliga arkivmaterialet, som för hans ändamål varit att söka i olika arkiv och i dessas olika samlingar. Den, som har att förvalta hundratusentals volymer i t. ex. ett landsarkiv, märker beklagligtvis dagligen, huru ringa eller obetydligt de, som sysselsätta sig med provins- eller ortshistoria, för sina böcker i ämnet utnyttja detta primärmaterial. Man nöjer sig vanligen med äldre föregångares mer eller mindre osäkra uppgifter eller till och med hugskott, som rätt lätt kunna korrigeras genom arkivmaterial i mängd. Det vore på tiden, att man inskränkte sin fåfänga att ge ut böcker i ämnet med huvudsakligt begär att skapa dyrbara volymer med dyrbart papper och fina plansch-reproduktioner, vilket ju kan vara förtjänstfullt på sitt vis, men ingalunda uppväger resultaten av verklig forskning och sakkunskap på området.

D:r Areens »Acta Oelandica. I» (1924) behandlar »Den kungliga djurgårdsinrättningen på Öland» och är det första arbete inom svensk litteratur, som mer ingående skildrar ett kapitel ur den svenska jaktvårdens historia. Jakträtten var naturligen ursprungligen fri, d. v. s. ej ett kronans eller konungens prerogativ, vilket det först blev i samband med den så småningom utbildade kungl. regalrätten, som haft utländsk förebild, vilket förf. dock ej närmare betonar. Gustav Vasas prononcerade rättighet till jaktparker vilade i hög grad på kejsarlig eller, som den egentligen var, på romersk rätt, sedan han lärt sig förstå fördelen av att tillämpa denna på svenska rättsförhållanden, ej endast när det gällde jakträtt. Hans söner hade ingen anledning att frångå denna standpunkt, snarare att skärpa densamma, vilket förf. också med stöd av urkunderna på ett tydligt sätt visar beträffande Öland. De rigorösa bestämmelserna och deras tillämpning blevo till plåga för öns inbyggare ända till början av 1800-talet, då man insåg, att det fanns även andra intressen att tillgodose, än ett kungl. prerogativ, som ursprungligen ej hade sina rötter i ett allmänrättsligt förhållande. Huru skogens utnyttjande på ett rigoröst sätt inskränktes för öns befolkning i samband med jakträtten, visar förf. med stöd av ett rikt och väl använt material. Framställningen är synnerligen fyllig och ger en levande bild av tidsförhållandena. För senare delen av 1600-talet och förra hälften av 1700-talet hade dock Ölands arkivalier i landsarkivet i vissa fall kunnat lämna ännu rikligare bidrag, så mycket mer som Kalmar länsstyrelses arkivalier äro rätt väl bevarade för denna tid.

Den andra volymen av »Acta Oelandica» behandlar »Borgholm, stadens och badortens historia» (1924). Författarens mening var först att behandla sin födelsestads arkitektur, men snart utvidgade förf. sina studier till att omfatta skildringen av stadens utveckling från dess tillkomst. Resultatet föreligger nu uti en med bildmaterial

rikt försedd bok. Staden skildras från dess tillkomst 1816 till närvarande tid. Naturligen ger ej stadens historia anledning till att upptaga några stadshistoriska problem till behandling, men det allvarliga sätt, med vilket förf. gått till sitt arbete, gör, att man med hjälp av de reproducerade stadsplanerna får en levande och korrekt bild av stadens topografiska utveckling, ett kapitel, som man annars i dylika arbeten behandlar rätt lättvindigt. Att stadens konsthistoriska sida blivit i all utsträckning behandlad, är naturligt, då förf. är specialist på detta område, ej minst den äldre 1800-talsarkitekturen. Om stadens ekonomiska utveckling och dess institutioner har förf. meddelat intressanta och tvivelsutan särdeles korrekta uppgifter. Borgholm som badort får naturligen en framskjuten plats i stadens historia, och är det intressant att följa dess utveckling från en badstrand till ett ansevärt etablissement. Förf. har också frigjort sig från frestelsen att meddela en hop mer eller mindre obestyrkta anekdoter, som man ej sällan får se upptaga en stor del av mer diletantmässiga ortskildringar.

Den tredje och sista av d:r Areens »Acta Oelandica» (1926) skildrar: »Karl XV:s öländska jaktfärder» och är av helt annan karaktär än de föregående monografierna. Här har d:r Areen meddelat en hel del traditioner från de närmast föregående generationerna om den folkkäre och populära monarkens jaktfärder på ön under Ölands jaktklubbns egid. Det rör sig om åren 1864, 1866 och 1868. Det är upplevelser från monarkens senaste levnadsår, som här skildras, illustrerade av ett rikt fotografiskt och delvis unikt material. Skildringen är särskilt roande och har omedelbarhetens karaktär. Här har åtskilligt, som annars förblekat i glömskans natt, räddats åt eftervärlden. Det har utan tvivel erbjudit rätt stort arbete att från skilda håll samla materialet till denna skildring, ehuru det rör sig om en så pass sen tid.

Förf. har antytt, att han ämnar behandla

Borgholms slotts byggnadshistoria, åtminstone från senare skeden, vilket är att motse med stort intresse, emedan förf:s huvudgebit är det konsthistoriska, varåt han ägnat så framgångsrika studier. Kalmar läroverk har bl. a. fått sin byggnadshistoria tolkad av d:r Areen.

CARL M. KJELLBERG.

Bengt Cnattingius, Sigurd Erixon och Arthur Nordén: Handledning i kulturminnesvård och hembygds-kunskap. (Särtryck ur Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening.) Linköping 1926.

Under ovanstående titel har nyligen en liten skrift utgivits, för vars gedigenhet de kända författarenamnen borga, och den är både instruktiv och lättfattlig till sitt innehåll. Den meddelar i en överskådlig uppställning goda råd åt den hembygdsintresserade i avseende på såväl kyrkliga byggnader och inventarier som allmogekultur och förhistoriska fornminnen i Östergötland. De två första kapitlen börja med en konst- och kulturhistorisk framställning och anvisa dessutom ett lämpligt tillvägagångssätt vid undersökningar av byggnadsmonument och inventarier ute i bygden, varjämte de anbefalla sådana skyddsåtgärder för de skilda slagen av fornminnen, som vid olika tillfällen kunna äga sin tillämpning. I det tredje kapitlet, som behandlar provinsens förhistoria, uppdelar förf. ämnet i kronologiska avdelningar, fastställer för varje grupp de forskningsuppgifter, som den hembygdsintresserade kan gripa sig an med, ger en kort karakteristik av tidsskedet, uppställer tabeller över boplatser och andra fasta fornlämningar och illustrerar framställningen med avbildningar av de viktigaste fornsakstyperna. Här och var inflikas råd för efterlevandet av aktuella bestämmelser i de kungl. förordningar, som avse fornminnenas vård.

Om den lilla boken, vad de beskrivna och behandlade föremålen beträffar, är av-

sedd för Östergötland, så bör det å andra sidan framhållas, att dess initiativ, dess uppställning och dess partier av allmän giltighet kunna tjäna som förebild för liknande publikationer i andra provinser. Att

erhålla en dylik handbok är givetvis ett av de mål, på vilket landets övriga hembygds- och fornminnesföreningar i främsta rummet böra inrikta sig.

OTTO RYDBECK.

M E D D E L A N D E N

Blekinge.

BLEKINGE HEMBYGDSFÖRBUNDS ÅRS-MÖTE avhölls i Sölvesborg den 27 juni. Därvid utsågs till ordförande efter avlidne landshövdingen, greve Axel Wachtmeister, greve A. Wachtmeister, Vambåsa. Till vice ordförande efter rektor B. Löfgren, som av sagt sig uppdraget, valdes lasarettsläkaren, doktor I. Lönnberg, Karlshamn. Av den framlagda årsberättelsen framgick, att förbundet understött de bygdeundersökningar, som letts av intendenten vid Nordiska Museet Sigurd Erixon, och att en dialektundersökning påbörjats av studeranden Gösta Holmberg. Vidare har igångsatts en inventering av de fasta fornminnena i östra Blekinge. Undersökningen har omfattat delar av Augerums, Lösens, Ramdala, Jämjö och Torhamns socknar. Genom intresserat tillmötesgående från riksantikvariens sida har förbundet under den gångna sommaren satts i tillfälle att efter en vidgad plan fortsätta denna undersökning, och har förbundet härför lyckats intressera ett antal frivilliga medarbetare. På så sätt har under sommaren hela Östra och delar av Medelstads härad undersökts. I samråd med och under ledning av riksantikvarien har förbundet gått i författning om en restaurering av det gamla gravfältet vid Vedeby utanför Karlskrona. Under sommaren ha dock endast preliminära undersökningar kunnat utföras beträffande de delvis igenvallade gravarnas form och läge, varefter under kommande

år en försiktig och pietetsfull restaurering av fältet kommer att äga rum.

Bohuslän.

FJÄRDE VÄSTSVENSKA HEMBYGDS-KONFERENSEN ägde rum i Uddevalla den 19-21 juni, varvid man överlade om fornminnesvården i Västsverige med folkskol-lärare Johan Alin som inledare. Föredrag höllos bland annat av fil. kand. David Arill om hembygdsforskning och hembygdsvård i Bohuslän, av herr Dan. Danielsson: allmogens musik, och professor Hj. Lindroth: namn på öar och skär i bohusländska skärgården. Utfärder företogs till Morlanda kyrka och herrgård, Dragsmarks kloster och skalbankarna vid Kuröd. I samband med konferensen avhölls en folkminneskurs, anordnad av Västsvenska folkminnesföreningen och Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola i samarbete med Västsvenska hembygdsnämnden, vilken pågick den 21-23 juni. Föredrag höllos därvid av kand. Arill, lektor H. Celandier, folkskollärare Johan Kalén, folkskollärare E. Lindälv och docent C. W. von Sydow.

BOKENÄS HEMBYGDSMUSEM invigdes den 13 juli. Det har helt och hållet tillkommit genom folkskollärare W. Börjessons intresse och arbete och utgöres av en gammal torvtäckt stuga, förut belägen i Kav-lända skog.

FRILUFTSMUSEUM I STRÖMSTAD. Strömstads museiförening har påbörjat anläggandet av ett friluftsmuseum. Staden har för ändamålet upplåtit mark vid Strömsvattnet mellan Mariedal och Kristorp. Hittills har föreningen lyckats förvärva tvenne byggnader, ett gammalt båtsmanstorp från Skånimbo och en fiskarstuga från Seläter i Skee socken.

Dalarna.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUNDS ÅRSSTÄMMA ägde rum i Säter söndagen den 6 juni samtidigt med högtidlighållandet av stadens 300-årsjubileum. Ur berättelsen över verksamheten under år 1925 må följande anföras. Efter anhängan av förbundet har k. maj:t fastställt ändring av Dalarnas landskapsvapen så, att pilarna i vapnet återge verkliga dalpilar, d. v. s. pilar utan hullingar samt med vingarna utan fjäderbeteckning och i ett stycke med skaftet. En pristävling för insamling av folkminnen har varit anordnad, vilken gav ett intressant resultat. Bland annat erhöill man uppteckningar av verkliga folksagor, något som hittills varit så gott som okänt i Dalarna. Förbundet har med understöd av bland annat Järnkontoret låtit verkställa en inventering, uppmätning och beskrivning av Flatenbergs hyttby i Norrbärke socken. Restaureringen av gravkapellet i Garpenberg, vilken på grund av bristande medel legat nere sedan hösten 1922, har efter mottagandet av i stiftets kyrkor under år 1924 insamlade kollektmedel fortsatts och avslutats. Förbundets byggnadsavdelning har fullföljt och utvecklat samarbetet med hushållningssällskapets egnahemsnämnd i avsikt att få granska och eventuellt omarbeta ritningar till gårdar och lägenheter, avsedda att uppföras inom länet med lån av allmänna medel. Tvenne flyttblock, ett vid sjön Ljugaren i Rättvik samt den s. k. »Tansjättestenen» vid Säl i Mockfjärd ha fridlysts på anhängan av förbundet. Vid midsommartiden 1923 utsände förbundet jämte en del enskilda

personer i anslutning till firandet av 400-årsminnet av Gustaf Vasas befrielsegärning ett uppprop till allmänheten om insamling av medel till en Dalarnas Gustaf Vasa-fond för hembygdsvård och hembygdsforskning. Vid 1925 års slut hade influitt ett belopp av något mer än 2,000 kronor. I enlighet med bestämmelserna i upppropet skall fonden förvaltas av Dalarnas hembygdsförbund och årliga ränteavkastningen användas för hembygdsvård och hembygdsforskning.

Av arbeten i hembygdsvårdens och hembygdsforskningens intresse, som under året utförts inom Dalarna av till förbundet anslutna föreningar, må följande omnämnas. *Särna fornminnesförening* har bland annat vidtagit förberedelser för sockendräktens återupptagande, *Ålvdalens hembygdsförening* har låtit utplantera ett bäverpar inom socknen och rest en minnessten vid den s. k. Predikstolen, där Buskovius talade till sitt manskap vid tåget mot Särna 1644. *Orsa-Skattunges hembygdsförening* har på sin gammalgård uppfört en gammal slobod eller kölbod m. m., *Sollerö hembygdsförening* har inköpt en byggnad, som, innan Sollerön blev egen församling, utgjort sakristia till det gamla kapellet, *Rättviks hembygdsförening* har å sin gammalgård uppfört en foderlada och en trösklada, så att gården nu består av förutom dessa två lador, stuga, stall, fähus och stolphärbre samt dessutom det stora av kommunen skänkta prästgårdshärbret, *Åls fornminnesförening* har såsom gåva av Grycksbo pappersbruksaktiebolag erhållit en gammal byggnad i Byngsbo fäbod, som kommer att uppföras vid gammalgården, *Mockfjärds hembygdsförening* har fortsatt arbetet på återupptagandet av den i viss mån bortlagda sockendräkten. Sälunda voro årets konfirmander samtliga iförda sockendräkten. Material till dräkten anskaffas av föreningen och en s. k. dräktalmanacka har utarbetats, *Ludvika hembygdsförening* har på det till gruvmuseum avsedda markområdet uppfört hästvind och konsthjul m. m. från Segergruvans gruvfält i Iviken, *Lima fornminnesförening* har be-

slutat inköpa en gammal gård till hembygds gård, *Malungs hembygdsförenings* gammalgård har utvidgats och omfattar numera loft, fjös, loge och stolphärbre, *Svärdsjö hembygdsförening* har för sin blivande gammalgård inköpt en gammal mangårdsbyggnad i Linghed med vackra tak- och väggmålningar ävensom ett härbre, *Tunabygdens fornminnes- och hembygds museum* har låtit uppföra en vaktmästarebostad vid sin gammalgård, vilken även inrymmer arbetslokaler, arkivrum och plats för sammanträden, *Säters hembygdsförenings* gammalgård har under året tillökats med en gammal byggnad från staden, den s. k. »Myntmästaregården» med dekorativa målningar från 1600-talet, *Stora Skedvi hembygdsförening* har på den å kommunisterboställets mark arrenderade platsen för en gammalgård uppfört en manbyggnad i två våningar från Dyviken, *Grytnäs hembygdsförenings* gammalgård invigdes den 6 september. Nya hembygdsföreningar ha under 1925 bildats i Norrbärke, Söderbärke och Garpenberg.

HANTVERKSMUSEUM I HEDEMORA. Hedemora hantverks- och industriförening har beslutat grundlägga ett hantverkseum för tillvaratagandet av föremål från skrätiden.

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR ha under sommaren bildats i Folkärna, Husby och Sundborn.

Gästrikland.

GÄSTRIKE-HÄLSINGEHEMBYGDSFÖRBUND BILDAT. Vid sammanträde den 20 juli på Västerbergs folkhögskola under ordförandeskap av landshövding Lübeck bildades en länsorganisation för hembygdsvården under namnet Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund. Stadgar antogs och styrelse och revisorer utsågos. Landshövdingen är självskriven ordförande och jämte honom består styrelsen av två ledamöter och två suppleanter för varje krets. Länet är

nämligen indelat i kretsar, en för Gästrikland, en för västra och södra Hälsingland och slutligen en tredje omfattande norra Hälsingland. Till vice ordförande utsågs borgmästare Rissler, Hudiksvall och till sekreterare rektor Hedlund, Storvik. Meningen med förbundet är att utan ingripande i de lokala föreningarnas verksamhet samla och stödja dessa i arbetet att hos länets innehavare uppväcka och vidmakthålla intresset för hembygdsvård, naturskydd och fornminnesvård. Stödet vill förbundet lämna dels genom ekonomiska bidrag i den mån detta är möjligt, dels genom att till förfogande för hembygdsvården i allmänhet inom länet samt till de lokala hembygdsföreningarna och deras ofta mycket värdefulla samlingar ställa en vetenskapligt kvalificerad intendent.

Samtidigt med stiftandet av Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund har Gästriklands kulturhistoriska förening ombildats så att den i sig upptagit hembygdsföreningarna i Gästrikland och utgör gästrikerektsen inom länsförbundet.

Hälsingland.

EN HEMBYGDSFÖRENING I BERGSJÖ bildades vid sammanträde under februari månad. Till ledamöter i interimstyrelsen utsågos kommunalnämndsordförande E. Ekvall, inspektör G. Wallström, trävaruhandlande Axel Henning, apotekare Sveno och förvaltare Tersmeden. Den nybildade föreningen har redan såsom gåva erhållit en gammal delvis från 1600-talet härstammande byggnad den s. k. Östgården i byn Högen, vilken kommer att flyttas till festplatsen »Hundskinet», som förvärvats till folkpark.

Jämtland.

FÖRENINGEN HEIMBYGDAS ÅRSMÖTE avhölls i Jämtli den 29 maj under landshövding Linnérs ordförandeskap. Av den föredragna årsberättelsen framgick, att läns-

antikvarien och föreningens intendent under det gångna året vid sina forskningar inom länet besökt 24 av länets socknar. I över hälften av dessa ha förekommit detaljundersökningar av arkeologisk eller bygdehistorisk art, och i 8 socknar ha de kyrkliga undersökningarna varit förbundna med kyrkorestaureringsplaner, varvid förslag, råd och anvisningar kostnadsfritt lämnats. Hembygdsandel, 50,000 kr., i ett penninglotteri 1925 överfördes helt och hållet till Jämtlands museiförenings byggnadsfond och liknande beslut har redan fattats beträffande en förening beviljad lika stor andel för år 1927. Härmed har museibyggnadsfrågan ryckt betydligt närmare sin lösning och museiföreningen har beslutat låta uppgöra ritningar till byggnaden. Till Häggenås nybildade hembygdsförening har såsom gåva överlämnats den s. k. Husestugan i Häggenås.

Norrbotten.

NORRBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING avhöll sitt årsmöte den 5 juli i Luleå under ordförandeskap av landshövding Malm. Det föreningen för budgetåret 1925—1926 beviljade statsanslaget för forskningar rörande lapskt folkliv och lapskt språk har disponerats i enlighet med av Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien godkänd plan. Komminister Grundström i Jokkmokk har gjort undersökningar och uppteckningar av hemslöjd, sägner och folketro. Komminister Lindgren i Boden har åtagit sig katalogisering av museets lappsamling och fil. lic. Björn Collinder har under ett par månader gjort språkliga undersökningar av Norrkaitumlapparnas språk. Därför har inköp av lapp-etnografika gjorts. Bland annat har museet förvärvat en större samling av ingenjör Tisell i Stockholm för komplettering av den tidigare lappsamlingen.

Arkitekt Sven Malm har uppgjort förslag till museibyggnad i sten för framtida uppförande, när föreningens ekonomi tillåter.

Sommaren 1925 lyckades föreningen förverkliga en länge närd önskan att förvärva en musealt utbildad intendent för museet i det att intendenten Bertil Waldén kommer att under cirka tre månader varje år tjänstgöra vid föreningens museum, liksom han även under andra tider står till tjänst vid hänvändelse från föreningens sida. Föreningens medlemsantal har under år 1925 ökat med över 50 % och även innevarande år visar en glädjande ökning. Till föreningens vice ordförande efter konsistorienotarie A. Carlgren, som avsagt sig återval, utsågs kontraktsprost A. Nordberg, Gammelstad.

BODEN-ÖVERLULEÅ HEMBYGDSFÖRENING BILDAD. Vid ett sammanträde den 19 juli bildades Boden-Överluleå hembygdsförening. Till medlemmar i interimstyrelsen utsågos advokat Aug. Berglund, Boden, överlärare Sven Hedby, Överluleå, och pastor O. Lindgren, Boden, vilka fingo i uppdrag att utarbeta förslag till stadgar och program för föreningen.

Närke.

HEMBYGDSBIBLIOTEK VID GÄLLERSTA FORNGÅRD. Vid en folkfest vid Gällersta sockens forngård den 8 augusti invigdes en biblioteksbyggnad, vilken i framtiden skall inrymma ett hembygdsbibliotek för Närke. Biblioteket är en gåva av redaktör J. L. Saxon och han har även överlämnat gåvobrev på sin alltjämt växande samling Närkeslitteratur, som för närvarande upptar mer än 1,130 nummer jämte en betydande mängd kartor, planscher och tidningar.

Skåne.

KULLENS HEMBYGDSFÖRENING BILDAD. Vid den hembygdsfest, som hölls i Höganäs den 12 juni togs initiativ till bildandet av Kullens hembygdsförening med uppgift att verka för gamla kulturföremåls bevarande åt hembygden och att vara en understödjande förening för Höganäs mu-

seum. Till medlemmar i interimstyrelsen utsågos folkskollärare O. S. Eriksson, ordförande, kapten C. Norrthon, vice ordförande, modellör A. Hemberg, målaremästare G. Svensson och fabrikör A. Kjellström.

HEMBYGDSFÖRENING I RISEBERGA. Vid hembygdsfesten i Ljungbyhed den 29 augusti, beslöt man på förslag av landstingsman Robert Karlsson i Slättåkra att bilda en hembygdsförening för Riseberga socken. Till medlemmar i styrelsen valdes riksdagsman Robert Karlsson, ordförande, A. Thell, vice ordförande, Nils Holmgren, kassör, Jonas Johansson, sekreterare, C. Holmstedt och Hans Jönsson.

GARVAREMUSEUM I SIMRISHAMN. Vid den konst- och hantverksutställning, som ägde rum i Simrishamn i början av juli, invigdes ett garvaremuseum, vilket tillkommit på initiativ av direktör Gösta Ehrnberg. Det är också han som insamlat föremålen, ordnat samlingen och ställt nödiga lokaler till förfogande, i det att museet är inrymt i tvenne rum, tillhörande det gamla Strömska garveriet, beläget på den Ehrnbergska läderfabrikens tomt.

Småland.

DACEBYGDENS HEMBYGDSFÖRENING. Vid hembygdsmöte i Hensmåla den 20 juni beslöt man bilda Dackebygdens hembygdsförening, omfattande Linneryd, Södra Sandsjö, Tingsås, Tingsryd och Väckelsång. Styrelsen skall bestå av 2 ledamöter från vardera av de 5 socknarna och sammankallande ledamot i interimstyrelsen blev syssloman Carl Englander, Tingsryd.

FAGERHULTS OCH KRÅKSMÅLASOCKNARS HEMBYGDSGILLE konstituerades vid sammanträde i Fagerhult den 30 maj. Till styrelsemedlemmar utsågos doktor Kurt Bergström, ordförande, kantor Carl Rydström, vice ordförande, herr Gunnar Eng-

lander, sekreterare, bankdirektör Sture Eriksson, vice sekreterare, direktör Axel Ljunggren, skattemästare och disponent Adolf Lilienberg, Alsterbro.

HULTSJÖORTENS FORNMINNES- OCH HEMBYGDSFÖRENING bildades vid sammanträde den 7 april i Kännestubba skola. Till ordförande utsågs målare Johan Sjökvist, Hylte, till vice ordförande skomakare Karl Nilsson, Lönåsa, och till kassaförvaltare hemmasonen Harald Karlsson, Kännestubba.

HEMBYGDSARBETET I OSKARSHAMNSTRAKTEN. Vid sammanträde under mars månad med Mellersta Kalmar läns hembygdsförening beslöt man, att föreningen Döderhultsmuseet skulle uppgå i hembygdsföreningen. Den av Oskarshamns stad ägda 1700-talsgården Fredriksberg ämnar man försöka få till hembygdsmuseum. Byggnaden har genom doktor Manne Hofrén påvisats vara ett värdigt monument över Gustavianska tidens herregårdskultur. Hembygdsföreningen har från Kalmar fornminnesförening genom landshövding Falk m. fl. mottagit ett ekonomiskt understöd till så stort belopp, att hyresersättningen till staden för de närmaste åren är säkerställd. Man har tänkt sig iordningställa hela den stora övre våningen i 1700-talsstil. Ett av de enkla rummen skulle ordnas till hembygdsmuseum samt för utställning av Döderhultarens skulpturer. Därför hoppas man få låna fornsaker från Kalmar fornminnesförening samt en del målningar från Nationalmuseum.

Uppland.

FRÖSÅKERS HEMBYGDSGÅRD INVIGD. Den ännu blott halftannat år gamla Frösåkers hembygdsförening invigde den 8 aug. sin hembygdsgård, belägen på krönet av »Västra bergen» i Östhammar. Den består för närvarande av Frösåkers härads gamla tingshus, som flyttats till den av staden

upplåtna, rymligt tilltagna skogklädda platsen. Som annex till huvudbyggnaden har dit även flyttats framlidne svarvare C. J. Holms i Östhammar svarvareverkstad, omsorgsfullt bevarad i sitt gamla skick och med fullständig uppsättning av verktyg m.m.

HÄRKEBERGAGÅRDEN. De teaterföreställningar och andra anordningar, som ägt rum i samband med Distingsmarknaden i Uppsala i och för anskaffandet av medel till inlösen av Härkeberga gamla prästgård, gävo ett överskott av omkring 23,000 kronor. Dessa handhavas av den s. k. Härkebergakommittén, vars verkställande utskott består av fil. kand. G. Holmgren, ordförande, fil. kand. N. Ålenius, sekreterare, friherrinnan Vera von Essen, direktör P. Hübinette, och målaremästare A. Lindgren. Kommittén har anslagit 11,000 kronor för inlösen och restaurering av Härkebergagården. De medel, som bli över, komma att användas till ett friluftsmuseum för allmogekultur invid Uppsala som komplement till det s. k. Upplandsmuseets samlingar. För ändamålet har man redan inköpt ett par gamla byggnader i Gränby by i Björklinge socken, en portliderslänga åt bygatan och en i vinkel med denna stående bodlänga. Byggnaderna komma tills vidare att stå kvar på sin gamla plats. För att gården skall bli fullständig fordras emellertid ännu många byggnader, främst manbyggnad, därnäst stallet med portlider och slutligen fägårdens byggnader.

Västmanland.

VÄSTMANLANDS FORNMINNESFÖRENING avhöll sitt årsmöte i Västerås den 21 mars. Intendentens undersökningsresor under året, som genom utbyte av motorcykeln mot en kombinerad person- och lastbil väsentligen underlättats, ha i huvudsak berört Munktorp, Ramnäs, Fläckebo, Gunnilbo, Arboga stad och landsort, Karbenning och Sura. Under resorna har ett stort antal ritningar, uppteckningar och fotografier utförts. En stor del av undersöknings-

arbetet har förlagts till Munktorps socken för att hopsamla material till den bondgård, som föreningen ämnar uppsätta vid Vallby friluftsmuseum. Ett annat nyförvärv till friluftsmuseet är en gammal bysåg från Örbäck i Karbennings socken. Även loftboden på Djäkneberget i Västerås torde komma att flyttas till Vallby. Från och med innevarande år har K. Maj:ts mot ett årligt arrende av 125 kronor upplåtit ett område av nära 3 har söder om den tidigare upplåtna platsen. Härigenom erhåller friluftsmuseet ett nytt tillskott till sitt utrymme med plats för den planerade herregården och järnbruket. Upplåtelsen tillför området även ett strandstycke utmed Svartån.

Nyförvärven till läns museet och friluftsmuseet belöpa sig i runt tal till 1,200 föremål. En stor del av dessa utgöras av möbler och husgeråd från Munktorps socken och äro avsedda till inventarier i bondgården. Tyvärr kunna föremålen i museet blott delvis och på ett primitivt sätt utställas. Kravet på en egen museibyggnad vid Vallby gör sig därför allt mera gällande. Av de till länsföreningen anslutna lokala föreningarnas arbete under verksamhetsåret må följande nämnas. Hembygdsföreningens *Arboga minne* verksamhet har huvudsakligen varit inriktad på iordningsställandet och inredningen av dess museum, vilket öppnades för allmänheten den 7 mars. För lokalernas restaurering har staden anslagit 3,000 kronor, *Fläckebo hembygdsförening* har på bekostnad av vägkassan låtit försätta samtliga fjärdingsstolpar i socknen i värdigt skick, *Kila hembygdsförening* har påbörjat uppförandet av sin gammalgård och tills vidare låtit uppsätta en gammal parstuga från Målartorp samt tvenne svalbodlar, *Möklinta hembygdsförening* har vid gammalgården uppsatt en gammal svalbod från Sunnankil, *Nora sockens hembygds- och fornminnesförening* har låtit uppföra en hembygdsgård om åtta rum, av vilka fyra användas till föreningens samlingar, *Norbergs bergslags hembygdsförening* har bland annat fortsatt arbetet på återställandet av

banvallen till den gamla Norbergsbanan, *Väster. Färnebo hembygdsmuseum* har utvidgat gammalgården med ett hundraårigt portlidersbygge. Även inom de till länsföreningen anslutna *Säby sockens* och *Karbennings hembygdsföreningar* har ett energiskt arbete bedrivits för att väcka och underhålla intresset för hembygden och dess minnen.

SURA SOCKENS HEMBYGDSGÅRD invigdes den 5 juni. Gården består av en parstuga från Skyttorp, som enligt å en bjälke inhugget årtal är byggd 1673, samt en svalbod från Östsura gård under Ramnäs bruk. Båda byggnaderna ha skänkts av Surahammars bruk.

Värmland.

GRÄSMARKS HEMBYGDSGÅRD invigdes den 4 juli. Huvudgården består av en rökstuga av den större typen med finnstuga, svenskstuga och kove. Den är en gåva av bolaget Lier-Varald-Bogen. Å hembygdsgårdens område stod förut en gammal »bastuga», vilken nu ingår i samlingarna. Dessutom har under sommaren uppförts en gammal skvaltkvarn, vilken förut stått vid Råbäcken och skänkts till kommunen av Billeruds aktiebolag. I svenskstugan är anordnad en samling bestående av redskap och husgeråd samt ett ovanligt väl bibehållet exemplar av en kantele. Iordningställandet av hembygdsgården har omhändertagits av en kommitté med kyrkoherde Lennart Brinch som ordförande och herr Johan Persson på Strand som intendent. Kostnaderna ha bestridits av kommunen.

JÄRNSKOGS HEMBYGDSGÅRD, vilken inrymts i det gamla i början av 1800-talet uppförda skolhuset i Hajom, invigdes vid en enkel festlighet den 6 juni. Under sommaren har dessutom på gården uppförts en badstuga, en kölna och en lillstuga. Även har man för avsikt att på lämplig plats intill gården placera en av de gamla ekstockar,

som fordom användes i sjöarna i Nordmarken.

KARLSKOGA BERGSLAGS HEMBYGDSGÅRD, den s. k. Stötarstugan på Rävåskullen, förut omnämnd i tidskriften, invigdes den 22 augusti.

SOLDATTORP TILL KARLSTAD. På initiativ av överläkare Arvid Labatt, Arvika, i spetsen för ett konsortium av västvärmlänningar, har vid Värmlands Regementes 300-årsjubileum den 19 juni 1926 till regementet överlämnats ett soldattorp som gåva. Torpet har flyttats från Ekshärads socken i norra Värmland till regementets kasern i Karlstad. Torpet tillhörde roten nr 58 Emtbjörk av Elvdals kompani och är uppfört vid indelningsverkets början år 1676. I torpet finnes fullständig möblering och ett flertal av föremålen ha använts därstädes under långt tillbaka gångna tider.

KRISTINEHAMNSORTENS HEMBYGDSFÖRENING konstituerades vid sammanträde den 9 april. Till ordförande valdes överingenjör G. Molinder, till vice ordförande stadskamrer Sten Mörtstedt och till sekreterare adjunkt E. Nystedt.

RANSÄTERS HEMBYGDSGÅRD INVIGD. Vid en hembygdsfest, som Ransäters hembygdsförening anordnat den 15 augusti, invigdes föreningens hembygdsgård, Östra Hea i Åmberg. Tal höllas av landshövding Unger och doktor Karl Erik Forsslund m. fl. Gården med tillhörande tomt är en gåva av godsägare Fr. Julin, Åmberg.

Västergötland.

HEMBYGDSFÖRENING I FREDSBERGS PASTORAT. På initiativ av prosten Lundblad bildades den 9 april en hembygdsförening för Fredsbergs pastorat med uppgift att taga vård om fornminnen och fornsaker inom pastoratet samt att genom ökande av hembygdskunskapen särskilt söka hos

ungdomen väcka starkare kärlek till hembygden och fosterlandet. En kommitté för att närmare utreda frågan från pastoratets tre socknar tillsattes.

HEMBYGDSMUSEUM I FRISTAD. Mid-sommaraftonen invigdes det nya hembygds-museet vid Fristads folkhögskola. Samlingarna grundlades för 20 år sedan av dåvarande rektorn Sanfrid Welin och omfatta huvudsakligen föremål, som belysa näringslivet i orten. Museet är ordnat av folkhögskollärare, fil. lic. Åke Campbell, Fristad.

Ångermanland.

ÅDALENS BYGGNADSKULTURFÖRENING har låtit upprätta en byggnadsbyrå med arkitekt D. Frykholm som föreståndare. För byggnad av mindre bostadshus lämnar byrån kostnadsfritt råd och upplysningar angående byggnadsfrågor. Ritningsförslag eller ändringar av sådana utföras mot skälig avgift. Föreningens typritningar tillhandahållas även på byrån. Genom nämnda åtgärd vill föreningen verka för främjandet

av ett gott och för landskapet lämpligt byggnadssätt beträffande mindre bostäder, speciellt på landsbygden. Ett 30-tal byggnadsförslag ha i byggnadsbyrån behandlats hittills.

Östergötland.

SKENINGE FORNMINNES- OCH HEMBYGDSFÖRENING bildades den 29 sept. vid ett sammanträde å stadens rådhus. Föreningen har till uppgift att sammanbringa, vårda och för allmänheten tillgänglighålla en samling av sådana föremål, som äro ägnade att belysa stadens och nejdens kulturutveckling från äldsta till nuvarande tid, att skapa en fornminnesgård samt att under vetenskaplig ledning föranstalta om utgrävningar på Skeninge och närmaste omgivnings historiska mark. Till ordförande i styrelsen valdes borgmästare G. Aschan, till vice ordförande riksdagsman David Pettersson, Bjälbo, till sekreterare apotekare M. Lundqvist, till vice sekreterare redaktör John Morén, till kassaförvaltare överlärare Einar Sjöo och till fornvårdare kyrkovaktmästare C. Ahnström.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Samfundets styrelse.

Vid sammanträde med Samfundets styrelse den 27. oktober beslöts vidtagandet av förberedande åtgärder för utgivande av trenne större publikationer, varav den ena skall innehålla mönsterritningar till lantmannabyggnader av olika typer, den andra mönsterritningar till gravvårdar och den tredje utgöra ett rikt illustrerat arbete, behandlande den svenska ingenjörskonsten, delvis med användande av det material, som sammanfördes till den för två år sedan avhållna utställningen «Vackra verk».

Styrelsen har vidare uppdragit åt dekorationsmålare Filip Månsson att i samråd med stadsarkitekt Sigurd Westholm låta utexperimentera lämpliga färgputsprov, vilka sedermera jämte recept skola tillhandahållas byggnadsnämnder och andra intresserade. Bland de anslag, som styrelsen beviljat för olika ändamål, må nämnas ett belopp om 800 kronor till Skånska föreningen för byggnadskultur för bekostandet av vissa uppmätningar av byggnader och byggnadsdetaljer.

Samfundets byggmästareskola på Hvilan.

Styrelsen för Samfundets byggmästareskola har till förste lärare vid skolan med undervisning i byggnadslära och byggnadsritning utsett arkitekt Gottfried Beijer, Malmö, till lärare i matematik och fysik fil. lic.

Gösta Sjöström, Lund, till lärare i svenska fil. kand. Sven Rabe, Hvilan, samt till lärare i bokföring m. m. lektor O. Ask, Malmö, Skolan kommer att stå under ledning av föreståndaren för samfundets yrkesutbildningsverksamhet fil. lic. F. Hazelius, vilken också tjänstgör som lärare i svenska byggnadsskicket historia med hembygdsvård.

Anslutningen till kursen har varit ovanligt livlig och redan efter ett par veckor efter annonseringens påbörjande voro samtliga platser upptagna. Elevantalet beräknades från början till 15, men kommer försök att göras att bereda plats för ytterligare ett par elever. Som förut omnämnts utgår kursavgiften med 200 kronor, men talrika stipendier ha skänkts för att underlätta skolgången för medellösa och mindre bemedlade elever. Sålunda har Skånska föreningen för byggnadskultur skänkt 500 kronor, Bara härads hembygdsförening 300 kronor, Simrishamns tegelbruksaktiebolag 300 kronor, järnhandlare Yngve Andrén, Tomelilla, m. fl. 400 kronor, disponent P. Pettersson, Malmö, 300 kronor och ingenjör Ludvig Nobel, Stockholm, 300 kronor. Dessutom ha eleverna rätt att söka understöd från Kungl. Kommerskollegium av anslaget till reseunderstöd åt arbetare och hantverksidkare.

Samfundets årsmöte 1927.

Samfundet har inbjudits att avhålla sitt årsmöte nästa år i Nyköping. Tidpunkten och programmet för mötet kommer att meddelas senare.

VAD HEMBYGDEN KAN HA ATT LÄRA OSS

FÖREDRAG VID SAMFUNDETS ÅRSMÖTE I LINKÖPING DEN 2-5 JULI 1926

Av Lektor Karl Starbäck, Stockholm

Då jag gick och funderade på huru jag lämpligen skulle ge en ej alltför utsliten form åt det visserligen högaktuella men redan mycket omdebatterade ämnet, hembygdsundervisningen i skolan, kom jag på den idén att jag kanske kunde våga anhålla att mina åhörare skulle vilja anförtro sig till min ledning för att under den korta stund vi ha till vårt förfogande göra en tyvärr allt för snabb vandring genom min egen hembygd för att få en och annan antydning om vad den kan ha att tala om. Vi samlas således vid den lilla järnvägsstationen Krokek mitt i den stora skog Kolmården, som av ålder utgjort gränsen mellan Svealand och Götaland. Ej många steg därifrån ha vi den härligaste utsikt över Bråviken och det mittöver liggande Vikbolandet, som ligger utbrett för våra blickar som ett härligt dokument om månghundraårig såväl andlig som materiell odling med sina tätliggande kyrkor och välodlade bördiga åkerfält. Och såsom ett utropstecken att stadfästa detta intryck av fredlig id och naturens underkastelse under människans vilja få vi mera åt väster en överblick över den stora industristaden Norrköping, som med Motala ströms forsar i sin tjänst kunnat utveckla sig till en arbetets utvecklingskraftiga centralhärd i det rika Östergyllen. Och se vi längre åt väster kunna vi följa strömmens silverband, skönja bitar av de gamla vikingarnas vattenvägar ända bort till Glans speglade yta, i vilken sjö drakskeppen vintersattes. (Jag vill här rikta uppmärksamheten på en god hembygdsbok för dessa trakter: Ragnfast Mårdson av th — Mathilda Lönnberg.)

Vi stå sålunda vid denna lilla järnvägsstation så att säga med ena foten i forntiden, ja, rent av i sagornas land, med den andra mitt i nutidens pulserande liv. Ty vad har skogen att förtälja oss. Det är icke så svårt för fantasien, att, då man befinner sig mitt i Kolmården, konstruera en bild av hur skogen kunnat te sig för våra förfäder, låtom

oss säga ungefär vid den historiska tidens begynnelse omkring år 900 e. Kr. Det ges emellertid ingen möjlighet att nu medhinna en sådan teckning. Jag får nöja mig med några hänvisningar. Det lider intet tvivel, att icke våra gamla kära folksagor, de som börja med »det var en gång» och så gott som omedelbart föra oss in i skogen, den sjumila och tolvmila skogen med alla dess innevånare och under på gott och ont, med vilka folkfantasiens befolkade den, det ges intet tvivel att icke dessa sagor stå på verklighetens grund. En god föreställning om vårt lands utseende och beskaffenhet vid den tid det här är fråga om lämnar Erik Gustaf Geijer i »Svenska folkets historia», andra kapitlet, där han ger »översikt av landet och gången av dess odling». Här får man intrycket av skog och skog och åter skog. Ur rent naturvetenskaplig synpunkt få vi detta bekräftat i ett litet häfte, Verdandis småskrifter 138, »Naturminnesmärken och naturskydd» av professor Rutger Sernander, den mest kompetente i vårt land i hithörande frågor. Jag kan icke nog rekommendera det lilla häftet såsom grundläggande för hembygdsundervisningen allestädes i hela vårt land.

»Det är ovedersägligt», säger Sernander, »att Sverige mot slutet av järnåldern, d. v. s. vid den historiska tidens gryning, om man frånser de talrika men i förhållande till det hela försvinnande små odlingarna och byalagen under årtusenden tillbaka, måste ha varit täckt av en enda sammanhängande skog, en hundramila svårframkomlig urskog». En antydning om denna väldiga vildmarks verkliga väsen få vi av följande, för att fortsätta att citera Sernanders intressanta framställning. — »Det måste enligt vår uppfattning, vilket är ett mycket viktigt tillägg, ha varit tjugande idyller och tavlor av underbar skönhet som oavlåtigen öppnade sig för den tidens jägare, där de drogo genom dessa skogar efter ett överflödande villebråd, eller herdarna, som följde sina halv-vilda hjordar. Högt mot himlens sky sträckte sig jätteekar och jättelindor, som i sina ihåliga stammar om natten eller vid oväder gott kunde giva skydd åt människor och boskap. Det finnes ännu för några hundra år sedan uppteckningar om, huru i en dansk skog varje bonde hade sina vissa ekar, vari hans svin övernattade. Inne i den täta skogen var det svårt att taga sig fram, ty under det höga kronvalvet flätade hassel och vildapel, rönnar och hagtorn, nyponbuskar och annan härlighet, vacker i sin blomprakt på våren och försommaren, men ännu mera förförisk då den höstetid stod full av präktiga nötter, vildäpplen och röda bär, samman sina grenar till en snårig underskog. Än hinder-sammare voro de härs och tvärs liggande stammarna efter de trädjättar, stormarna under tidernas lopp vräkte ner den ena efter den andra. På

de multnande stubbarna och stammarna växte nya träd upp, vilka, då deras underlag fullständigt ruttnat undan, med sina rötter, som genom den möra vedens ytterlager banat sig väg ned i jorden, kommo att stå som på styltor. Den romerske naturforskaren Plinius skildrar, hur i de germanska urskogarna trädrötterna bildade höga valv, under vilka de romerska legionerna, fotfolk och rytteri, obehindrat kunde tåga fram.

Mellan de täta kronvalven öppnade sig här och där gläntor, fulla av högt gräs och skönblomstriga örter, eller upptagna av små kärr med strävbladig starr och besk vattenklöver. Hänförande måste de otaliga småsjöar, som voro inramade i den höga urskogens lövverk, ha tagit sig ut. De stodo fulla av näckrosor, understundom ock av sjönötter, och vid dess stränder byggde *bävern* sina hyddor.»

Slutligen vill jag som komplement till det anförda lämna en liten uppgift ur den danske kulturhistorikern Troels Lunds väldiga arbete »Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede».

Ännu så sent som 1593, då stormansjakterna på renässansmanér redan börjat decimera vildstammen, fälldes vid en stor kunglig jakt på Jylland förutom en mängd dovhjortar, rådjur, vildsvin och harar ej mindre än 1,600 stora kronhjortar, en otalig mängd kalvar och unga djur oberäknade.

Vi torde av det anförda, som sagt, om vi ta en smula fantasi till hjälp, kunna få en föreställning om den natur, som omgav våra förfäders boningar. Men om skogen också var ett Eldorado för jägaren och fiskaren och en outtömlig visthusbod, där åtskilligt av det som hörde till det dagliga brödet lätt nog kunde anskaffas var det dock samtidigt en nästan oframkomlig vildmark, där även starka, lystna rovdjur, björn och lo, och vargar i stora flockar hade sitt hemvist. Och vad mera var isoleringen mellan människorna, jämte de långa mörka vintrarna lockade folkfantasien att få denna vildmark befolkad med allsköns övernaturliga väsenden, fientligt stämda mot människorna och deras odlingsförsök. Den karga jorden var motsträvig att lägga under plogen och de små tegar, som människan under svett och möda lyckades vinna återerövrades med hjälp av det bistra klimatet på ett ögonblick, genom ett skyregn, en hagelby, några natters frost, av vildmarken-naturen. Så blev naturen den första fientliga stormakt, som nybyggarna hade att bekämpa. Längre var naturen den mäktige segraren gent emot den i denna strid med alltför utvecklade vapen och verktyg utrustade människan. Denna strid har gått vårt folk i blodet, naturen var och förblev framåtskridandets fiende ända intill våra dagar, då människan, utrustad med alla de hjälpmedel nya tidens tekniska uppfinningar frambragt, slutligen står som segrare över naturkrafterna på alla om-

råden i ångans, benzinens oah elektricitetens tidevarv. Men det har aldrig ansetts utmärka någon högre grad av civilisation att förintä en slagen fiende. Måhända vi rent av kunna ha någon skyldighet att bevara naturen? Naturskydds rörelsen ger i våra dagar svar på denna fråga. Här vill jag passa på och rekommendera den genom svenska naturskyddsföreningens försorg utgivna »Naturskydd i Sverige» av Thor Högdahl såsom en god och så gott som oundgänglig hembygdsbok. Till begrundande vill jag anförda vad en frejdad forskare, upptäcktsresanden A. E. Nordenskiöld, en naturskyddssakens föregångsman hos oss yttrat: »I en framtid, som sannolikt ej är långt avlägsen, skall det därför bliva svårt att få en fulltonig föreställning om den natur, med vilka våra stamfäder hade att kämpa deras första strid, som närt nordbons aldrig kuvade frihetskärlek och fostrat dess djärva krigarskaror, som utgjort det vidsträckta museum, där alla våra forskare och konstnärer börjat sina studier, som bildar grundtonen i våra skalders sånger, i våra fäders och vår egen livsåskådning.» Jag har så länge uppehållit mig i skogen vid den lilla stationen Krokek för att kunna ge en något så när fyllig antydning om den väg man kan gå, och kanske bör gå för att väcka ungdomens känsla av förståelse för naturen, av respekt och vördnad för livet, men ej mindre för den rika källa till både andlig och kroppslig uppfrysning, som även den livlösa naturen företer. Jag finner detta vara en oundgänglig, ja, grundläggande ingrediens i hembygdsundervisningen. Och härtill kommer, att vi bli, jag höll nästan på att vederstå uttrycket åsyna vittnen till den stormakt, med vilken våra fäder hade att kämpa en hård bitter och lång strid för begynnelsen av den kultur, över vilken vi nu kunna vara så stolta. Att denna strid varade mycket länge, ja, under sekler, därom finnas många vittnesbörd. Vi börja nu vår vandring och stanna ett ögonblick vid Krokeks gamla ödekyrka, ett minne från Klostertiden. Detta minne ger oss anledning att osökt erinra om att långt in i den historiska, kristna tiden, den tidens mäktiga, d. v. s. kyrkans representanter biskopar och munkar, visste att belöna dem som hade omsorg om en lättare samfärdsel mellan de från varandra långt avlägsna isolerade byarna och gårdarna. Visserligen utföll belöningen mestadels i form av själamässor, men vi kunna vara övertygade om att denna tid särdeles högt skattade en sådan gåva.

Efter som vi ha en lång promenad framför oss måste vi nu lämna skogen och den fria naturen. Vi begagna oss av den nya järnvägen. Det är mig emellertid omöjligt att icke använda detta moderna samfärdsmedel som utgångspunkt för några betraktelser över huru pietetslöst människan esomoftast far fram, då hon vid byggandet av sina

olika inrättningar, kommunikationer, fabriker eller bostäder borde ta hänsyn till naturen eller omgivningen i övrigt. Jag har icke tid att uppehålla mig så länge vid detta som egentligen vore erforderligt. I förbigående vill jag erinra om huru jungfruberget, just i Krokek, med bergakungens portal, genom vilken jungfrun »som skulle sig till otte-sången gå» till Krokeks kloster lockades in i berget, sprängdes med dynamit för att i det stenrika Kolmården få material till fästen för en bro över en liten bäck, även pekar jag på det osmakliga tilltaget att genom järnvägsstallarnes förläggande alldeles inpå »gamla slottet» fullkomligt tillplatta detta visserligen obetydliga men tilltalande fornminne, det enda som mig veterligt finnes i hela Norrköping. Ett ögonblick vill jag nu stanna i denna stora industristad för att ge ett uppriktigt varmt och tacksamt lovord åt de vidsynta män i offentlig eller enskild ställning som förstått, att under en tid då de materiella behoven så hänsynslöst sökt bereda sig en nästan allt dominerande plats i det allmänna, förstått att åt sin stad giva en sådan frisk och sund — och vacker prägel, som den fått genom de ståtliga lindesplanaderna, folkparken och genom andra vällyckade strävanden att åt den stora befolkningen ge en ersättning för den ursprungliga natur som för alltid försvunnit. Detta intryck förstärkes även vid ett besök i de senast tillkomna förstäderna, såsom t. ex. Oxelbergen. Och slutligen även ett tack till dem som haft i sin hand att besörja tekniken för att i människans tjänst utnyttja den levande kraften i Motala ströms forsar. Till min glädje kunde jag obetingat förnimma en varm erkänsla för den hänsynsfullhet varmed utbyggandet av vattenfallen till industrins tjänst ägt rum. Här har tydligen hos vederbörande byggherre rått en stark känsla av att naturens så att säga andliga, eller kanske estetiska värden är ett bättre ord, böra så vitt möjligt bevaras, eller åtminstone människans verk omsorgsfullt danas i samklang med naturen och omgivningen. Med dessa reflexioner lämna vi naturen. Inom parentes vill jag hänvisa till min uppsats i »En bok om Östergötland»: »Huru hembygden kan förändras». Jag tänker att denna bok, utgiven 1919 av grevinnan Alice Trolle, är välkänd i Östgötabygden. Den borde åtminstone vara det; särskilt för hembygdsundervisningen är den en god och klar källa att ösa ur för varje för hembygden intresserad lärare. Det ligger onekligen en stor sanning i hembygdsskalden Karl-Erik Forslunds ord »storstaden är ett sår som fräter på jordens yta». Och det är sannerligen med icke ringa glädje jag konstaterar att vederbörande i min hembygdsstad Norrköping lyckats hålla sårkanterna rena och friska. Måtte den samhällsanda som häri givit sig uttryck ständigt fortleva!

Vi taga nu farväl av naturen, av skogen och sagan. Ha vi någon kort stund kvar ber jag mina åhörare vänligen ge mig ännu litet intresserad uppmärksamhet för en utflykt på mera historisk mark. Som vi alla veta är hela vårt landskap rikt på fornminnen, som ge vittnesbörd om de olika historiska epoker, som vårt folk genomlevat. I vad jag hittills haft att anföra har jag försökt att ge mina åhörare en bestämd kännning med de längst försvunna tider, då en ojämn strid utkämpades med övermäktig natur och vildmark, en tid som omfattar det första stora skedet i vårt folks utvecklingshistoria, ett skede som ej kan eller får lämnas ur sikte vid hembygdsundervisningen. Jag kommer nu till ett tidsskede, vars bortre gräns ävenledes förlorar sig i sagans dunkel, ett skede likaledes omfattande åtskilliga århundraden och karaktäriserat av de hätska inbördes striderna mellan närbesläktade stammar, som i vår historia fått namn av »striderna mellan Götar och Svear.» De äldsta dokumenten angående strider på vår hembygdsmark äro emellertid säkerligen av en betydligt avlägsnare ålder, men kunna icke helt förbigås då det är frågan om: »vad hembygden kan ha att lära oss». — Jag syftar härvidlag på de hällristningar, som äro kända från så många håll i Östergötland, och, som jag tror, de förnämsta från Himmelstadlund i närheten av Norrköping. Att gå närmare in på någon skildring av dessa förbjuder tiden och det skulle för resten sanningen att säga överstiga min förmåga. Det är med den största tillfredsställelse, som jag i detta fall kan hänvisa på ett nyligen utkommet arbete, »Bronsåldern i Östergötland», ett standardarbete av den ypperligaste art men tyvärr väl dyrt för enskilt förvärv, så att man får hoppas att det skall finna vägen till folk- och sockenbibliotek. Det bör ligga varje hembygdsintresserad lärare varmt om hjärtat att arbeta härför, ty arbetet är en hembygdsbok, en källskrift outtömlig att ösa ur, då det gäller att studera vissa drag av hembygdens fysionomi. Författaren av detta arbete, dr Arthur Nordén, har även på annat sätt inlagt den största förtjänst i studiet av hembygden. Jag tänker härvidlag på de arkeologiska forskningarna vid Ringstadgård i Ö. Eneby s:n strax söder om Norrköping, klarläggandet av det fullkomligt imponerande gravfälten och kvarlevorna av de fornåldriga försvarsverk, som av upptäckaren fått det lämpliga och tankeväckande namnet Götavirke. Här måste jag tyvärr alldeles för kortfattat beröra de uppseendeväckande arkeologiska forskningarna, som utförts av överstelöjtnant Nils David Edlund i en annan del av Norrköpingstrakten, huvudsakligen söderut över Vikbolandet åt Söderköping till. Det område som av Edlund undersökts och kartlagts med hänsyn till fornminnen omfattar ungefär 2,34 kvkm. Se här en förteckning på fornminnen inom detta område: Run-

stenar 18 st., därav 3 försvunna, bautastenar 20 st., forngravar 1200 st., domarringar 9 st., borgmurar 14 st., stensträngar 190 km., hällristningar (enl. dr Nordén 4000 å 13 lokaler, varav ett par anses som de förnämsta i norra Europa). Med några ord vill jag uppehålla mig vid de nämnda stensträngarna. Av folket i orten ha de förklarats såsom minnen från istiden. Under instämmande av våra allra förnämsta auktoriteter på arkeologiens (prof. Curman) och geologiens områden (prof. L. de Geer) har Edlund förklarat dem för människoverk, efter all sannolikhet grunder för försvarsverk av trä, pallisader och bråtar eller murar, som ännu finnas hos vissa halvciviliserade folkslag t. ex. vid Jakutsk i Sibirien och varav lämningar på andra ställen i vårt land icke äro okända. Så fann t. ex. Stjerna vid utgrävningen av Studentholmen i Uppsala år 1907, att dess äldsta befästning utgjorts av en trämur i omväxlande skiftesverk och knuttimring.

Följande vittnesbörd är av särdeles stort intresse. »Disponenten Ragnar Johansson, Norrköping, har meddelat en mängd värdefulla iakttagelser. Hans fader, mångårig kom.-ordförande i Styrestad, ägde på 1870-talet Lidkälla gård. Över dess ägor går den långa stensträng, som från Norrköping sträckte sig i s. o. riktning förbi Ljura mot Furingstad. På den sanken marken norr om gården hade man på en sträcka av cirka en km. under dessa år vid plöjning stött på såväl lämningar av timmerväggarna som själva stengrunden. Han beslöt sig därför att bortskaffa densamma och samtidigt en mindre sträng, som gick i vinkel ut därifrån. Disp. Johansson deltog som pojke själv i arbetet och erinrar sig väl alla detaljer. Här och där var timret bättre bevarat. Man kunde iakttaga att det var grova stockar av oskrätt rundvirke, sannolikt av furu 20—30 cm. i genomskärning.» Dessa stensträngar, med vilka jag här helt flyktigt kunnat sysselsätta mig, äro således att anse som lämningar efter våra fäders försvarsverk och som delar av det stora befästningsarbete, som dr Nordén givit namnet Götavirke. Mina uppgifter äro hämtade ur en artikelserie av N. D. Edlund i Norrköpings-tidningen 30 jan., 13 febr., 20 febr., 6 och 20 mars. Vilket oerhört arbete som dessa försvarsverk representera framgår av en beräkning som Edlund verkställt. Han kommer till ett resultat av 235,000 dagsverken och 48,000 »hästdagsverken». Edlund räknar med att den stora slutuppgörelsen mellan de båda frändestammarna Svear och Götar ägde rum i och med det av forntidens barder mångomsjungna Bråvallaslag och yttrar därom: »I denna sammandrabbning omkring år 750, den största, som hela den nordiska sagolitteraturen har att omförmäla, hade alla olika folk hela Östersjön runt stämt möte. Det torde huvudsakligen hava varit

dess befästningar, som gjorde att Östergötland så länge kunnat bevara sin frihet och sannolikt var Östergötlands roll därvid större än källorna därvid hava att förmäla. Det torde ej varit Harald Hildetands nyck som gjorde att man stämde möte på de minnesrika slätterna vid Bråviken. Det torde ej håller vara en slump som gjort, att de förnämsta sagor och fornkväden från tre århundraden synas hava sitt källsprång i denna mark: Beovulf från 500-talet, Helge Hundingsbane från 600-talet och Sagubrott från 700-talet. Och i känslan härav låta sagorna ock en hel rad av de förnämsta kämparna från dessa tre århundraden taga del i denna slutuppgörelse. —

Det är därför ock som sig bör att minnet om dessa strider på intet annat håll finnes på samma sätt bevarat i stenskrift som här på vår mark. Det är om dessa århundradens strider våra stensträngar tala. — En bättre förståelse av denna skrifts innebörd skall säkerligen bidraga till dess bättre bevarande till sena efterkommande såsom ett mäktigt minne av den tid, då vårt svenska folk efter svåra födslovåndor blev till den enhet, som äger bestånd ännu i dag.»

Med vad jag nu anfört har jag så uttryckligt som tiden tillåtit velat peka på vad hembygden själv har att lära oss om det enligt mitt sätt att se på förhållandena andra stora skedet i vårt folks utvecklingshistoria. Det sekellånga tidsskede då de envisa, bittra och förödande striderna mellan frändestammarna uppslukade befolkningens hela håg och alla krafter förhindrade den fredliga odlingens framsteg. Och ändå kunna vi med stolthet, och det är ingalunda med någon falsk eller chauvinistisk sådan, konstatera att detta folk aldrig upphörde att envist och energiskt utvidga den materiella kultur, som slutligen blev grunden för den stolta civilisation, som vi tagit i arv från våra fäder. Den energin och det tålmodet gick vårt folk i blodet och höll dess mod och krafter uppe under de bekymmersamma årtionden som under ständiga krig sammanfalla med vårt stormaktsvälde.

Jag vill nämna, att jag har grundad anledning att snart nog motse en bok om de egendomliga försvarsverk jag här talat om. Vi få då en ny hembygdsbok till stöd för hembygdsundervisningen.

Vad jag i dag haft tillfälle att säga angående denna innebär i själva verket inte en tanke på något angrepp mot de åskådningsövningar som officiellt äro förknippade med undervisningsämnet hembygds-kunskap. Det borde väl ändå inte finnas någon som kunde tro att undertecknad som för sina egna studier fått sin kunskap mera levande både på botaniska, zoologiska, geologiska och kemiska laboratorier icke skulle förstå nyttan av sådana övningar. Men jag anser mig ha rätt att fordra,

att man skall låta detta vara detta. Jag är rädd att man med allt sitt materiel, läggstickor, läggknappar, kartong- och silhuettapper, så att säga »inte ser skogen för bara träd»; jag skulle vilja, att laboratoriet för hembygds-kunskap bleve hembygden inte söndersplittrad och sönderkarvad i om också aldrig så metodiskt utarbetade detaljer. De pedagogiska hjälpmedlen bli själva målet och hembygden — tapas bort. Nej, vi måste se det hela i stort och med vår undervisning söka nå det målet att naturligt inlämma hembygden i det stora hela, fosterlandet, såväl naturvetenskapligt och geografiskt som historiskt.

För att nå detta mål behöva vi till bundsförvanter först och främst ungdomens fantasi och hjärtelag, men, observera detta, i ingalunda mindre grad lärarkrafternas levande intresse och målmedvetna självständiga vilja, icke bunden av oändliga programmatiska föreskrifter i såväl den ena som den andra riktningen. Det hade varit mitt hopp att genom mitt anförande i dag åtminstone antydningssvis försöka ge anvisningar på de vägar, som skulle leda till detta mål. Men samtidigt har jag hoppats att genom resonnemanget om skogen och naturen ge någon föreställning om de oskattbara värden som ligga hos hembygden, med ett ord, om det man plägar kalla det ovägbara eller (för att använda ett kanske bättre täckande fastän utländskt ord) imponderabilia. För att vi skola bättre förstå vad jag menar vill jag sluta med ett citat av en stor östgötaskald, Skenningesonen Ad. Fr. Lindblad ur tondikten »Vinterkvällar», ännu exekverad då och då i de svenska hemmen:

»Det rinner strömmar många, det rinner sjö ur sjö,
De spegla stränder fagraste, de spegla ö vid ö;
Där står så gråa fjällar med höga furor på.
De säga inte många ord, dock lyssnar du ändå.
Säg känner du de strömmar väl?
Säg känner du de furor väl?
De alla bilda tavlan utav den stolta bygd,
Som skuggade din vagga, fostrade den dygd,
Den dygd som framför andra blev svenska männens dom,
Att bära hjärtat högt och stolt av ädel fattigdom.»

HEMBYGDSUNDERVISNINGEN

FÖREDRAG VID SAMFUNDETS ÅRSMÖTE I LINKÖPING DEN 2-5 JULI 1926

Av Folkskolläraren Elof Lindälv, Göteborg

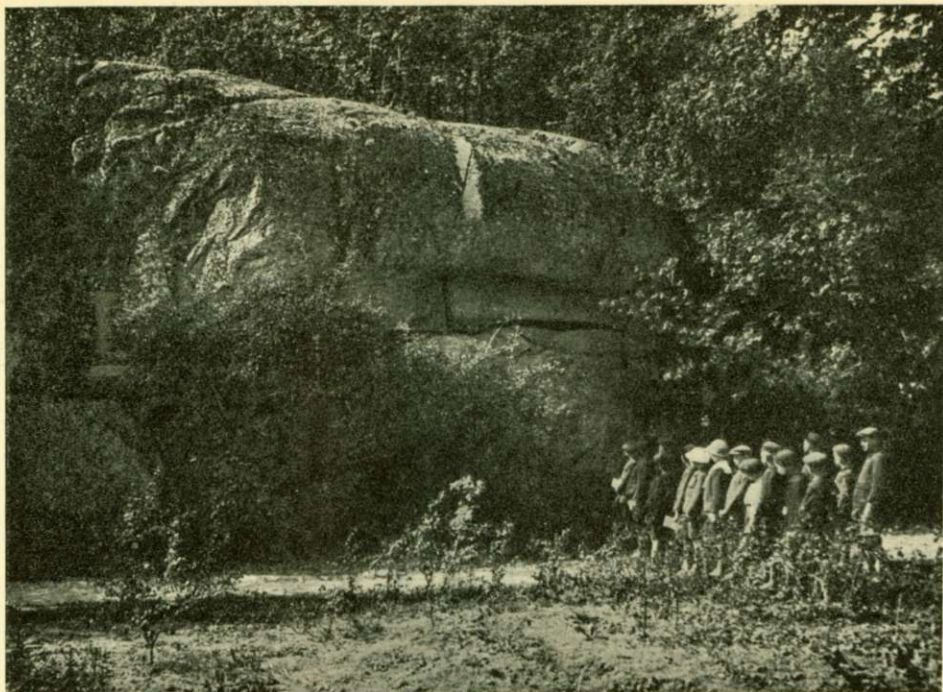
NÄR undervisningsplanen för rikets folkskolor av år 1919 upptog ämnet hembygdsundervisning med arbetsövningar, var det gamla erkända undervisningsidéer man sökte i ökad utsträckning föra in i praktiskt skolarbete. Jag vill endast erinra om, att redan en av 1600-talets pedagoger, Comenius, yrkade, att hembygds-kunskap skulle utgöra grunden för skolans realämnen. Och lärarna har f.ö. alltid i någon mån sökt knyta an sin undervisning till bygdens förhållanden.

Hembygdsundervisningen förekommer nu såsom särskilt läroämne (tillsammans med s. k. arbetsövningar) under de tre första skolåren (i vissa skolformer de fyra första), varjämte hembygds-kunskapen går igen såsom princip i de högre klassernas undervisning, där den alltså ej upptages på timplanen, men ingår i övriga ämnen, särskilt i naturkunnighet, historia och geografi.

Då man i diskussionen om hembygdsundervisningen ofta förbiser detta senare förhållande, vill jag från början betona, att hembygdsundervisningen ej är slut med tredje skolåret. I folkundervisningskommitténs betänkande, som låg till grund för vår nya undervisningsplan, heter det:

»Det kan givetvis ej vara kommitténs mening, att barnen skulle under de tre första skolåren kunna bibringas en fullständig och uttömmande kunskap om hem och hembygd. Tvärtom bör vid undervisningen under de följande skolåren, så ofta ske kan, hänsyn tagas till hembygdens förhållanden. Särskilt är den framställning av fäderneslandets geografi, som ingår i sjätte skolårets kurs, ägnad att upptaga en kurs i hembygds-kunskap.»

Beträffande geografi och naturkunnighet heter det i undervisningsplanen, att »hänsyn bör så långt lämpligen ske kan tagas till hembygdens förhållanden», och vidare: »I geografiundervisningen bör förhållandena i hembygden få tjäna till utgångspunkt och användas för

Den stora landisens och isälvarnas verksamhet.
Slottsskogen i Göteborg.

J. Alin foto 1919.

jämförelser.» — »I naturkunnighetsundervisningen måste innehållet alltså i stor utsträckning hämtas från det område, där lärjungarna kunna göra omedelbara iakttagelser, och innehållsurvalet måste därför i väsentlig grad lämpa sig efter skolans omgivning.» — »Den historiska berättelsen bör utgå ifrån eller anknyta sig till i hembygden förekommande kvarlevor och minnen från förgångna tider.»

Nu säger någon kanske: Det är gott och väl, att de högre klassernas undervisning blir hembygdsbetonad. Men varför har hembygdskunskapen kommit att stå såsom särskilt ämne just på lågstadiet? Hembygdskunskapen borde, tycker man, tarva en viss grad av mognad hos de elever, som skola tillägna sig den. — Ja, det är givet, att om vi hembygdsvänner finge tillstånd att förlägga en kurs i hembygdsstudium och hembygdsvård i någon av skolans klasser, så skulle den naturligtvis placeras i högsta obligatoriska klassen. Men så enkelt ligger

En ekstubbe från mossen berättar, att det nu kala västkustlandskapet en gång varit täckt av skog.

J. Alin foto 1919.

inte saken till. Hembygdsstoffet kan ej isoleras; det måste komma in i sitt sammanhang; och emedan förhållandena i hembygden ofta få tjänstgöra som utgångspunkt — hembygdsundervisningen blir så att säga den grund, varpå den övriga undervisningen bygger — så måste den komma in på ett tidigt stadium. Eftersom de *två första årens sakundervisning* till huvudsaklig del kommer att röra sig med stoff från hembygden, är det förklarligt, att den sammanfattande benämningen på detta ämne kom att bli »hembygdsundervisning». Vidare behövde man ett gemensamt namn på *tredje skolårets* undervisning i *geografi*, *naturkunnighet* och *historia*, och eftersom man vid behandlingen av dessa ämnen hämtade stoffet från hembygden, föll det sig ju naturligt att kalla ämnesgruppen ifråga för hembygdsundervisning.

Denna kombinerad av ämnen beror på en strävan efter vad man benämner koncentration. Man vill bringa enhet i undervisningsstoffets mångfald. »Man isolerar inte företeelser och ser dem var för sig, utan

man söker studera dem i sitt samband med andra företeelser, i sin naturliga miljö.»¹⁾

Skolans hembygdsundervisning har ju som allt nytt blivit utsatt för kritik. Vissa lärare ha på grund av sin läggning och utbildning ej funnit sig tillrätta med den nya undervisningsmetod, som hembygdsundervisningen för med sig, och den utomstående, som under sin skoltid varit med om ett helt annat arbetssätt, har svårt att förstå en undervisning, som t. ex. ej bedrivs efter bok. I ett nyutkommet arbete, »Svenskt och främmande i svenskt skolväsen», förklarar generaldirektör Bergqvist avogheten mot hembygdsundervisningen bero på svenskens bristande sinne för psykologi. Han skriver: »Ett utslag av den rådande obenägenheten mot och den bristande förståelsen för mera personliga arbetsmetoder har framträtt i det öppna förlöjligande, för vilket folkskolans nya läroämne 'hembygdsundervisning' varit utsatt. Detta ämne, som förutsätter ett noggrant aktgivande på barnets själsliv och dettas krav, har till sin förnämsta uppgift att genom planmässiga, av barnen i deras omgivning gjorda iakttagelser samt lämpliga arbetsövningar utveckla barnens iakttagelseförmåga samt ordna och vidga deras föreställningskrets. Men sådant är 'pjosk' — det ligger icke för svenskt väsen. Ja, även där man ser på ämnet med förståelse, torde nog mer än en gång dess starka psykologiska betoning göra detsamma svårhanterligt för ett svenskt sinne.»

Särskilt är det kanske det reformerade arbetssätt, som tar sig uttryck i teckning och andra s. k. arbetsövningar, som rönt kritik. Av mången utomstående ha dessa arbetsövningar uppfattats såsom hembygdsundervisningens verkliga *inhåll*, i stället för vad de verkligen äro: *medel* i hembygdsundervisningens tjänst. Men i och med att arbetsskoleidéerna hålla på att tränga igenom vid vår skolundervisning, försvinner den kritiken. Den som i någon mån haft tillfälle att tillämpa en sådan metod är inte i tveksamhet om, att den har framtiden för sig. För övrigt äro ju dessa idéer om barnens självverksamhet inte något, som blott tillämpas vid hembygdsundervisningen utan vid undervisningen i samtliga skolans ämnen.

Personer, som arbeta för hembygdsvård och hembygdsvård, ha förutom kritiken beträffande arbetsövningarna även anmärkt på att det stoff, som ingår i hembygdsundervisningen, ej kan rubriceras såsom

¹⁾ Den redogörelse för hembygdsundervisningens stoffurval, som lämnades vid föredraget, utgår här, och hänvisas i stället till undervisningsplanen, Svensk författningssamling 1919 nr 800. Likaså uteslutas den redogörelse och den motivering, som lämnades för de s. k. arbetsövningarna.

I det naturskyddade området vid Göteborgs botaniska trädgård få Göteborgsbarnen en föreställning om den forntida urskogen.

J. Alin foto 1919.

hembygdskunskap. Det anses t. ex. felaktigt att »väderstrecken inhämtas under denna skylt». Men varför kan inte väderstreckens inlärande komma under rubriken hembygdsundervisning? Detta utgör ett led i undervisningen om kartbegreppet. Och hör inte läsning av hembygdskartan till hembygdskunskap? Hembygdskartan, som hjälper oss att ta reda på så mycket av intresse i bygden. Och sådana kartor ha, efter hembygdsundervisningens införande, fått en förut oanad stor spridning. — Vidare har det ansetts oegentligt, att till hembygdskunskapen räkna bygdens växter. »En böna gror på samma sätt, vare sig det sker i det ärtrika Östergötland eller vid något fiskläge i Bohuslän.» Men för barnen måste väl studiet av bönans groning te sig som hembygdskunskap. Groningen är en process, som äger rum i fars åker, och vad gör det, om samma växtart gror och växer på andra ställen i vårt land. Att enbart hålla sig till det, som är för bygden karakteristiskt, är otänkbart. Det går ej att som ett särskilt kursmoment isolera sådant. Hur mycket hembygdssstoff blir för övrigt kvar, om vi endast behandla det, som är

för en viss bygd utmärkande? En skafthålsyxa av sten, som kan vittna om stenåldersbebyggelsen i trakten, är till formen lika, vare sig den hittas i Östergötland eller Skånes jord. Vad är det för skillnad på bronsåldersröset i Bohuslän och i den norrländska kustbygden? Och den som aldrig så litet sysslat med folkminnen vet, att det torde vara ganska svårt, att leta reda på en saga eller sägen, som endast förekommer i en viss bygd.

Vill man vara nogräknad, kan man emellertid såsom ingående i kursen för hembygdsundervisning hitta ett och annat, som ej strängt taget kan rubriceras som hembygds-kunskap. Jag tror dock inte detta spelar så stor roll. Den koncentrationsprincip, varom jag förut talat, börjar allt mer att tillämpas på skolundervisningen. Ett uttryck för detta är, att skolämnena sammanslås. Det blir mindre antal ämnen på schemat, utan att man därför stryker något av de gamla kursmomenten. Beträffande vissa ämnen är på läsordningen utsatt en ämneskombination: räkning och geometri, vidare geografi eller naturkunnighet. I senare fallet läses naturkunnighet vissa delar av läsåret och geografi vissa delar, varjämte ämnena kombineras. Man sysslar t. ex. med botanik och zoologi på geografitimmarna (de främmande ländernas djur och växter hänförs till geografin). Man tecknar, skriver redogörelser och räknar på geografitimmarna etc. Med ett sådant arbetssätt är det förklarligt, att man ej inom skolan stöter sig på att litet mer än som noga räknat hör till hembygdsundervisningen kommer med på en sådan timme.

Den enda risken med ämnesbenämningen hembygdsundervisning är, att utomstående, som ej satt sig in i saken, bibringas den uppfattningen, att skolans hembygdsundervisning blott bedrivs på lågstadiet. Av denna anledning kunde man ju ifrågasätta, om inte en annan benämning på ämnet under 1:a och 2:a skolåret kunde varit att anbefalla. Danskarna kalla första årets sakundervisning för »iakttagelseundervisning», varefter det blir »hemstavns-lære» 2:a året. Men »iakttagelseundervisning», åskådningsundervisning och annat, som diskuterades, befanns inte vara lämpligt. Som jag längre fram i mitt anförande skall visa, har i varje fall inte hembygdsvårdens representanter anledning beklaga sig över ämnesbenämningen.

När det gäller att hos barn söka amma upp intresse och pietet för den egna bygden, dess natur och minnen, så går det inte att läsa någon slags hembygdsvårdens katekes. Sådant tillägnas så småningom under självverksamt iakttagande och ingående intresseväckande studium av förhållandena i bygden. Och till hembygdsundervisningen hör då även

Stenåldersgrav i Västra Frölunda.

E. Lindälv foto 1922.

en till synes så oansenlig sak som hur en böna gror och spirar — att sedan den lille östgötens böna gror och växer likadant som den bohuslänske fiskarpojken, är av mindre betydelse. Genom det studiet lägges kanske ett litet frö till respekt för det som lever i bygden.

Hembygdsvårdande impulser mottagas inte minst vid undervisningsutflykterna eller då gossen eller flickan ritar av vårdträdet eller modellerar byns gravfält i sandbordet. Och att man vid denna undervisning bör hämta stoff ur naturen och sagan, som lektor Starbäck i sitt föredrag poängterat, det framgår ju redan av undervisningsplanen. Att lärarna emellertid vid sin undervisning i hembygds-kunskap skulle vara bundna av en sådan plans »oändliga programmatiska föreskrifter», är misstag. Tvärtom påpekar undervisningsplanen, att den enskilde läraren måste göra upp sin särskilda för orten anpassade plan.

En vanskelig sak med hembygdsundervisningen är, att den för att rätt kunna bedrivas givetvis förutsätter, att läraren känner till den bygd, varom han undervisar, särskilt gäller detta om hembygdsundervisningen

på ett högre stadium. »Arma hembygd, som skall utsättas för pedagogernas försök att skapa hembygdsundervisning, innan det finns någon egentlig hembygdsforskning», skrev härom året en recensent i en tidning.

Att hembygdsundervisning kräver hembygdsstudium, torde vara klart för varje lärare, och detta betonas också kraftigt i den mest spridda av våra pedagogiska handledningar i ämnet (Sjöholm—Goës: Handledning i hembygdskunskap III, s. 207 ff.)

Var och en, som i någon mån sysslat med hembygdsforskning, vet, att utförliga och något så när allsidiga beskrivningar av enskilda bygder äro sällsynta. Läraren tvingas att så gott sig göra låter själv forska i bygden och söka efter för undervisningen lämpligt material.

I tidskriften »Skola och Samhälle» för 1920 har folkskolläraren Gunnar Ahlberg beskrivit, hur han under ett sådant forskningsarbete antecknat och åstadkommit, vad han kallar ett skolans hembygdsarkiv.

Likaväl som vi behöva en inventarielista över vad som finnes i materiellrummet eller materiellskåpet, så behöves en sådan lista över all den utmärkta åskådningsmateriell, som bygden rymmer.

Här meddelas innehållet av några kortlappar i detta hembygdsarkiv:

Skalbank (Glacial). I slutningen N. N. O. om Nat. Johanssons i Åkered (Östers) 200 meter från gården, finnes i ostkanten av bäckravinen en mindre skalbank, huvudsakligen innehålla Saxicava och balanider.

Fornborg. På berget 500 meter N. O. om Ekebäck en synnerligen vacker fornborg. I söder och norr obefästa branter. I väster och N. V. en 70 meter lång vall. I öster en, som är 60 meter lång. Vallens bredd 3—4 m., höjd 0,5 meter. Borgområdet jämförelsevis litet.

Se vidare: Lars Hofstedt: Fornborgar inom Götaälvsområdet. Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1918 s. 1—38.

Val (Svartbardad val, Cuveerius Carolinæ). Den 29 okt. 1865 funno två fiskare en väldig val liggande på grund utanför Backa vid Askimsfjorden. Den infördes sedan till Göteborgs museum och konserverades av museiintendenten A. W. Malm.

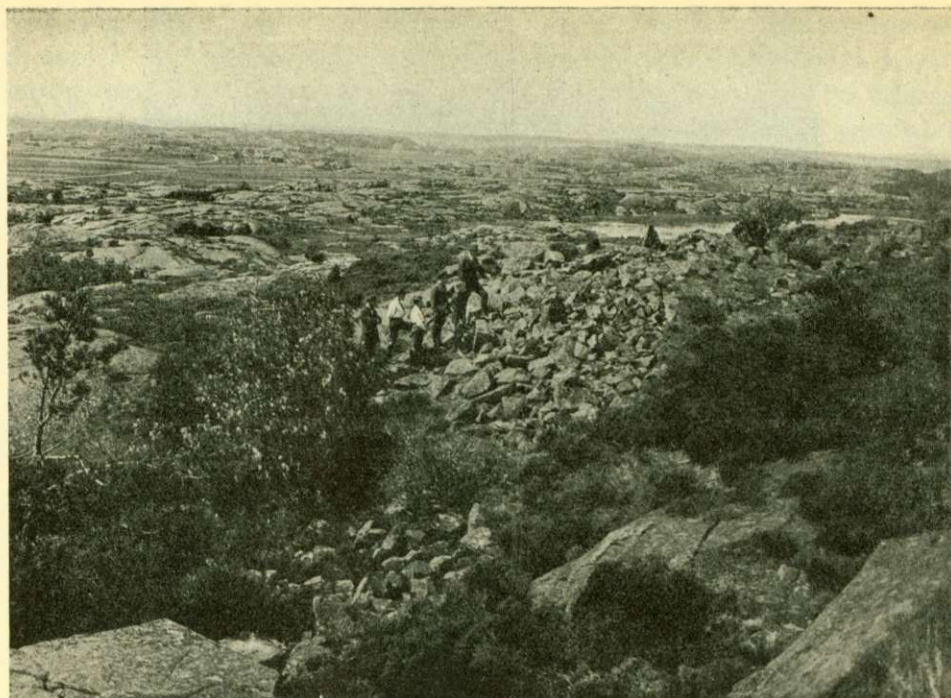
Se vidare: Fredberg: Det gamla Göteborg sid. 330. A. V. Malm: Göteborgs och Bohusläns fauna sid. 149.

I detta arkiv se vi också ett resultat av att den fria uppsatsen tagits i hembygdsundervisningens tjänst. Mycket av det stoff, som kommer fram vid uppsatsskrivningen, kan vara av det värde, att det bör bevaras. Barnen kunna av äldre släktingar ta reda på seder och bruk, som blir material för nästa uppsatstimme. Hr Ahlberg har t. ex. låtit barnen få i hemuppgift att uppteckna gåtor, som farfar eller farmor eller någon språksam gammal farbror kunde berätta för dem. Den, som kunde

Göteborgsskolorna utnyttja ofta detta vackra historiska studieobjekt, en hällristning i Hovås från bronsåldern med skepp, djur- och människofigurer, fotsulor m. m.

E. Lindälv foto 1922.

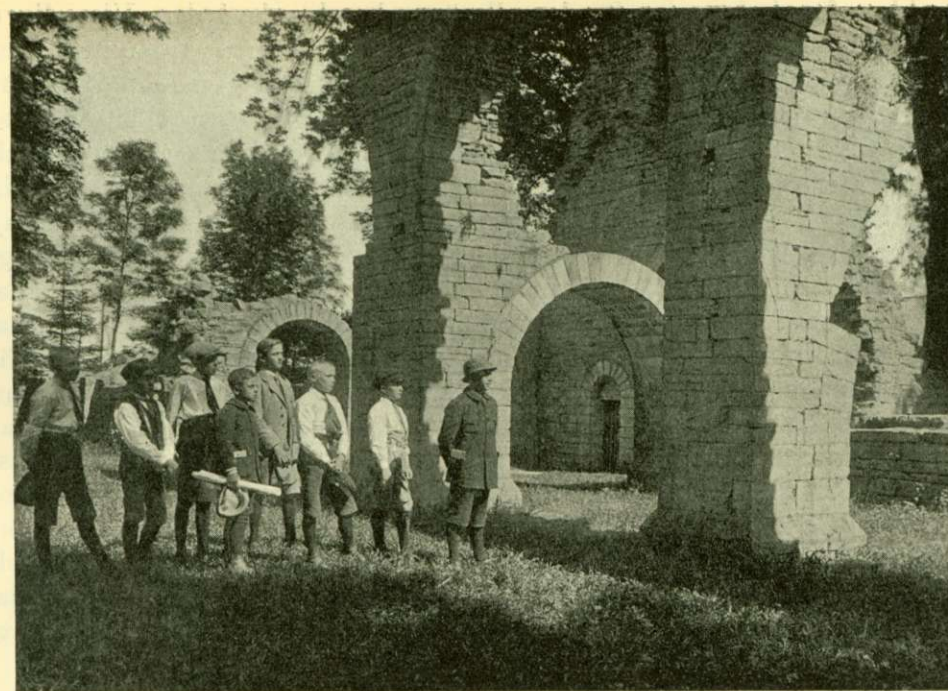
Klassens »förtrupp» har hunnit fram till borgvallen. (Jfr s. 180.)

E. Lindälv foto 1922.

samla största antalet — sådana gåtor, som stodo i böcker, fingo naturligtvis inte ifrågakomma — skulle få ett bokpris. När man summerade ihop resultatet, visade det sig bestå av 230 olika gåtor. Genom skolbarnen skulle på så sätt ute i socknarna kunna tecknas upp inte så litet av vad som lever kvar av dylika smärre folkminnen, såsom gåtor, ordspråk, ordstäv och ramsor.

Ett sådant skolarkiv kan så småningom utvidgas och nå den grad av fullständighet, att det bleve av verklig betydelse för all hembygds-kunskap både för skolan och för folkbildningen i övrigt. Om även de äldre kunde intresseras för detta upptecknings- och insamlingsarbete, kan ju, som en författare i det finska arbetet »Handledning i hembygdsforskning» säger, skolan bli för byn eller socknen, vad universitetet är för landet: ett kulturcentrum, där det mesta vetandet finnes samlat om hembygden.

Att seminarierna gör mycket för att inrikta de blivande lärarna på hembygdsstudiet, kan man lätt förvissa sig om genom en titt i semina-

En skolklass vid Alvastra kloster.

E. Lindälv foto 1922.

riernas årsredogörelser. Uppsatsämnena är ofta sådana, att de tvinga till hembygdsstudium. Elevernas specialstudium — s. k. enskilt arbete — består mången gång i uppgifter att studera något gebit i hembygden: en inventering och sammanställning av bygdens naturminnen, en undersökning av hembygdens näringsliv etc. Och geografiundervisningen vid lärareutbildningsanstalterna bedrives ofta i form av exkursioner, varvid en god grund lägges för studium av t. ex. de geologiska förhållandena i en bygd. (Se t. ex. lektor Svedbergs uppsats i Ymer 1923: En empirisk och experimentell geografiundervisning). — De talrika kurser i hembygdsundervisning, som anordnas för lärarna, ha rönt stor tillslutning. Vid dessa kurser medverka ofta sakkunniga, som demonstrera i geologiskt, arkeologiskt eller historiskt avseende anmärkningsvärda platser i bygden.

En hel del ganska värdefull hembygds litteratur har hembygdsundervisningen i skolan att tacka för sin tillkomst, arbeten som blivit av värde

inte blott för skolan utan för den allmänna hembygdsvården. Visserligen ha flera lärare redan före den nya undervisningsplanens tillkomst ägnat sig åt hembygdsstudium och utgivit bygdebeskrivningar. I den stad, där jag har min verksamhet, finnes t. ex. en med tanke på skolundervisningen utarbetad geologi av J. Alin (Göteborgstraktens geologi, landskapsformer och kulturområden jämte exkursionsrouter) och en historia av Alin och Hofstedt (Ur Göteborgs och dess omgivningars historia). Men hembygdsundervisningens upptagande på skolschemat har kraftigt stimulerat arbetet med utgivande av hembygdsböcker — dels sådana, avsedda såsom ledning för lärarna, och dels dylika, lämpade för eleverna. »I skolorna inom en viss bygd böra användas smärre samlingar av för barn lämpade läsestycken med innehåll hämtat från bygdens natur, saga, historia och arbetsliv.» Denna punkt i undervisningsplanen har gett anledning till åstadkommande av landskapsbeskrivningar, närmast avsedda för skolbruk; t. ex. Lindblads hembygdsböcker, en serie hembygdsläseböcker, vartill väl knappast något land har en verklig motsvarighet. På flera orter ha lärarna utgivet för barnen avsedda skolkartor, vissa av dem försedda med specialblad med fornminnen inlagda. Det fullständigaste karthäftet av detta slag är Eckerbom och Ekeberg, Hembygdskartor över Noraskog.

Vi skolfolk ha att tacksamt erkänna vilket gott stöd vetenskapliga institutioner och enskilda forskare under de senaste åren givit hembygdsundervisningen genom utgivandet av mera lokalt betonade skrifter. Jag skulle kunna räkna upp massor av exempel från Västsverige, där jag bäst känner till förhållandena, men vid detta tillfälle vill jag inskränka mig till att med tacksamhet nämna en Östgötabygdersnas utforskare, fil. dr Arthur Nordén. Ett par exempel på hur hembygdsföreningarna kunna gagna skolornas hembygdsundervisning har jag anfört i Tidskrift för hembygdsvård 1925, s. 61.

Sådan hjälp, som här antytts, är mera välkommen för undervisarna i hembygdskunskap än en kritik, som mången gång bottenar i obekantskap med barndomsskolans arbete. Därmed vill jag inte ha sagt, att hembygdsundervisningen alltid är som den bör vara.

I och med att lärarna bli allt mer skickade att undervisa i hembygdskunskap, kommer denna undervisning att få allt större betydelse för det släkte, som växer upp. Ett intresserat studium under skoltiden av bygdens natur, hur den danats och blivit sådan den är, det måste betyda något för naturskyddssträvandena. Kanske hade »bergakungens slott» fått vara ifred, om de personer, som byggde bron i Krokek, varit med om hembygdsundervisning i sin barndom. Att vid historieunder-

Ett minne från den katolska tiden (altarskåpet med Jungfru Marias kröning) är föremål för intresserat studium. Göteborgs museum.

A. W. Olsson foto 1922.

visningen gå ut ifrån eller hänvisa till »i hembygden förekommande kvarlevor och minnen från förgångna tider» kommer att verka gynnsamt för fornminnesvården. Studium av bygdens näringsliv (med kartritning och grafiska framställningar) skapar intresse och respekt för det kroppsliga arbetet i bygden. Och det behövs såsom en motvikt mot den ensidiga lockelse, som böckernas vetande har. — Vi må sedan gärna, som någon gjort, kalla hembygdsundervisningen för ett djungellandskap i undervisningens vida område. Det har visat sig, att barnen äro intresserade av att gå på upptäcktsfärd i denna djungel. Det roar dem åtskilligt mer än att promenera på gångarna i ämnessystematikens stela park.

Att sedan vid undervisningen »söka nå det målet, att naturligt inlemma hembygden i det stora hela, fosterlandet», ja, sker inte det, så beror det sannerligen inte på den nuvarande undervisningsplanen.

Det är min bestämda mening, att de hembygdsintresserade ha all

Det vid undervisningsutflykten genomgångna inpräglas under modellering i sandlådan.

anledning att stödja skolans hembygdsundervisning. Ty hembygdsundervisningen lär ungdomen att gå med öppna ögon i sin bygd, lär den att kunna se det intressanta och vackra, som landskapet innehåller. Och man har säkerligen rätt att hoppas, att den kommer att vårda sin bygd, som med sådana intryck går ut i livet.

LITTERATUR

Gustaf Ewald: Beskrivning över Gäsene härad, dess pastorat, socknar och gårdar. Alingsås 1926.

Denna häradsbeskrivning utgör del II i ett serieverk, som förf. kallat »Ur Älvsborgsbygdens hävder». Del I, som utkom förra året, behandlar Kullings härad.

Bland det intressantaste i hela arbetet är skildringen av Svältorna, hur denna trakt, en gång rik på täta ekskogar, genom skövling förvandlats till en sorgligt beryktad, både ful och torftig bygd, men nu åter nära nog fullständigt har tvingats att bli skogbärande mark, där ej moderna jordbruksmetoder skapat välmående gårdar. För övrigt innehåller boken skildringar av häradets kyrkor, prästerskap, skolförhållanden, äldre seder och levnadssätt, bidrag till gårdarnas historia, många upplysningar om bygdens fornminnen samt en del sägner.

Anteckningarna göra icke anspråk på att vara vare sig en uttömmande häradsbeskrivning eller »frukten av ett helt självständigt forskningsarbete». Mycket är återgivet efter äldre tryck och tidigare topografiska arbeten. Detta hindrar emellertid ej, att boken har en uppgift att fylla. Man skulle blott ha önskat, att källorna litet oftare angivits. Det skulle ha höjt bokens värde och användbarhet.

En avgjort svag sida hos arbetet är, att förf. ej avskilt en del ovederhäftiga eller föråldrade uppgifter. Så t. ex. anföras utdrag ur Afzelius' »Svenska Folkets Sagohävder», vilket verk ofta innehåller fullkomligt fantastiska historier, som måste användas

med den allra största kritik. En sådan ovederhäftig uppgift från Afzelius är t. ex. förslaget, att Gate-gården i Eriksbergs socken skulle ha fått sitt namn efter Gaute, »en fordom mäktig man i Västergötland, stamfader till den Erikska ätten», vilket av många orsaker är fullkomligt orimligt.

Talrika illustrationer ge arbetet ett värde, som kommer att växa med åren, då allt fler och fler av de avbildade föremålen för alltid försvunnit. JOH. GÖTLIND.

Från Falbygden. I. Utg. av Falbygdens hembygds- och fornminnesförening. Falköping 1924.

Ovanstående lilla skrift, utgörande särtryck ur Falköpings tidning, är till stor del skriven av redaktör Assar Blomberg. Den innehåller skildringar från Falbygdens socknar, bidrag till belysning av bygdens personhistoria, fornminnen, sägner m. m., det mesta intressanta och nyttiga uppsatser och meddelanden.

Men det är skada, att arbetet skall vanprydas av några ovederhäftiga uppgifter, t. ex. å sid. 35, där det meddelas, att *Borgan* (namn på ett hemman, som hör till Saleby egendom vid Ålleberg) »tydligt betyder borgarna». Nu vet var och en, som är något förtrogen med västgötiskt folkmål, att denna betydelse är absolut omöjlig till denna form.

Då det står »första samlingen» på häftet, är det troligen meningen att fortsätta särtrycken, en god och lovvärd idé. Me-

ningen med dessa är väl att stimulera hembygdsintresset hos »falebönderna», en uppgift som häftet nog torde fylla, trots vissa brister.
JOH. GÖTLIND.

INSÄND LITTERATUR

ALIN, J., HOFSTEDT, L. O. LINDÄLV, E.: *Historiska bilder från Göteborg och Götaälvsområdet*. I. Forntiden och medeltiden. Göteborg (Wettergren & Kerber) 1926.

Folkminnesstudier tillägnade Hilding Celander den 17 juli 1926. (Folkloristiska studier och samlingar II.) Göteborg 1926.

GARFVÉ, AXEL: *Fellingsbro sockens historia*. 2. omarb. o. illustr. uppl. utg. av Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening genom EINAR ODHNER. Arboga 1926.

Handbuch des Kunstmarktes. Kunstadressbuch für das Deutsche Reich, Danzig und Deutsch-Österreich. Mit sachlicher Unterstützung reichsbehördlicher, staatlicher und städtischer Institutionen sowie von Vereinen und Fachverbänden. Geleitwort von DR. MAX OSBORN. Berlin (Antiqua Verlagsgesellschaft Hermann Kalkoff) 1926.

Artur Hazelius födelsehus. I. GÖSTA SELLING: Den Fritziska sidenvärgården. II. SIGURD WALLIN: Hazeliushuset på Skansen. Utg. av Nordiska Museet. Stockholm 1926.

Kalmarbilder [med teckningar av JOHN SJÖSTRAND]. Kalmar (Kalmar tryckeri-aktiebolag) 1925.

KARLSSON, J. A.: *Sörmländska slott och gårdar*. 4. delen. (Författarens förlag, Enstabergera). Nyköping 1925.

LINDNER, WERNER: *Ingenieurwerk und Naturschutz*. Naturschutz-Bücherei, hrsg. von WALTHER SCHOENICHEN, II. Berlin-Lichterfelde (Hugo Bermühler).

SAXON, J. L.: *Nämndemans slättergänge*. Scener ur folklivet i Närke fordomdags. Stockholm (Nutidens förlags a. b.) 1925.

SERNANDER, RUTGER: *Stockholms natur*. Upps. o. Sthlm (Almqvist & Wiksell) 1926.

SUNESSON, A. S.: *Gammal grund*. Natur- och kulturskildringar från Norra Vedbo och Tveta härader i Småland. Stockholm (C. E. Fritze) 1926.

Svensk turistkalender 1926. Utg. av Svenska Turistföreningen. Stockholm 1926.

TAUBMANN, JOSEF ALFRED: Die gefiederte Welt des Lumpeparkes in Aussig-Schön-priesen in wissenschaftlicher und volkstümlicher Beleuchtung mit einer Übersicht der Vögel Böhmens. Sitz Aussig. (Deutscher Natur-Vogelschutzbund).

WERNER, CARL: *Blick på byggnadskulturen i det nuvarande Lund*. Skrifter utg. av Föreningen Det gamla Lund. VII. Lund 1926.

Budkavlen. Meddelanden utg. av Brages sektion för folklivsforskning. Red.: K. ROB. WIKMAN. 4. årg. 1925. Vasa 1925.

Blekingebygder, Årsbok utg. av Blekinge hembygdsförbund 1925. Red. GOTTLIEB WIRDE. Sölvesborg 1925.

Brage. Årsskrift XIX–XX. 1924–1925. Helsingfors 1926.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift utg. av Dalarnas hembygdsförbund. Red.: KARL TROTZIG. 5. årg. 1925. Hedemora 1925.

Fornvårdaren. I. band. Red.: ERIC FESTIN. (Heimbygdas tidskrift I.) Östersund 1925.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. 1925. Red.: SIGURD CURMAN. Stockholm 1925.

Heemschut. Maandblad van den Bond Heemschut. 2. Jaarg. Red.: K. A. KOK. Amsterdam 1925.

Heimatschutz—Ligue pour la Beauté. Zeitschrift der schweizer. Vereinigung für Heimatschutz. Bulletin de la Ligue pour la Conservation de la Suisse pittoresque. Jahrg. XX. Red.: JULES COULIN. Basel 1925.

Hembygden utg. av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1926. Red.: EMANUEL BERGMAN. Göteborg 1926.

15.–17. Jahresbericht des Lippischen Bundes für Heimatschutz und Heimatpflege für die Jahre 1922–1924. Detmold.

Jämten 1925. (Heimbygdas tidskrift II.) 19. årg. Red.: ERIC FESTIN. Östersund 1925.

Lustgården. Utg. av Föreningen för dendrologi och parkvård. Årg. 6. 1925. Red.: NILS SYLVÉN. Stockholm 1925.

Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening. VIII. Jönköping 1926.

Meddelanden från Östergötlands fornminnes-

och museiförening 1925–1926. Linköping 1926.

Skånska folkminnen. Årsbok 1926 utg. av Skånska folkminnesföreningen. Red.: DAV. JACOBSON. Klippan 1926.

Svenskbygden. Tidskrift utg. av föreningen Svenska folkskolans vänner. Red.: JOEL RUNDT. Hälsingfors 1925.

Sveriges natur. Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift 1926. 17. årg. Red.: THOR HÖGDAHL. Stockholm 1926.

Värnamo hembygdsförenings årsskrift 1926. Värnamo 1926.

Västmanlands fornminnesförenings årsskrift. XV. Red.: SVEN T. KJELLBERG. Västerås 1926.

Västsvenska folkminnesföreningen. Redogörelse för sjätte arbetsåret $1\frac{1}{2}$ 1924– $31\frac{1}{12}$ 1925. (Särtr. ur Folkminnen och folktankar.) Göteborg 1926.

Tidskrift utg. av Norra Vättersbyggdens hembygdsförening. [1. årg.] Askersund 1926.

MEDDELANDEN

Dalarna.

DALA FORNSAL I NYA LOKALER. Den 7 november invigdes Dalarnas fornminnesförenings nya museum i Falun, beläget vid Vasagatan. Härigenom ha de förut trångbodda samlingarna erhållit en rymlig och modern lokal, där de dyrbara och intressanta föremålen kunna komma till sin fulla rätt. Invigningshögtidligheten inleddes med att föreningens ordförande, lektor E. Norden-

stam, gav en kort historik över Dalarnas fornminnesförenings verksamhet. Efter att ha redogjort för den gamla fornsalens tillkomst framhöll talaren de svårigheter fornminnesföreningen haft att bekämpa i sina strävanden att förvärva en större och mera ändamålsenlig lokal. Sedan lektor Nordenstam uttalat den glädje styrelsen för fornminnesföreningen kände över att ha fått till stånd ett värdigt centralt länsmuseum överlämnades ordet till landshövding Kvarn-

zelius, som förklarade den nya fornsalen invigd.

Halland.

DET FEMTE HALLÄNDSKA HEMBYGDSTINGET avhölls den 24 oktober i Kungsbacka, vid vilket tillfälle Nordhallands hembygdsförenings museum invigdes. Nordhallands hembygdsförbund har under 1925 på allvar tagit upp fornminnesinventeringen, varvid Snöstorp, Skrea och Alfshögs socknar samt Falkenbergs stads område undersökts.

Hälsingland.

FÄRILA-KÅRBÖLE HEMBYGDSFÖRENING har konstituerats vid ett sammanträde den 6 september. Till styrelse valdes författaren Albert Viksten, ingenjör Oscar Persson, komminister Anker Korn, kassör Svante Levin, byggmästare Jones Eriksson, hemmansägare Lars Grundahl och fru Alma Granberg.

Jämtland.

DÖDA FALLET FRIDLYST. På hemställan av Svenska naturskydsföreningen har länsstyrelsen låtit fridlysa s. k. Döda fallet vid Ragunda. Det skyddade området, som är beläget till en del inom Fors', till en del inom Ragunda socken, innefattar Döda fallet och den nedanför belägna kanjon jämte största delen av den gamla älvfåran ovanför det forna fallstupet. Det sträcker sig från stambanan i norr omkring 1,350 meter i sydlig riktning till södra ändan av den vackra kanjonsjön Lintjärn och håller en bredd av cirka 50 meter på ömse sidor om den gamla älvfåran. Fridlysningen innebär förbud mot åverkan av vad slag det vara må å berggrunden och inom området befintliga lösa block och stenar. Däremot förbehålla sig markägarna rätt till skogsavverkning och brukande av inom området

befintliga ängs- och åkermarker ävensom till betning, bärplockning och fiske.

Att Döda fallet nu sent omsider blivit föremål för naturskydd, därför har man i främsta rummet att tacka bankkamrer J. Strindberg i Österede, som lyckats väcka Ortsbefolkningens intresse för fridlysningen.

Norrbotten.

TORNEDALENS HEMBYGDSGILLE kommer att låta uppföra en hembygdsgård i Matarengi på norra sluttningen av berget Säärkivaara. För ändamålet har gillet inköpt en gammal byggnad i Raitajärvi, en by, som ligger på gränsen mellan Övertorneå och Kalix. Norrbottens läns hembygdsförening har för att underlätta hembygdsgårdens uppförande ställt 2,000 kronor till hembygdsgillets förfogande.

Småland.

HEMBYGDSMUSEUM I LOMMARYD. Den 26 september invigdes invid Stjärneborgs station nära Frinnaryd ett av ingenjören Malte Liwen-Stierngranat å Stjärneborg under de två senaste åren grundlagt och ordnat hembygdsmuseum. Museibyggnaden har förvärvats genom köp av en gammal byggnad från Viredaholm, vilken lär ha tillhört ryttmästaren, sedermera lagmannen Henrik Hammarberg, bekant som »Stenbocks kurir».

HEMBYGDSMUSEUM I SÄVSJÖ. Den snart fem år gamla hembygdsföreningen i Sävsjö har till Folkets park flyttat en gammal ryggåsstuga, som sedermera kommer att inredas till hembygdsmuseum.

HEMBYGDSFÖRENING FÖR SÖDERÅKRA, VOXTORP OCH HALLTORP SOCKNAR. Vid sammanträde i Söderåkra den 2 oktober beslöts bildandet av en hembygdsförening för nämnda tre socknar med uppgift att i samarbete med Kalmar läns

fornminnesförening söka tillvarataga, bevara och ordna så mycket som möjligt av kulturföremål, rörande såväl näringar som språk, musik och sång samt upprätta ett hembygdsmuseum.

Södermanland.

HEMBYGDSMUSEUM I V. VINGÅKER. Inom skolrådet i V. Vingåker togs för något år sedan initiativ till upprättandet av ett hembygdsmuseum. Intendenten Sigurd Erixon vid Nordiska museet fann sockenmagasinet vid kyrkan särdeles lämpligt för ändamålet och arkitekt M. Mogensen, Stockholm, uppgjorde ritningar och arbetsbeskrivning till magasinets ombyggnad och inredning till museum. Efter att frågan framförts i kommunalfullmäktige beslöt dessa att i fortsättningen övertaga arbetet för museet, som nyligen blivit färdigt och invigts.

Uppland.

SIGTUNA FORNMINNEN HOTADE AV VANDALISERING. Under de senaste åren har en alltjämt växande byggnadsverksamhet i Sigtuna medfört, att de gamla kulturlagren ej längre få ligga orörda som förr, framhåller fil. lic. Mårten Fryklund i skrivelse till riksantikvarien. Därtill kommer, att vatten- och avloppsledningar i större utsträckning utföras. De för fornvården intresserade få i regel först för sent reda på saken, och i många fall ha säkerligen stora värden förstörts, bortsett från att alla lösa föremål ej bli tillvaratagna — åtminstone ej i regel.

Om det ej anses lämpligt att genom särskild lagstiftning lägga i någon högre myndighets händer att avgöra, när grävningar i »den svarta jorden» få ske, torde — anser dr. Fryklund — utan större svårighet sådan överenskommelse på initiativ från riksantikvarien kunna träffas med stadsfullmäktige och byggnadsnämnd, att byggnadslov ej meddelas med mindre arbetet blivit anmält för av riksantikvarien utsedd per-

son, som sålunda finge fullmakt att följa arbetet och påkalla sakkunnig hjälp, när gjorda fynd göra det önskligt.

Samtidigt skulle stipuleras skyldighet att mot skäligen ersättning avstå från samtliga lösa fynd, som staten eller stadens museum önska inlösa.

HEMBYGDSFÖRENING I ÖSTER-VÅLA. Vid sammanträde den 3 oktober i Åby togs initiativet till bildandet av en hembygdsförening i Öster-Våla. Till interimstyrelse valdes kantor H. Ahlström, lantbrukare Joh. Themner, fabrikör V. E. Nordin, Åby, lantbrukare Ol. Persson, Skogbo, snickare Karl V. Karlsson, Ettinga, lantbrukare Joel Persson, Disbo, samt snickare Aug. Björkman, Åby.

Västerbotten.

VÄSTERBOTTENS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENINGAR SAMT MUSEER. År 1919 konstituerade sig i Umeå Västerbottens läns hembygdsförening, »en förening för anläggande av en folkpark med friluftsmuseum och idrottsplats i Umeå». Fyra år senare, 1923, uppdelades den hela länet omfattande Västerbottens fornminnesförening i tvenne sektioner, den norra och den södra, av vilka den förstnämnda skulle ha sitt säte i Skellefteå med förvaltning av därvarande museisamlingar, medan den andra, södra avdelningen, samma år uppgick i Västerbottens läns hembygdsförening, till vilken den överlämnade alla sina i Umeå förvarade samlingar, arkiv och annan egendom.

Medan Skellefteåföreningen under de närmaste åren kom att föra en tämligen tynande tillvaro, gick hembygdstöreningen i Umeå en kraftig utveckling till mötes, en utveckling, som icke minst tog sig uttryck i de etnografiska samlingarnas hastiga tillväxt under intendenten Ragnar Jirllows insiktsfulla och intresserade ledning av denna föreningens verksamhetsgren.

I icke ringa mån hämmades emellertid

denna utveckling av den lokalbrist, som redan under många år varit hembygdsföreningens mest brännande fråga. För de allttjämt växande samlingarna i föreningens ägo, vilka vid utgången av år 1924 omfattade i runt tal 3,000 föremål, fanns ingen annan utställningslokal att tillgå än en ur alla synpunkter otillfredsställande magasinbyggnad, i vilken hembygdsföreningen för sina samlingar förhyrde trenne små rum.

De olidliga förhållandena därstädes utövade emellertid sitt tryck, och sedan hembygdsföreningen sett sig nödsakad skrinlägga frågan om en egen ny museibygnad, återstod som enda utväg att söka finna en lämplig lokal annorstädes inom staden. Till lycka för föreningen och dess museum erbjöd sig år 1925 en dylik lokal, då stadens folkskoleseminarium avflyttade från sitt gamla hus till den vid denna tidpunkt färdiga nya seminariebyggnaden.

Sedan hembygdsföreningen tack vare i främsta rummet storartade donationer från enskilda personer och i övrigt bidrag från kommun och landsting sett sig i stånd att företaga nödiga reparationer och omdaningar, förhyrdes sålunda bottenvåningen i gamla seminariet. Efter av hembygdsföreningens ordf., landshövding N. G. Ringstrand, gjord hänvändelse till Nord. museet ställde sig amanuensen T. Lenk vid Kungl. lifrustkammaren välvilligt till föreningens förfogande och utarbetade, efter en på platsen företagen inspektion, en plan för det blivande hembygdsmuseet, vilken plan även innefattade nödiga instruktioner rörande lokalernas restaurering och utformning i musealt hänseende, Hembygdsföreningens hemställan till Nordiska museet om hjälp med museets ordnande resulterade uti, att detta uppdrag anförtröddes åt undertecknad, som omedelbart, hösten 1925, trädde i hembygdsföreningens tjänst.

I april 1926 var arbetet avslutat, och Västerbottens hembygdsmuseum öppnades, för första gången inom lokaler, som i någon mån kunna säges motsvara fordringarna på en modern institution av denna karaktär.

I stället för de tre källarliknande lokalerna i magasinbyggnaden disponerar museet nu över fyra stora och ljusa rum jämte två breda korridorer, ekonomirum och magasinstrymmen ej medräknade. Inom dessa lokaler fördela sig de utställda samlingarna enligt följande plan: I *västra korridoren*: kyrkliga föremål, mynt- och medaljsamling, glas från Strömbäcks glasbruk (nedlagt år 1870), i *östra korridoren*: arkeologiska samlingarna, lapska samlingarna, diverse möbler, kistor, ur etc., i *rum A*: möbler och heminredning, husliga sysslor, belysning, eldning, mått, mål och vikt, musik, i *rum B*: seldonssamlingarna, transportredskap etc. (i detta rum upptager museets seldonssamlingar huvudparten av utrymmet; samlingen, som i sin helhet omfattar cirka 250 par lokor och ett hundratal selkrokar, torde vara en av de mest representativa, som något av vårt lands provinsmuseer äger), i *rum C*: hantverk, hemslöjd, textilier, dräkter, i *rum D*: jordbruk, jakt och fiske, korg- och näverslöjd, krigsväsen, samfundsskick, folksed och folktro.

Redan på ett tidigt skede under arbetets gång med inordnandet av samlingarna i de nya museilokalerna stod det klart, att även dessa utrymmen skulle bli otillräckliga. Så blev även fallet. Emellertid hyser hembygdsföreningen goda förhoppningar, att inom en icke alltför avlägsen framtid kunna få disponera ytterligare ett par rum inom samma fastighet, tack vare vilken möjlighet museet således icke behöver frukta att ställas inför en ny stagnation i sin utveckling.

För samlingarnas vårdande och katalogisering samt för bedrivande av fortsatt insamlingsarbete emottog undertecknad i juli detta år uppdraget att som Hembygdsföreningens intendent och sekreterare tillsvidare handhava dessa uppgifter.

*

Inom norra avdelningen av Västerbottens fornminnesförening skedde under åren 1924-25 en glädjande uppräckning från

den tynande tillvaro, som föreningen sedan åtskilliga år fört. En ny styrelse konstituerades och sedan föreningen förhrytt det gamla majorsbostället Nyborg, vidtog under ledning av Skellefteåsamlingarnas vårdare, herr Alfr. B. Levin, arbetet med museets överflyttning till de nya lokalerna. Denna överflyttning, som var fullbordad år 1925, innebar emellertid icke ett slutgiltigt ordnande av samlingarna utan endast en provisorisk uppställning tills vidare. Då undertecknad i april 1916 slutfört arbetet med Umeåmuseets omdaning, ingicks, efter av fornminnesföreningen i Skellefteå gjord hänvändelse till hembygdsföreningens ordf., en överenskommelse, enligt vilken undertecknad erhöll och emottog uppdraget att ordna Skellefteå museum å Nyborg. Arbetet igångsattes omedelbart och slutfördes inom en tid av två månader, därvid också en fullständig katalogisering och märkning av de cirka 1,500 n:r omfattande samlingarna företogs. Museet å Nyborg öppnades för allmänheten samtidigt med att den under första veckan av juli hållna hembygdskursen detta år (1926) tog sin början i Skellefteå.

Bland märkligare samlingar och föremål inom Skellefteå museum må här framhållas den vackra arkeologiska samlingen, innefattande bl. a. det märkliga Storkågefyndet. Den kyrkliga avdelningen är rikt representerad av skulpturer m. m. från Skellefteå, Nysätra och Löfångers kyrkor. Vidare märkes en ståtlig vapensamling, upptagande bl. a. en samling gamla västerbottniska armborst. Allmogeavdelningen rymmer en rad särdeles vackra och egenartade möbler; inom hantverksavdelningen må särskilt påpekas smides- och tunnbinderiyrkenas intressanta föremålsgrupper.

Skellefteåmuseets intresserade föreståndare och vårdare är herr Alfr. B. Levin. För närvarande ligger under utredning frågan om ordnandet av ett fruktbärande samarbete med hembygdsföreningen i Umeå. När den frågan nått sin lösning, kommer den att innebära ömsesidigt gagn

för föreningarna och därmed också för hela den västerbottniska hembygdssaken.

Holger Möllman Palmgren.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING avhöll sitt årsmöte den 11 november under ordförandeskap av landshövding Ringstrand. Ur årsredogörelsen må anföras att en insamling av gamla västerbottenslåtar påbörjats under ledning av musikhandlare T. Melander. Enligt domänstyrelsens beslut har folkparksområdet utbrutits ur skogshushållningsplanen för stadsskogen och har föreningen sålunda erhållit fri dispositionsrätt över området. Här har i anslutning till Jämtebølegården under året uppförts en av Umeå stad skänkt rundloge. En västerbottnisk kornhässja kommer även att uppföras. Den för föreningen mycket viktiga frågan om hembygdsmuseets ordnande har blivit löst på ett tillfredsställande sätt. Genom avtal med Kungl. byggnadsstyrelsen har nämligen föreningen, som framgår av intendenten Palmgrens redogörelse, till museilokaler tills vidare förhrytt nedre våningen i gamla seminariet. Genom museifrågas lösning torde den ursprungliga planen att uppföra museibygnad på folkparkens område kunna få anses övergiven. En ansökan om andel i statslotteri har bifallits och har föreningen under 1927 att påräkna ett belopp av 50,000 kronor.

Västergötland.

FALBYGDENS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING, som bildades den 29 jan. 1922 på föranstaltande av förre överläraren Alfred Hallenius i Falköping, har under sin något mer än 4-åriga tillvaro levat ett friskt liv, och den har gjort en beaktansvärd insats i fornminnesvården i en trakt, som för en fornforskare och hembygdsvårdare torde te sig som en gång Kalifornien tedde sig för en guldgrävar. Föreningen förvarar sina skatter — en rik samling föremål från stenåldern fram till de sista resterna av den odling, som föregick »maskinkulturen» — på råd-

husvinden i Falköping. Museet saknar ännu lämplig inredning för bekväm och överskådlig montering av sakerna, som ännu ej äro tillräckligt systematiskt ordnade.

Ett av föreningens vackraste arbeten är konserveringen av Agnestads gamla kyrkoruin. Omkring en mil öster om staden, mitt för den i sägnen så bekanta »Ällebergs ände», låg en gång Agnestads rundkyrka. Ruinen utgrävdes år 1901 av Hugo Frölén, som i sin berättelse häröver visar, att rundkyrkan uppförts i senare hälften av 1100-talet men att på platsen med stor sannolikhet tidigare funnits en kyrkobyggnad, antagligen av trä.

Restaureringen av kyrkoruinen, vid vilken många frivilliga dagsverken gjorts av ortens befolkning, blev i det närmaste slutförd under sommaren 1925. Ännu återstå dock en del schaktningsarbeten, inhägnad av området — det ligger mitt i ett åkerfält — samt plantering av kyrkogården. Och sedan kan väl till och med biskop Sigfrid, som enligt Västgötalagens biskopslängd invigde kyrkogården (på 1000-talet?) och biskop Benedikt, som enligt samma källa »lät göra kyrkan i Agnestad», känna sig nöjda med den pietet, som ägnats deras verk av Falbygdens hembygds- och fornminnesförening.

Joh. Götlind.

Ångermanland.

FÖRENINGEN FÖR NORRLÄNSK HEMBYGDSFORSKNING avhöll sitt årsmöte den 2 oktober. Av föreningens styrelseberättelse framgår bl. a. att Härnösands stadsfullmäktige lämnats tillfälle att insätta en representant i kulturhistoriska museets styrelse. Vidare har inom styrelsen utredning pågått för vinnande av större an-

slutning av medlemmar såväl i Härnösands stad som ute på landsbygden. Sålunda har planerats bildande av hembydsgillen för de olika socknarna, vilka skulle verka för ett mera ingående hembygdsstudium. Vad friluftsmuseet på Murberget angår har inredningen av gamla rådhuset under året fortgått och den föregående år som gåva av konsul John Ekman m. fl. överlämnade laxstugan på Åbord har under hösten nedrivits och flyttats till Murberget. Arbetet med uppförandet av en kopia i sten av en norrländsk medeltida kyrka har påbörjats med stenu tagging i berget strax norr om museiområdet. Till grundplanen med långhus, kor och absid har kyrkan närmast sin förebild i Hackås kyrka före dess ombyggnad år 1770, men i övrigt går den med sina träfjällbeklädda gavelrösten m. m. tillbaka till bland annat Ramsele gamla kyrka.

Det föregående år påbörjade katalogiseringsarbetet har fortsatt av doktor Erik Salvén, som därvid slutfört katalogen över den kyrkliga avdelningen samt över en del smärre områden inom högre ståndsavdelningen.

Öland.

DET ÖLÄNSKA HEMBYGDSMUSEET i det s. k. Vasahuset på Borgholms kungsgård synes snart bli verklighet. Byggnaden, som anses vara uppförd på 1500-talet, var ända till i början av förra århundradet bostadshus men har sedan använts som magasin. Till reparationskonstnaderna skulle staten bidra med ungefär 4,000 kronor, men dessutom kommer att erfordras ett betydligt belopp, vilket Kulturminnesföreningen har att erlægga, innan museet blir färdigt och omgivningen försatt i värdigt skick.